

Luctor et Emergo

De geschiedenis van de provinciale afdeling Zeeland
van de VVK/VKB (1932–2018)

door
Rook Belder

Verantwoording

Voor dit boek is gebruik gemaakt van:

- Alle jaargangen van Het Orgaan, Het Maandblad, De Kerkvoogdij en Kerkbeheer over de periode 1932–2018.
- Het archief van de provinciale afdeling Zeeland.
- “In dienst van de Kerk”, 84 jaar Vereniging van Kerkvoogdijen in de Nederlandse Hervormde Kerk 1920–2004, R.M. Belder.
- Informatie van de website Reliwiki en informatie van enkele kerkelijke gemeenten.

De jaartallen en de namen van de kerkgebouwen die in de onderschriften van de foto's zijn vermeld, zijn afkomstig van de website www.reliwiki.nl.

Foto's

Voorzijde omslag: de Nieuwe Kerk te Middelburg en op de achterzijde het orgel van de Grote of Maria Magdalenakerk kerk van Goes. Foto's op pagina 106 en 107 zijn uit het archief van Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ). Foto's op pagina 16, 35, 98, 100 en 101 zijn uit het archief van de VKB, de foto op pagina 77 is van het Zeeuws Archief, foto's op pagina 81, 84, 111 (Vlissingen) zijn afkomstig van de website Reliwiki. Foto's op pagina 61 en 91 zijn van internet en de foto op pagina 124 is van de Hervormde gemeente Tholen. De overige foto's zijn van Rook Belder.

Dit gedenkboek bevat tal van publicaties waarin de bedragen nog in guldens zijn vermeld. De omrekenkoers naar euro's is f 2,20371.

Vormgeving en redactie

Rook Belder

Oplage

200 ex.

Druk

Koninklijke Van der Most, Heerde

Subsidie

Deze uitgave van het bestuur van de afdeling Zeeland van de Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer kon gerealiseerd worden dankzij een subsidie van de Stichting Stormbrand.

Inhoud

Verantwoording	4
Inhoud	5
Voorwoord	6
Een historische terugblik op de Vereniging van Kerkvoogdijen/ Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer afdeling Zeeland	8
Enkele Zeeuwse kerken nader bekeken	58
Ontwikkelingen in kerkelijk Zeeland	95
Gebouwen, monumenten en andere wetenswaardigheden over kerkelijk Zeeland	129
Bestuur	166
Overzicht van kerkelijke gemeenten waarvan foto's van kerkgebouwen e.a. zijn opgenomen	168

Voorwoord

Het hoofdbestuur van de Vereniging van Kerkvoogdijen (VVK) was, enkele jaren na de oprichting van de VVK in juni 1920, van mening dat de grote kracht van de organisatie van de VVK, naast haar centraliserende karakter (hoofdbestuur, maandblad, beleidsvoorbereidende commissies, algemene vergadering) met name was gelegen in haar mogelijkheden tot decentralisatie. Om die doelstelling beter te kunnen bereiken, begon het hoofdbestuur in 1928 met de vorming van provinciale afdelingen. De afdelingen zouden in beginsel tweemaal per jaar bijeen komen. Deze bijeenkomsten waren bedoeld om de saamhorigheid tussen de kerkvoogden te bevorderen, ervaringen uit te wisselen en elkaar van informatie te voorzien.

Om de band met het hoofdbestuur te bevorderen, was bepaald dat elke afdeling door een bestuurslid in het hoofdbestuur vertegenwoordigd moest zijn. De achterliggende gedachte was dat men op provinciaal niveau, waar men dichterbij de gemeenten staat, beter in staat is geschikte personen voor bestuursfuncties te vinden dan wanneer dat centraal zou gebeuren. Om de band tussen het hoofdbestuur en de besturen van de provinciale afdelingen te versterken, was bepaald dat het hoofdbestuur eenmaal per jaar een bijeenkomst moest beleggen met een delegatie van de afdelingsbesturen.

In deze uitgave, die ter gelegenheid van het 86-jarig bestaan van onze afdeling geschreven is, wordt in kroniekvorm inzicht gegeven in haar werkzaamheden en activiteiten sinds de oprichting in 1932. Werkzaamheden die maar één doel dienen, namelijk: het bevorderen van de doelstelling van de Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer (VKB), te weten het behartigen van de vermogensrechtelijke aangelegenheden, voor zover niet van diaconale aard, van de Protestantse Kerk in Nederland en haar gemeenten. Destijds waren dat onderwerpen als: dodehandsbelasting, bestuur en beheer, kerkelijke financiën, nieuwe kerkorde, gebouwen en monumenten, plaatselijke geldwerving, kerkelijke begraafplaatsen e.a.

Anno 2018 spelen, naast de aandacht voor gebouwen en monumenten, begraafplaatsen en beheer van onroerende zaken, zaken als gemeenteopbouw, pastorale verzorging, de problematiek van de kleine gemeenten, de nieuwe kerkstructuur in het kader van Kerk 2025 en de plaatselijke geldwerving een belangrijke rol.

Sinds de kerkvereniging per 1 mei 2004 en de fusie van de Vereniging van Kerkvoogdijen in de Nederlandse Hervormde Kerk met het Landelijk Verband van Commissies van Beheer van Gereformeerde Kerken in Nederland per 1 januari 2005, verleent onze afdeling haar diensten aan de gemeenten die deel uitmaken van de Protestantse Kerk in Nederland.

Voor deze uitgave is gebruik gemaakt van notulen en correspondentie over de afgelopen periode van 86 jaar. Dat materiaal is aangevuld met informatie uit achtereenvolgens de verenigingsbladen Het Orgaan, Het Maandblad, De Kerkvoogdij en Kerkbeheer, die bij het Centraal Bureau in Dordrecht aanwezig zijn.

Het boekje is samengesteld door de heer Rook Belder, die tot en met mei 2010 als chef de bureau aan het Centraal Bureau van de Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer verbonden was en nu als vrijwilliger nog bepaalde werkzaamheden voor de VKB doet. De heer Ben van der Schaaf heeft de eindredactie van deze uitgave verricht.

Ondanks het feit dat de communicatiemiddelen in deze tijd (telefoon, e-mail, website) andere zijn dan die in 1932 zal aan onderling contact, ontmoeting en uitwisseling van ervaringen tussen de kerkrentmeesters behoefte blijven bestaan. Het bestuur van de afdeling Zeeland wil er, samen met het hoofdbestuur van de VKB, graag aan meewerken dat dit contact met de colleges van kerkrentmeesters ook in de toekomst in stand wordt gehouden.

Tenslotte is ons afdelingsbestuur dank verschuldigd aan het bestuur van de Stichting Stormbrand voor de financiële bijdrage waardoor deze uitgave kon verschijnen.

Het bestuur van de provinciale afdeling Zeeland,

L.M. Moerland, voorzitter
L.M. Moerland, wnd. secretaris
P.A. Clarisse, penningmeester
A. Geertse, bestuurslid
Ing. A. Spruit, bestuurslid
J.F. Dieleman, bestuurslid
1 vacature

September 2018

Een terugblik op de historie van de Vereniging van Kerkvoogdijen/Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer afdeling Zeeland

Onderstaande informatie is ontleend aan het archief van het bestuur van de afdeling Zeeland, het archief dat op het Centraal Bureau van de VKB aanwezig is en het informatieblad van de Vereniging. Achtereenvolgens was dat: *Het Orgaan*, *Het Maandblad*, *De Kerkvoogdij* en *Kerkbeheer*.

Oprichtingsvergadering provinciale afdeling Zeeland

In "Het Maandblad" werden regelmatig door leden van het hoofdbestuur publicaties geplaatst om de Zeeuwse kerkvoogden ertoe te bewegen ook in Zeeland een provinciale afdeling op te richten. Eindelijk was het zover dat er ook in Zeeland een provinciale afdeling werd opgericht. Dat gebeurde tijdens een bijeenkomst op 22 november 1932 in Goes, waarvoor alle Zeeuwse kerkvoogdijen waren uitgenodigd. Het resultaat was dat besloten werd tot oprichting van een Zeeuwse afdeling over te gaan. Er werd een werkcomité ingesteld dat de ledenvergadering van januari 1933 zou gaan voorbereiden.

Proef in Zeeland geslaagd

Op 18 mei 1933 vond de eerste streekvergadering te Middelburg plaats die een groot succes was en door dertig kerkvoogdijen werd bijgewoond. Het hoofdbestuur besloot om door middel van de provinciale afdelingen tot het beleggen van streekvergaderingen over te gaan. Tijdens deze bijeenkomst, waarbij ook kerkvoogden van de afdeling Noord-Brabant-West aanwezig waren, werd aandacht besteed aan het Reglement op de predikantstraktementen, een onderwerp waarvoor ook toen veel belangstelling bestond. De secretaris van het hoofdbestuur, mr. A. de Jong, hield over die materie een inleiding. Onder andere werd aandacht besteed aan het minimum-aanvangstraktement, de periodieke verhogingen, de uitkeringen uit de centrale kas en de manier waarop deze kas wordt gevoed. De heer De Jong hoopte dat de synode en de Raad van Beheer zich ernstig over de bestaande situatie gaan beraden. De predikanten moeten geen geldzorgen hebben, maar de gemeente mag dan ook verwachten dat zij zich geheel voor het gemeentewerk geven. Verder dient iedere gemeente zoveel mogelijk voor haar eigen predikant te zorgen. Het hoofdbestuur van de Vereniging van Kerkvoogdijen zal hiernaar streven.

Tenslotte merkte de heer De Jong nog op dat een verlaging van 10 pct. van de traktementskosten boven de f 2.500 alleszins billijk is. De heer De Jong hoopte dat ook de Zeeuwse kerkvoogdijen deze crisis kunnen doorstaan, daarbij het "Luctor et Emergo" in het oog houdend.

Dodehandsbelasting

De kerkvoogdijen van de afdeling Zeeland kwamen voor de derde maal in hun bestaan bijeen, op dinsdag 1 mei 1934 in 'De Prins van Oranje' in Goes.

*Protestantse kerk van Axel
(1617).*

Afdelingsvoorzitter, de heer J.A. Dominicus, stond stil bij de monumenten waarover veel kerkelijke gemeenten in Zeeland beschikken. In antwoord op een door de kerkvoogden van Tholen gestelde vraag over de forse kosten die het onderhoud van monumentale gebouwen met zich brengt, zegt hij: "Het zijn gebouwen die ook voor onze burgerij van belang zijn. Ik adviseer u daarom voor geld ook contact op te nemen met de Gemeente Tholen en de Provincie Zeeland. In Goes heeft men dat ook gedaan. Ik ben jaloers op onze gereformeerde geloofsgenoten die dergelijke monumenten niet

bezitten en vaak een goedkoper en doelmatiger kerkgebouw hebben. Maar deze schitterende kerkgebouwen zie ik als een cadeau van ons voorgeslacht en wij hebben als taak die in stand te houden", aldus de voorzitter.

Hierna sprak mr. A. de Jong, secretaris van het hoofdbestuur, over de nadelige gevolgen voor de kerkvoogdijen als gevolg van de dodehandsbelasting. Ook andere onderwerpen kwamen aan de orde, zoals hoofdelijke omslag, brand- en stormverzekering, verhuur van zitplaatsen, verpachten van land, kerkrestauratie en het reglement op de predikantstraktementen.

Streekvergadering te Vlissingen

Op 2 juni 1937 werd in het Grand Hotel Britannia te Vlissingen een streekvergadering gehouden die geleid werd door de heer Dominicus. De heer C. van Harderwijk, penningmeester van het hoofdbestuur van de VVK, verzorgde een inleiding over de invoering en de verdere uitwerking van het bevolkingsregister in de Nederlandse Hervormde Kerk. Hierna hield mr. A. de Jong, secretaris van het hoofdbestuur van de VVK, een referaat over "De kerkvoogdijen en de Raad van Beheer". Na de behandeling van het huishoudelijk gedeelte van deze vergadering, werd de streekvergadering voortgezet waarbij mr. A. de Jong tevens sprak over de nieuwe pachtregeling.

*Petruskerk te 's-Heer Arendskerke,
15^e eeuw.*

*Kerkgebouw Serooskerke, Schouwen
1575.*

Tegen de dodehandsbelasting

Op 21 september 1938 kwam de afdeling Zeeland in "Schuttershof" te Goes bijeen in verband met een actie tegen de dodehandsbelasting. De heer C. van Harderwijk, penningmeester van het hoofdbestuur van de VVK, verzorgde de inleiding. De VVK heeft zich steeds verzet tegen invoering van deze dodehandsbelasting, maar helaas had dit geen resultaat. Vervolgens werd er een motie aangenomen waarin erop wordt aangedrongen van de hervormde gemeenten geen dodehandsbelasting meer te vragen.

Dodehandsbelasting weg

In het gecombineerde nummer van "Het Maandblad" van januari/februari 1940 is een publicatie opgenomen waaruit blijkt dat de regering besloten heeft, na fel verzet van o.m. de Vereniging van Kerkvoogdijen, de dodehandsbelasting in te trekken. Zes jaar lang (1934-1939) werden de beheerders van kerkvoogdijen, diaconieën, pastorieën en beheerders van andere kerkelijke fondsen belast met deze belasting die de Nederlandse Hervormde Kerk jaarlijks ruim f 150.000 kostte, met als gevolg dat zij bijna f 1 miljoen armer is geworden.

In elk geval is komen vast te staan dat de kerkvoogdijen in het geheel niet rijk zijn, zoals nogal eens werd beweerd. Maar het fabeltje van de rijke kerkvoogdijen, die

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente te Stavenisse (1911).

over veel kerkelijke goederen zouden beschikken, is het meeste gevoed in de kring van de predikanten. Sommige van hen beweerden dat "over het algemeen geen slechtere wezens waren onder de zondaren die de kerken vullen, dan de kerkvoogden. Zij zaten maar op rijke fondsen en hielden de dominees arm".

Echter de Bond van Nederlandse Predikanten "vond de dodehandsbelasting prachtig, niet om redenen van kerkelijk belang, maar om de belangen van de staat. De Federatie van Diaconieën hield zich op de vlakte. Er waren ook omstandigheden waardoor zij moeilijk anders kon. Niettemin betaalden de diaconieën hieraan gezamenlijk zo'n f 30.000 ".

Maar de synode en de Vereniging van Kerkvoogdijen stonden zij en zij. Mede dankzij de inzet van de voorzitter van de VVK, de heer J.A. Bakker, werd dit resultaat bereikt. "Hiermee is dus bewezen dat iets bereikt kan worden wanneer synode en VVK samenwerken", aldus de publicatie.

De taak van de kerkvoogden

Tijdens de jaarvergadering van de afdeling Zeeland die op 24 mei 1941 in "De Prins van Oranje" te Goes werd gehouden, hield de voorzitter, mr. A. van der Hoop, een inleiding over de taak van de kerkvoogden. Hij wees er daarbij o.m. op dat de

Ichthuskerk van de Gereformeerde kerk van Tholen (1889).

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente te Schore (1942).

belangrijkste bron van inkomsten de bijdragen van de gemeenteleden vormt. De grootste uitgavenpost vormt die van het predikantstraktement.

Naast de zorg om de geldmiddelen bijeen te krijgen, heeft de kerkvoogdij te maken met de bestuurscolleges. De relatie bestuur en beheer is dan ook een brandend vraagstuk. Hij benadrukt dat periodiek overleg tussen kerkvoogdij en kerkenraad een zeer belangrijke zaak is. In hoeverre de kerkvoogd daarbij ook ambtsdrager behoort zijn, vindt hij moeilijk te beoordelen. Hij vraagt zich af of daardoor in wezen iets zal veranderen.

Onderling contact verstevigen

Op de ledenvergadering van 17 oktober 1942 in Goes, waar 15 kerkvoogdijen vertegenwoordigd waren, pleit de voorzitter er voor dat alle kerkvoogdijen in Zeeland lid van de Vereniging van Kerkvoogdijen worden, waarbij zij dan automatisch lid zijn van de afdeling Zeeland. Het bestuur is van plan om streekvergaderingen te gaan beleggen om het onderling contact te versterken.

Na afdoening van huishoudelijke zaken houdt de voorzitter een lezing over de bouw van de Oostkerk te Middelburg die van 1640 tot 1667 gebouwd is. Deze kerk is de tweede koepelkerk van Nederland en het is het enige monument dat tijdens de

Kerkgebouw van de Protestantse gemeente te Ritthem (16^e eeuw).

laatste ramp die Middelburg trof, gespaard is gebleven. In 1644 is de plaatselijke overheid ertoe over gegaan om een zesde kerk in Middelburg te bouwen. Op 28 maart 1655 was de bouw zover gevorderd dat de steenhouwers aan het werk konden gaan. Twaalf jaar later, op 6 juli 1667, werd de Oostkerk in gebruik genomen.

Wederopbouw van verwoeste en beschadigde kerken

Na mei 1945 bleek al spoedig dat de schade die door de oorlog aan kerken en kerkelijke gebouwen was toegebracht, aanzienlijk was. Er waren 150 kerken en meer dan 100 pastorieën verwoest of zwaar beschadigd. Naast de directe gevolgen van het oorlogsgeweld, was er de ontwrichting van het kerkelijk leven door de afwezigheid van ambtsdragers, de evacuatie, de inundatie, e.d. De Urgentieraad die door de synode was ingesteld, vond het belangrijk een Restauratiecommissie in het leven te roepen om de getroffen gemeenten te helpen bij de wederopbouw.

Deze Restauratiecommissie was gevormd door:

- ds. K.H.E. Gravemeijer en ds. A.J. Wormgoor, namens de synode;
- mr. M.Ch. de Jong, namens de Vereniging van Kerkvoogdijen;
- J.P. Royer, namens de Colleges van Toezicht;
- W.J. Hemmes, namens de Federatie van Diaconieën;
- A.W. Kamp, secretaris van de schade-enquêtecommissie te Leiden;
- prof. mr. F. de Vries te Amsterdam;
- dr. H.M.J. Wagenaar te 's-Gravenhage;
- mr. G.A.J. ter Linden, secretaris.

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente te Zonnemaire (1867).

Als bouwkundig adviseur in wederopbouwzaken werd benoemd ir. A.R. Hulshoff, stadsarchitect van Amsterdam. In augustus 1945 werd een eerste wederopbouw-collecte gehouden waaraan 502 hervormde gemeenten meededen en die een bedrag van ruim f 400.000 opbracht, ofwel bijna f 800 per gemeente.

Eerste ledenvergadering na de bevrijding

De eerste ledenvergadering na de bevrijding vond plaats op 15 juni 1946 in "De Prins van Oranje" te Goes. Deze vergadering werd door 40 afgevaardigden bijgewoond. De voorzitter spreekt zijn voldoening uit over het feit dat men weer in de gelegenheid is in alle vrijheid ter vergadering bijeen te komen, na alle ellende en zorgen die de kerkvoogdijen gedurende de oorlogsjaren hebben doorgemaakt.

Bij de ingekomen stukken is een brief van de kerkvoogdij van 's-Heer Arendskerke die er voor pleit dat de Vereniging van Kerkvoogdijen zal bevorderen dat de predikanten eenzelfde verhoging krijgen als die welke aan ambtenaren ingevolge het K.B. van 18 april 1945 is toegekend. De voorzitter deelt mee dat de verhoging van de predikantstraktementen inmiddels haar beslag heeft gekregen, zodat de afdeling Zeeland geen verdere stappen behoeft te ondernemen.

De kerkvoogdij van Zoutelande vraagt aandacht voor het door granaten zwaar beschadigde kerkgebouw. Het gebouw zal van een nieuw dak moeten worden voorzien. Het bestuur van de afdeling Zeeland adviseert om niet direct met het herstel te beginnen, maar eerst advies te vragen bij de landelijke restauratie-commissie.

*Kerkgebouw van de
Hervormde gemeente te Hulst
(1930).*

De vertegenwoordigers van de Hervormde gemeente Arnhem informeren naar de modaliteit van de Hervormde gemeente in Rutten (Noordoostpolder) die een nieuwe kerk wil bouwen en hiervoor aan andere kerkvoogdijen in het land een financiële bijdrage vraagt. De voorzitter blijft op deze vraag het antwoord schuldig.

Na afdoening van een aantal zaken, waaronder de bestuursverkiezing, houdt de penningmeester van de VVK, de heer C. van Harderwijk, een inleiding over het onderwerp "Wat voor de lens kwam". Na bij de bevrijding stil gestaan te hebben, besprak hij vervolgens het kerkelijk bevolkingsregister, de fraudeverzekering, de verzekeringen van de Stichting Stormbrand, de verhouding tot de Rooms-Katholieke Kerk, de in het vooruitzicht gestelde pensioenregeling voor kerkelijk personeel, de activiteiten van de Bouw- en Restauratiecommissie en de kwestie Bestuur en beheer.

Na de pauze kreeg de secretaris van de VVK, de heer mr. A. de Jong, het woord, die er o.m. op wees dat hij met de penningmeester van de VVK het voornemen heeft

Mr. A. de Jong, o.a. secretaris van het hoofdbestuur van de Vereniging van Kerkvoogdijen, bezocht vaak de afdelingsvergaderingen van Zeeland waar hij een inleiding hield. In 1933 was dat het geval tijdens een streekvergadering in Middelburg over het reglement op de predikantstraktementen. Direct na de Tweede Wereldoorlog bezocht hij alle afdelingsvergaderingen van de Vereniging. Op 15 juni 1946 bezocht hij die van Zeeland waar hij een pleidooi hield voor onderlinge kerkvoogdelijke steun. In 2 mei 1959 sprak hij op een jaarvergadering van de afdeling Zeeland over de Hervormde Kerkbouwactie die enkele jaren daarna op landelijk niveau werd georganiseerd.

om na de oorlog alle provinciale afdelingen van de Vereniging te bezoeken. "Door de nood gedwongen kwamen de kerkvoogdijen in 1920 tot elkaar. Die vernieuwingsgedachte zet zich na 1945 in nog sterkere mate voort en meer dan ooit zoeken kerkvoogdijen steun bij elkaar. Juist dit gesprek tussen de kerkvoogden onderling, per streek, provinciaal en landelijk, is erg belangrijk", aldus de heer De Jong.

Streekvergadering op Schouwen en Duiveland

Tijdens een streekvergadering, die op 15 augustus 1946 in de koffiekamer van de Concertzaal te Zierikzee plaatsvond, hield de secretaris van de Vereniging van Kerkvoogdijen, mr. A. de Jong, een inleiding. De heer De Jong wees op hetgeen de VVK in de afgelopen 25 jaar voor de kerkvoogdijen, dus de hervormde gemeenten, heeft weten te bereiken. Hij noemde daarbij de informatie via "Het Maandblad", de juridische commissie, de activiteiten van Stormbrand, de afschaffing van de dodehandsbelasting en de vestiging van het Centraal Bureau dat op 1 augustus 1946 een feit is. Verder wees hij op de belangrijke taak van de Bouw- en Restauratiecommissie die gevormd was en die de kerkvoogdijen terzijde staat in het kader van de wederopbouw van kerkgebouwen die door oorlogshandelingen vernield of verwoest zijn.

Bestuur en beheer

Op de algemene vergadering van de afdeling Zeeland, die op 25 juni 1949 in "De Prins van Oranje" te Goes werd gehouden, waarbij 59 personen namens 35 kerkvoogdijen aanwezig waren, hield mr. H.H. Kippersluys, administrateur van de Stichting Stormbrand, een inleiding over brand- en stormverzekeringen.

Vervolgens werd gesproken over de taak van de kerkvoogden in relatie tot het bestuur van de kerk. Mr. Vermaas, secretaris van het provinciaal college van toezicht op het beheer van de kerkelijke goederen en fondsen van de hervormde gemeenten in Zeeland, hield daar een inleiding over de verhouding "Bestuur en beheer". De heer Vermaas had bedenkingen tegen de figuur van de ouderling-kerkvoogd in de kerkenraad, die onder leiding staat van een predikant.

De heer J. Moll, lid van het hoofdbestuur, bracht de visie van het hoofdbestuur over en stelde, in antwoord op hetgeen de heer Vermaas stelde, dat wanneer de

St. Maartenskerk van de Protestantse gemeente te Baarland (15e eeuw).

predikant een dominante rol gaat vervullen als voorzitter van de kerkenraad, de ouderlingen in hun taak te kort schieten.

Informatie over bestuur en beheer

In het tweede kwartaal van 1950 bezocht het hoofdbestuur van de VVK alle provinciale afdelingen door één of meer streekvergaderingen te houden om de kerkvoogdijen voor te lichten over hun positie in de nieuwe kerkorde en tevens hun bezwaren aan te horen tegen de ingediende voorstellen.

Het hoofdbestuurslid de heer J. Moll uit Vlissingen sprak op 22 april 1950 te Zierikzee en op 6 en 20 mei 1950 resp. in Oostburg en Goes. Deze bijeenkomsten werden resp. door 55, 22 en 116 kerkvoogden bezocht. Ook in Zeeland waren er veel bezwaren tegen de figuur van de ouderling-kerkvoogd. Overigens waren de kerkvoogden wel positief over de nieuwe situatie waarin zij op bovenplaatselijk vlak kunnen meebeslissen over gelden die bovenplaatselijk (dus provinciaal en landelijk) besteed worden.

De nieuwe kerkorde in de praktijk

Tijdens de ledenvergadering van 16 juni 1951 in "De Prins van Oranje" te Goes, waar 55 personen aanwezig waren, hield de heer J. Moll uit Vlissingen, lid van het hoofdbestuur, een inleiding over de nieuwe kerkorde. Ordinantie 16 regelt de positie van het college van kerkvoogden zodanig dat er geen sprake is van ondergeschikt-

Gereformeerde kerk van Yerseke (1866).

Kerkgebouw Protestantse gemeente te Wilhelminadorp (1840).

heid aan de kerkenraad. De kerkvoogdij is een zelfstandig college dat met de kerkenraad moet samenwerken. In praktische zin is de positie niet veranderd. Indien er problemen zijn, is er beroep mogelijk op de provinciale kerkvoogdijcommissie die in Zeeland bestaat uit zes kerkvoogden en één predikant. Landelijk is er de algemene kerkvoogdijraad waarin ook diverse kerkvoogden zitting hebben en die naast de generale financiële raad staat. Het is volstrekt onjuist om te zeggen dat het beheer door de synode is overgenomen. Het berust juist volledig bij de plaatselijke gemeenten, aldus de heer Moll.

Nieuwe regeling predikantstraktementen

Tijdens de algemene vergadering van de afdeling Zeeland, die op zaterdag 1 november 1952 in "De Prins van Oranje" te Goes werd gehouden en bijgewoond werd door 74 personen, behandelde de heer J. Moll de nieuwe generale regeling voor de predikantstraktementen. Hij wees op de wantoestanden die in het verleden bestonden ten aanzien van de bezoldiging van predikanten. De regeling die in 1926 is ingevoerd betekende een verbetering, maar door de waardevermindering van de gulden was er alle aanleiding voor verdere verbetering. Met betrekking tot de pensioenen, die op een laag niveau staan, hebben de gemeenten een ereschuld in te lossen, aldus de heer Moll.

St. Odulphuskerk van de Hervormde gemeente te Yerseke (16^e eeuw).

Hierna volgde een zeer geanimeerde discussie, waarbij de aanwezige kerkvoogden vrijwel allemaal van mening waren dat het hoog tijd werd dat de predikants-traktementen, die veel te laag werden genoemd, worden aangepast. Men voorzag wel een probleem bij de vele kleine gemeenten die Zeeland telt. Dat zou kunnen betekenen dat deze gemeenten, die nu nog een eigen predikant hebben, op het gebied van pastorale verzorging meer met omliggende gemeenten zouden moeten samenwerken.

Geld voor de kerk

Op de jaarvergadering van de afdeling Zeeland die op 1 mei 1955 in "De Prins van Oranje" te Goes werd gehouden en die door 69 personen werd bezocht, hield de 2^e secretaris van het hoofdbestuur, de heer H. Oltmans, een inleiding over de vraag "Hoe komt de kerk aan geld". Hij concludeert dat de inkomsten van de kerk, in tegenstelling tot zo'n 30 jaar geleden, niet meer voor het belangrijkste deel bestaan uit inkomsten van bezit. De leden van de kerkelijke gemeente zullen aangespoord moeten worden om een hogere bijdrage te geven. Dat is nodig omdat de uitgaven

Kerkgebouw Hervormde gemeente te Hansweert (1911).

Kerkgebouw Protestantse gemeente te Philippine (1900).

(predikantstraktementen, onderhoud gebouwen) sterk gestegen zijn. Belangrijk is de gemeenteleden hierover duidelijke voorlichting te geven zodat ook zij overtuigd zijn waarom het nodig is dat zij jaarlijks een hogere bijdrage geven. Succesvolle methoden zijn o.a. het houden van een gemeenteavond, huisbezoek en ander persoonlijk contact.

Hierna hield de heer J. Moll, bestuurslid van de afdeling en lid van het hoofdbestuur, een inleiding over de aansluiting bij de nieuwe kerkorde, ofwel de integratie van bestuur en beheer, die de kerkorde van 1 mei 1951 in feite beoogt.

Het werk van de Orgelcommissie

Tijdens de voorjaarsvergadering van 12 mei 1956 te Goes, die door 71 personen werd bijgewoond, sprak mr. W.M. Schokking, voorzitter van de Orgelcommissie van de Nederlandse Hervormde Kerk, over het werk van deze commissie. Aan de hand van een aantal voorbeelden toont de heer Schokking het nut van het werk dat deze commissie verricht. Hoewel een hervormde gemeente niet verplicht is om advies bij de Orgelcommissie in te winnen ingeval er plannen voor nieuwbouw of restauratie van een orgel zijn, dit advies is zeker aan te bevelen. Ook wijst hij op de pro-

Geerteskerk van de Protestantse gemeente te Kloetinge (14^e eeuw).

blematiek van kerkverwarming in relatie met het kerkorgel. Gelukkig zijn er steeds meer architecten die hierover tijdig contact zoeken met de Orgelcommissie. Tenslotte waarschuwt de heer Schokking voor het elektronisch orgel dat zijn intrede heeft gedaan. *“De orgelcommissie is, na een grondig onderzoek tot de conclusie gekomen, dat dit orgel voor de eredienst waardeloos is. Het op de markt brengen van het elektronisch orgel voor kerkgebouwen is een ondergraving van het streven van de Orgelcommissie om er voor te zorgen dat een krachtdadig halt wordt toegeroepen aan de grote teruggang in de kwaliteit van de kerkorgels”*, aldus de heer Schokking.

De taak van de kerkvoogdij

In “De Prins van Oranje” te Goes, waar 64 personen aanwezig waren, werd op 25 mei 1957 de jaarvergadering van de afdeling Zeeland gehouden. Na afdoening van een aantal huishoudelijk zaken, kreeg de heer J. Moll het woord. Hij houdt een causerie over de taak van de kerkvoogdijen en laat verschillende zaken de revue passeren die tot de taak van de kerkvoogden behoren. De heer Mol wijst onder meer op restauratie en onderhoud van kerkgebouwen en nieuwbouw. Hij constateert tot zijn genoegen dat de overheid zich steeds meer gaat interesseren in kerkelijke aangelegenheden zoals de financiering van verbouwingen en restauratie van kerkgebouwen.

Verder noemt de heer Moll de verhoging van de predikantstraktementen die de kerkvoogdij verplicht is aan de predikant uit te betalen. Ook kosters en kerkelijke ontvangers hebben aangedrongen op vaststelling van hun salarissen op een verantwoord niveau. Ook de zorg van de archieven is een aangelegenheid die voor de gemeenten van grote betekenis is.

Maar al deze zaken kosten veel geld en vooral voor de kleine gemeenten wordt het lastig hiervoor de middelen op te brengen. De heer Moll adviseert daarom na te gaan of de pachtopbrengsten op een behoorlijk niveau liggen. Ook zou de invoering van een vrijwillige bijdrage zeer aan te bevelen zijn, aldus de heer Moll.

De afdeling Zeeland en haar secretaris in het zilver

In 1958 wordt aandacht besteed aan het feit dat de heer B.J. van Oeveren uit Poortvliet 25 jaar secretaris van de afdeling Zeeland is. Nadat op 22 november 1932 de oprichtingsbijeenkomst was belegd, trad de heer Van Oeveren in mei 1933 toe als secretaris van de afdeling. De constituerende vergadering van de afdeling Zeeland vond op 18 mei 1933 in Middelburg plaats.

Voorzitter en secretaris van het hoofdbestuur van de Vereniging van Kerkvoogdijen wensen de afdeling veel geluk met het 25-jarig jubileum en betrekken daarbij ook het feit dat de heer Van Oeveren gedurende 25 jaar als secretaris de afdeling en de Zeeuwse kerkvoogdijen heeft gediend. Ook tijdens de jaarvergadering van 17 mei 1958 wordt aan dit heugelijke feit breed aandacht besteed.

De Hervormde Kerkbouwactie 1959

Op de jaarvergadering van 2 mei 1959, die door 55 personen werd bijgewoond, houdt mr. A. de Jong, secretaris van het hoofdbestuur van de Vereniging, een inleiding. Hij vraagt daarbij aandacht voor de speciale actie om gelden in te zamelen voor het bouwen van kerken, de z.g. Hervormde Kerkbouwactie 1959, waarvoor een

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente te Retranchement (1630).

speciale commissie is samengesteld. Door de sterke bevolkingsgroei en de ontwikkeling van diverse grote steden in ons land, is een groot tekort aan kerkgebouwen ontstaan. Men rekent de eerste 10 jaar op een tekort van 160 kerken, waarvan er vele in uitbreidingscentra van grote steden gebouwd dienen te worden. Alleen al in de Zuiderzeepolders dient een 30-tal kerkgebouwen gebouwd te worden, wil men in de allergrootste behoefte kunnen voorzien.

Voor de uitvoering van dit gigantische werk is f 80 miljoen nodig, waarvan f 16 miljoen door de Nederlandse bevolking moet worden bijeen gebracht. In de plaatsen waar de kerken komen, is de hervormde gemeente vaak niet zelf in staat voor de financiering te zorgen. Naast de bijdrage van de rijksoverheid, zal ook de Nederlandse Hervormde Kerk in haar geheel moeten bijspringen. Daarom zal op ieder gemeentelid dat een eigen inkomen heeft een beroep worden gedaan voor een extra gift van 0,5 pct. van het inkomen. Het is de taak van de kerkvoogden deze actie te helpen ondersteunen door de leden hierop persoonlijk te wijzen. De heer De Jong sluit zijn inleiding af door aan te kondigen dat op 26 september 1959 een massale bijeenkomst in het Jaarbeursgebouw van Utrecht wordt belegd om over de komende Hervormde Kerkbouwactie nadere informatie te verstrekken.

Kerkvoogdij allerlei

Tijdens de jaarvergadering van 14 mei 1960, die door 62 personen wordt bijgewoond, houdt de afdelingsvoorzitter, de heer J. Moll, een inleiding met als onderwerp 'Kerkvoogdij allerlei'. Hij wijst op de enquête die het hoofdbestuur in 1959 heeft gehouden, maar waaraan niet alle kerkvoogdijen meededen. De gevraagde

Kerkgebouw van de Gereformeerde kerk van Krabbendijke (1924).

informatie is voor het toekomstig beleid van het hoofdbestuur van grote betekenis, want doordat het hoofdbestuur helder inzicht krijgt in de plaatselijke problematiek, kan de Vereniging beter haar werk ten behoeve van haar leden uitvoeren.

Vervolgens bespreekt de heer Moll de methoden om te komen tot een betere financiële positie van de gemeenten. Ongeveer de helft van de gemeenten werkt nog met het systeem van de hoofdelijke omslag. De heer Moll wijst deze systematiek af omdat veel inkomens door de kerkvoogden worden geschat. Ook wordt in veel gemeenten een opgave van het inkomen bij de belastingdienst gedaan, welke opgave vaak tegen betaling wordt verstrekt. Hij pleit er dan ook voor om dit systeem af te schaffen en over te gaan tot de invoering van de systematiek van de vrijwillige bijdrage, waarbij ieder lid gevraagd wordt om op een verantwoorde wijze op vrijwillige basis, maar niet vrijblijvend, zijn jaarlijkse bijdrage aan het kerkenwerk vast te stellen.

Streekvergadering classis Zierikzee

De gegevens uit de in 1959 gehouden enquête zijn voor het afdelingsbestuur aanleiding om in Zierikzee een afzonderlijke informatieavond te beleggen, omdat vooral op Schouwen en Duiveland een aantal knelpunten ligt dat binnen afzienbare tijd om een oplossing vraagt. Op 23 juli 1960 wordt onder leiding van de heer J. Moll in Zierikzee een bijeenkomst belegd die door 29 personen wordt bijgewoond. Het betreft de onderlinge verstandhouding tussen kerkenraad en kerkvoogdij. Het gebeurt maar al te vaak dat men langs elkaar heen werkt. Er moet een harmonische band tussen beide colleges zijn.

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente te Biezelinge (1908).

Kerkgebouw van de Protestantse gemeente te Nieuwdorp (1918).

Met betrekking tot de financiële draagkracht van de gemeente, vindt de heer Moll dat het mogelijk moet zijn dat gemeenten elkaar de helpende hand bieden. Dat kan onder meer doordat gemeenten die er financieel goed voorstaan, aan andere gemeenten waar dit niet zo is, financiële steun bieden. Hiervoor zou een steunfonds in het leven kunnen worden geroepen. Ook wijst de heer Moll de kerkvoogdijen erop dat zij een beroep kunnen doen op een toelage uit het Fonds voor noodlijdende gemeenten.

Tenslotte wijst de heer Moll op de noodzaak van storm- en brandverzekeringen van de gebouwen en adviseert de kerkvoogden na te gaan of de gebouwen en de inventaris behoorlijk verzekerd zijn.

De kerkvoogdij krijgt het moeilijker

Tijdens de jaarvergadering van 8 juni 1963, die door 86 personen werd bijgewoond, houdt ds. H.M. Strating, directeur van maatschappelijk werk in Zeeland, een inleiding over een aantal actuele problemen waarmee kerkelijke gemeenten te maken krijgen. Hij wijst op de moeilijkheden ontstaan door allerlei veranderingen die zich in Zeeland voordoen. Naast het vertrek van de bevolking uit bepaalde Zeeuwse gebieden speelt ook de toenemende welvaart een rol. Verder besteedt hij aandacht aan de schaal-

Dorpskerk van de Protestantse gemeente te St. Laurens (1644).

vergroting van het platteland, die per regio bekeken moet worden. Hij wijst voorts op een verantwoorde exploitatie van de kerkelijke goederen en geeft een aantal richtlijnen die de financiële moeilijkheden kunnen oplossen.

De Heer van ons geld

Ds. T.D. van Soest, lid van het hoofdbestuur van de Vereniging en destijds secretaris van de speciaal gevormde commissie die de Hervormde Kerkbouwactie 1959 organiseerde, sprak tijdens de jaarvergadering van 23 mei 1964 in Goes over de opdracht van de kerkvoogdij, namelijk o.a. het werven van geld ten dienste van het kerkenwerk. Deze opdracht is voor de Zeeuwse kerkvoogdijen bijzonder moeilijk in verband met verhuizing van jonge gezinnen naar andere delen van het land. De lasten nemen toe en de inkomsten kunnen dit tempo niet volgen.

Belangrijk is dat het gemeentelid de verbinding blijft zien tussen hem, zijn bezit en zijn gemeente. Daarvoor is het systeem van de vrijwillige bijdrage het meest ideale, aldus ds. Van Soest die in zijn inleiding ook aandacht besteed aan het onlangs verschenen boek van prof. dr. Roscam Abbingh uit Groningen "De ethiek van de geldwerving".

Mariakerk van de Hervormde gemeente te Gapinge (15^e eeuw).

Kerkgebouw van de Protestantse gemeente te Biervliet (1660).

De landerijen van de Kerk

De heer J. Markusse uit Goes hield tijdens de najaarsvergadering van 28 november 1964 te Goes, die door 79 personen werd bijgewoond, een inleiding over het bezit van landerijen van de Kerk. Hij geeft een overzicht van de situatie van de afgelopen 10 jaar. Ongeveer 25 procent van de arbeiders die in de landbouw werken, nemen de vlucht naar een andere bedrijfstak. Ook worden er steeds strengere eisen aan de landbouw gesteld. De boer moet zich aanpassen. Een belangrijk facet daarbij vormt de bedrijfsvergroting. Vooral ook op dit punt liggen vaak de moeilijkheden tot aanpassing bij de bezitters van kerkelijke landerijen. Kunnen kerkvoogdijen en diaconieën meewerken aan een bedrijfsvergroting? Geen grondbezit is in Zeeland zo in kleine stukjes versnipperd als de z.g. kerkelijke landerijen.

De heer Markusse constateert bij kerkbestuurders een grote aarzeling om een andere gedragslijn te volgen. Men is vaak bang dat bij aanpassing de kerkelijke bijdragen moeilijker te innen zijn en men piekert over de sociale functie van de Kerk. De heer Markusse zette verder de werking van het ontwikkelings- en saneringsplan voor de landbouw nader uiteen, waarbij ook gunstige voorwaarden blijken te bestaan voor bedrijfsbeëindiging van de te kleine landbouwondernemer. Tijdens een daarop volgende boeiende discussie werd ook de vraag behandeld van eventuele verkoop

Kerkgebouw van de Protestantse gemeente te Kerkwerf (1900).

van grond. De heer Markusse adviseerde hiertoe alleen bij hoge uitzondering over te gaan.

Samenvoeging kleine gemeenten

Op de jaarvergadering van 28 mei 1966 te Goes, die door 61 personen werd bijgewoond, sprak ds. T.A.C. van Drunen over de bezetting van de predikantsplaats, de samenvoeging van kleine gemeenten en de ervaring met streekgemeenten. Hij wijst op enkele voordelen die de vorming van streekgemeenten biedt in relatie tot de huidige combinatie van gemeenten, waar afspraken zijn gemaakt tussen twee of meer gemeenten over de bezetting van de predikantsplaats. Combineren ziet hij als een verarming en halvering van het werk, waarmee predikant noch gemeente gediend is. In streekgemeenten liggen de zaken anders. Eén van de voordelen van de streekgemeente is de continuïteit van het kerkenwerk, variatie van het teamwerk en meer gezamenlijke verantwoordelijkheid van de gemeenten onderling.

Tijdens deze boeiende bijeenkomst kwamen ook zaken als hoofdelijke omslag, vrijwillige bijdrage, eventuele verkoop van grondeigendom en het collecteplan aan de orde.

St. Martinuskerk van de Protestantse gemeente te 's-Gravenpolder (14^e eeuw).

Kerk en recreatie

Na afwikkeling van een aantal huishoudelijke zaken tijdens de jaarvergadering van 20 mei 1967, hield jhr. drs. P.A.C. Beelaerts van Blokland een inleiding met als onderwerp "Kerk en recreatie". Juist in onze kerkelijk gemeenten hebben wij de neiging de boot af te houden als het om invoering van nieuwe dingen gaat. De kerkelijke gemeenten hebben indertijd de uitdaging van de industrie niet gezien. De vraag is of zij de uitdaging van de recreatie wel zien. De welvaart is een fundamentele pijler van onze maatschappij. Wij moeten leren leven met de welvaart en dat leidt tot aanpassingsmoeilijkheden, want bij die welvaart hoort ook de vrije tijd die men ook zal moeten leren waarderen. De mens heeft zowel werk als verpozing, rust en recreatie nodig. De Kerk heeft daarbij een taak voor de recreatie zoekenden, maar eerder nog voor de eigen mensen.

Aan het eind van zijn betoog stelde de heer Beelaerts van Blokland de vraag: "Wat verwacht de vreemdeling van de kerkelijke gemeente?" Nu reeds blijkt dat men niets van ons als Kerk verwacht. Men kan wel als gemeente buiten spel staan, maar niet als Kerk. De Kerk is meer dan een vereniging van kerkmensen. Bij de Kerk gaat het om zaken als diaconaat, pastoraat en apostolaat. Het dienen en getuigen van de Kerk mag niet beperkt blijven tot de kleine eigen ruimte, maar moet overal aanwezig zijn waar mensen elkaar ontmoeten, ook in de recreatie, aldus de heer Beelaerts van Blokland.

Kerkgebouw van de Protestantse gemeente te Domburg (15^e eeuw).

Communicatiestoornissen in de Kerk

Op de jaarvergadering van 17 mei 1969 in Goes die door 47 personen werd bijgewoond, stond de voorzitter in zijn inleiding stil bij een aantal actuele ontwikkelingen, zoals het Rapport van de Commissie Van Walsum over een voorstel tot afkoop van de rijks-traktementen, het aflopen van de subsidieregeling per 1 maart 1971 van de Wet Premie Kerkenbouw en de modernisering van de ledenregistratie bij de SMRA (Stichting Mechanische Registratie en Administratie ten dienste van de Nederlandse Hervormde Kerk).

Na afdoening van huishoudelijke zaken hield drs. H. Jagersma een inleiding over communicatiestoornissen in de Kerk. Als oorzaken neemt hij de verticale mobiliteit met als gevolg dat er een vrij brede kloof tussen specialisten en kerkgangers ontstaat. De oorzaak

hiervan is dat er te weinig cursussen en trainingen zijn met als gevolg dat er mensen een bestuursfunctie vervullen waarvoor zij in feite geen kennis van zaken hebben. Een andere oorzaak is de horizontale mobiliteit die voornamelijk door schaalvergroting wordt veroorzaakt. De inleiding wordt afgesloten met een zeer geanimeerde forumdiscussie.

De financiën van de landelijk kerk

Tijdens de jaarvergadering, die op 22 mei 1971 plaatsvond, sprak de heer W.J. Brombacher, onder meer secretaris van het Generaal College van Toezicht, over de financiën van de landelijke kerk. Financiën is altijd een voor kerkvoogden belangrijk onderwerp, maar in deze tijd waarin vanuit de landelijke kerk forse bijdragen aan de SMRA worden gegeven als gevolg van de automatiseringsperikelen, worden wekelijks brieven van bezwaarde kerkvoogden aan de synode en aan het hoofdbestuur van de Vereniging van Kerkvoogdijen gericht om hieraan een eind te maken. Het gevolg is dat er door de synode een structuurcommissie werd gevormd die voor

Rehobothkerk van de Hervormde gemeente te St. Maartensdijk (1965).

de problematiek van de SMRA een oplossing moest bedenken. Naast de secretaris van het hoofdbestuur van de VVK, de heer Th. L. van Hazel, behoorde ook de heer Brombacher tot deze commissie. Het was dus een goede greep van het afdelingsbestuur om voor dit onderwerp de heer Brombacher uit te nodigen.

Monumentenwacht ook in Zeeland

Tijdens de algemene vergadering van de afdeling Zeeland, die op 24 mei 1975 in Kloetinge werd gehouden, bespreekt de voorzitter van de Stichting Monumentenwacht Nederland, ir. W. Kramer, de mogelijkheden voor monumentenonderhoud via de monumentenwacht. De 36 personen die aanwezig waren, zijn enthousiast en er wordt aan gewerkt om vanaf 1 januari 1976 een eigen afdeling te gaan starten.

In juli 1975 begint de Monumentenwacht ook in Zeeland, met een busje van de Utrechtse afdeling. De Monumentenwacht Zeeland werd door het provinciebestuur geïnstalleerd. De Nederlandse Hervormde Kerk in de provincie Zeeland is hierin vertegenwoordigd door de heer drs. H.W. Hietkamp, secretaris van het provinciaal college van toezicht van Zeeland. De Zeeuwse afdeling is de zesde van de Monumentenwacht Nederland die zich toelegt op controleren van monumenten en het tijdig verrichten van kleine reparaties. In 1977 hoopt men met een eigen busje te starten, waarmee men iedere abonnee drie maal in de twee jaar denkt te bezoeken. De contributie van f 75 per jaar dient in Zeeland ter dekking van de kosten van de

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente te Krabbendijke (1914).

busjes. Het salaris van de monumentenwachters wordt voor de helft door de provincie gedragen.

De voorlopige Zeeuwse tarieven zijn: het eerste inspectie-uur is gratis, volgende uren f 16,25 plus kosten van het materiaal. De prioriteiten zijn over de te bezoeken abonnees als volgt verdeeld: eerst kerkgebouwen, dan openbare gebouwen van gemeenten en provincie, dan molens en tenslotte gebouwen van particulieren.

50 Jaar Vereniging van Kerkvoogdijen Zeeland

Op 10 mei 1982 vierde de afdeling Zeeland in Goes haar 50-jarig jubileum. In zijn openingswoord zei de voorzitter, de heer P. de Leeuw uit Zaamslag, dat het de taak is van de kerkvoogden om voor de gemeente levend geld te verwerven. Maar hij voegde er aan toe dat dit vandaag geen eenvoudige zaak is. Ook wees hij er op dat de plaatselijke gemeenten het draagvlak zijn van de landelijke kerk. De zorg,

toevertrouwd aan het college van kerkvoogden, noemde hij heden ten dage niet eenvoudig. Hiervoor is moed, volharding en uithoudingsvermogen nodig. Deze zullen gedragen moeten worden door het geloof. Hij bepleitte dan ook een goede samenwerking tussen predikanten, ouderlingen, diakenen, commissies en gemeenteleden.

Na afdoening van enkele huishoudelijke zaken gaf hij een beknopt overzicht vanaf de tijd van oprichting (1932) van de afdeling Zeeland tot heden. Oprichter was destijds de heer J.A. Dominicus uit Wemeldinge. De noodzaak om toen als kerkvoogden met elkaar te spreken over de belangen van de plaatselijke kerkelijke gemeente was erg groot.

Vanaf het begin van de Vereniging is er steeds een goede verstandhouding geweest met de provinciale commissies en met het Centraal Bureau te Dordrecht. Ook wees

*Driekoningenkerk
van de
Protestantse
gemeente te
Noordgouwe
(1462).*

de heer De Leeuw er op dat er in de periode van 50 jaar niet alleen in de kerk, maar ook in de kerkvoogdij veel veranderd is. De tijden zijn veranderd en de kerk is daarin meegegaan. Maar het werk van de kerk in zijn algemeenheid is er niet eenvoudiger op geworden. Samen zullen wij als kerk, ieder op zijn eigen wijze, met dit werk dienen voort te gaan om de kerk in de Zeeuwse samenleving in stand te houden.

Nadat enkele personen het afdelingsbestuur met dit jubileum hadden geluk gewenst, hield de voorzitter van de Vereniging van Kerkvoogdijen, dr. W.J. Diepeveen, een toespraak met als titel "Beleid en toekomst in de Nederlandse Hervormde Kerk". Er wordt door de provinciale afdelingen veel aan het hoofdbestuur gevraagd. Maar volgens de heer Diepeveen moeten we niet te veel naar het verleden kijken, maar onze blik gericht houden op de toekomst en verder nagaan hoe wij ons als kerk en als kerkvoogdij hierop aanpassen. Beleid en toekomst horen altijd bij elkaar. Er zijn twee soorten van beleid in onze kerk, enerzijds het bestuur (kerkenraad) en anderzijds het beheer (kerkvoogdij).

Van het bestuur en beheer hangt veel af. Een goede pastorale bewerking is de voorwaarde voor de financiën. Daarom is er een nauwe relatie tussen bestuur, beheer en pastorale bewerking noodzakelijk. Hij pleit dan ook voor een verbetering van de relatie tussen bestuur en beheer. Het beleid dient gericht te zijn op de toekomst en de veranderingen die ons staan te wachten en die thans (1982) veel sneller gaan dan een aantal jaren geleden. Ook trok de spreker een vergelijking tussen de dertiger jaren en het heden waarbij hij wel constateerde dat aan de organisatiestructuur van de Nederlandse Hervormde Kerk op een aantal onderdelen wat te verbeteren valt.

Een slecht werkende organisatie kan niet met een goed beleid naar voren komen, aldus dr. Diepeveen. Er ontbreekt volgens hem het nodige, waarbij hij o.m. noemt de kerkelijke vorming van de jeugd, te beginnen met de zondagsschool. Een van de grote zorgen van de kerk is thans dat het aantal lidmaten per jaar met 2 á 3 pct.

*Kerkgebouw van de
Hervormde
gemeente te
Sirjansland (1959).*

terugloopt. De huidige samenstelling is: circa 31 pct. lidmaten, 44 pct. doopleden en 24 pct. geboorteleden.

Ook de kerkelijke ontvangsten lopen terug. Het aantal betalende gemeenteleden is circa 71 pct., waarbij de heer Diepeveen meldt dat 31 pct. van de leden boven de 55 jaar 86 cent van iedere gulden inbrengt. Deze ontwikkeling is voor ons als kerkvoogden een waarschuwing.

Wij hebben een beleid nodig om ook op de toekomstige ontwikkelingen in te spelen. Hij constateert overigens dat er een bereidheid is voor een beleidsplan op lange termijn, waarbij hij bepleit dat de kerk landelijk en plaatselijk dient te komen tot een integraal beleid en een betere samenwerking. Hij adviseert de vergadering om de financiën met de andere colleges te bespreken. Het is noodzakelijk dat kerkvoogden hun zorgen over het plaatselijk bestuur met de ouderlingen, diakenen en predikanten doornemen.

Na zijn inleiding, die bij een aantal aanwezigen vragen opriep, volgde er een interessante en leerzame discussie. Afdelingsvoorzitter De Leeuw sloot deze avond met dankgebed.

Kerkbalans in Zeeland

Op haar rondtocht door het land besceedt de Hervormde Commissie Geldwerving in het najaar van 1982 veel aandacht aan Zeeland. De toen 104 Zeeuwse hervormde gemeenten zijn alle lid van de Vereniging. Van deze 104 gemeenten hebben er 56 meegedaan aan Kerkbalans 82, ofwel 55 procent.

Het bestuur van de afdeling Zeeland heeft, in samenwerking met de toenmalige provinciale kerkvoogdijcommissie, de colleges van kerkvoogden, kerkenraden en predikanten in Zeeuws-Vlaanderen gewezen op de geldwerving. Hiervoor werden twee bijeenkomsten gehouden op 3 november 1982 in Oostburg en op 10 november

Sinds jaren bestond er een nauwe samenwerking tussen het afdelingsbestuur van Zeeland en het Provinciaal kerkelijk centrum van Zeeland, dat aan de Singelstraat in Middelburg zijn bureau had. Op dit bureau werden o.m. werkzaamheden verricht voor de toenmalige Hervormde Provinciale Kerkvoogdijcommissie van Zeeland en de Provinciale Kerkvergadering van Zeeland. In 1983 was er een workshop over "Kerk en geldwerving" waar kerkvoogden, predikanten, diakenen en ouderlingen konden kennisnemen van de materialen die voor de jaarlijkse actie Kerkbalans door de Vereniging van Kerkvoogdijen beschikbaar werden gesteld.

in Axel. De inleidingen werden verzorgd door ds. J.A.G. van Zanten, voorzitter en ds. W.H. den Ouden, secretaris van de Hervormde Commissie Geldwerving.

In Zeeuws-Vlaanderen, dat 23 gemeenten omvat en de classis IJzendijke vormt, doet de helft van de gemeenten aan Kerkbalans mee. De hervormde geldwervingscommissie bezoekt begin 1983 Goes, Middelburg, Sint-Maartensdijk en Scharendijke.

Monumentale kerken in Zeeland

Op 14 mei 1984 werd de ledenvergadering van de afdeling Zeeland gehouden. De voorzitter, de heer G.D. van der Kuijl, mocht in het bijzonder welkom heten mr. J. van Aartsen, oud-commissaris van de Koningin in Zeeland, die een inleiding houdt over de monumentale kerkgebouwen in deze provincie. De heer Van Aartsen stelt dat zijn toespraak meer gaat over de achtergrond van het bezit. De zorg voor het monumentaal erfgoed was vroeger veel anders. Pas in 1873 is er een keerpunt gekomen. Voor die tijd is er veel verloren gegaan door plunderingen, oorlogen en overstromingen. Door publicaties van mr. Victor de Stuers is er verandering

De heer G.D. (Govert) van der Kuijl uit Wemeldinge heeft de Kerk in haar geheel op tal van plaatsen gediend. Zo was hij president-kerkvoogd van de Hervormde gemeente Wemeldinge, lid van het dagelijks en hoofdbestuur van de Vereniging van Kerkvoogdijen, penningmeester van de Stichting Stormbrand, voorzitter van de afdeling Zeeland, lid van de Stichting Behoud Kerkelijke Gebouwen Zeeland, lid van het Provinciaal College van Toezicht van Zeeland en lid van de Provinciale Kerkvoogdijcommissie van Zeeland. Op landelijke en regionale bijeenkomsten van deze kerkelijke organen sprak de heer Van der Kuijl altijd over het grondvlak van de Kerk, de plaatselijke gemeente, waar in feite het hart van de Kerk klopt.

gekomen, waaronder de bemoeienis van het rijk. Aan het eind van de 16^e eeuw waren er nog slechts 90 van de oorspronkelijke 210 monumentale kerken in Zeeland. Nu, anno 1984, zijn er nog 55 over.

De heer Van Aartsen wijst op de vele mogelijkheden van provinciale of rijkssubsidie. De laatste jaren is veel gedaan aan restauratie met steun van de overheid, maar een onderhoudsregeling bestond er niet. De nieuwe onderhoudsregeling 1984/1985 is belangrijk, want die biedt vele mogelijkheden.

Ook de Monumentenwacht doet in Zeeland veel en goed werk. "Ons uitgangspunt moet zijn het in stand houden van monumentale kerkgebouwen, ons realiserend dat overheidssteun daarbij onmisbaar is", aldus de heer Van Aartsen.

De geldstromen in onze Kerk

Op de jaarvergadering die op 14 mei 1987 in Kruiningen werd gehouden, mocht de voorzitter, de heer G.D. van der Kuijl, 58 personen welkom heten. De heer Van der Kuijl wijst erop dat kerkvoogd zijn meer is dan het beheren van geld en bezit. Goed overleg en samenspel met de kerkenraad en het college van diakenen, en verder dan een jaar vooruit kijken, zijn erg belangrijk.

Na afdoening van een aantal huishoudelijke zaken, houdt de heer C. van der Perk, werkzaam op het provinciaal kerkelijk bureau van Zeeland, een inleiding over de geldstromen in de Nederlandse Hervormde Kerk, hoe lopen ze en hoe groot zijn ze. Een onderdeel van zijn inleiding was de ontwikkeling van het z.g. levend geld. Sinds 1976 is er een jaarlijks stijging van het levend geld waar te nemen. Deze stijging is in Zeeland twee-en-een half keer zo groot als het landelijk gemiddelde. De gemiddelde bijdrage omgerekend per lid in Zeeland bedraagt f 86,50 tegen een landelijk gemiddelde van f 81,96.

Nicolauskerk van de Protestantse gemeente te Wolphaartsdijk (1861).

Bestuur en beheer

Tijdens de jaarvergadering van 27 april 1988 houdt de voorzitter van het hoofdbestuur van de Vereniging, dr. W.J. Diepeveen, een inleiding over de synodevoorstellen om te komen tot één vorm van bestuur en beheer. Ze houden in: éénstemmigheid in het beheer, de mogelijkheid van het benoemen van een kerkvoogd niet-ambtsdrager en ombuiging van toezicht naar advies en toezien. Omdat de structurele situatie in onze Kerk enorm verschilt met die van de Gereformeerde Kerken in Nederland, zal eerst op hervormd terrein orde op zaken moeten komen.

De Schets 1986, die de synode uitbracht, biedt mogelijkheden om tot een stukje vereenvoudiging van regelgeving te komen. Het voorstel van de landelijke Werkgroep

Bestuur en Beheer om in onderling overleg tussen kerkenraad, kerkvoogden en diakenen een beleidsplan voor een aantal jaren vast te stellen, voorkomt dat kerkvoogden tot een kerkenraadscommissie worden gedegradeerd. Het benoemen van kerkvoogden niet-ambtsdragers kan door vele gemeenten aanvaard worden. Ook het toezicht ombuigen in de richting van advies lijkt algemeen aanvaardbaar.

De heer Diepeveen rondt zijn inleiding af door te stellen dat wij een uitgangspositie moeten kiezen. De gereformeerden hebben één beheersvorm, wij drie (vrij beheer, oud-toezicht en nieuw-toezicht sinds de kerkorde van 1951), en dat zal eerst geregeld moeten worden. Dan hebben we een goed uitgangspunt om te gaan praten met de gereformeerden over de gezamenlijke beheersvorm die voor Samen-op-Weg-gemeenten gaat gelden.

Tweede Kerkbalansronde in Zeeland

In november 1988 belegde het afdelingsbestuur vijf regiobijeenkomsten waar met name de plaatselijke geldwerving onderwerp van gesprek was. Dr. W.H. den Ouden, secretaris van de Hervormde Commissie Geldwerving, hield een inleiding. Hij gaat in op de ontstaansgeschiedenis van de commissie (in 1970) toen het moderamen van de generale synode onder leiding van synodepreses ds. J.A.G. van Zanten, besloot een synodale commissie geldwerving in te stellen.

Ds. Den Ouden wijst op de veranderende positie van de kerkvoogd die van geldbeheerder gewijzigd is in geldwerfer. Bij de opzet van een verantwoorde actie Kerkbalans gaat het er in de allereerste plaats om een beleidsplan vast te stellen

Ontmoetingskerk van de Gereformeerde kerk van Poortvliet (1952).

door de kerkenraad, de diakenen en de kerkvoogden. Die moet een visie omvatten op het kerkzijn voor de komende jaren.

Verder moeten gemeenteleden precies weten waarvoor ze geld geven en wat er mee gedaan wordt. Zij moeten niet het gevoel hebben dat het geld in een bodemloze put verdwijnt. Met de gemeenteleden die niets bijdragen, moet persoonlijk gesproken worden. Dat biedt duidelijkheid en in bepaalde situaties worden misverstanden weggenomen. Belangrijk is dat de actie geldwerving plaatselijk goed wordt voorbereid. Leg contacten met de pers en bied ze een persbericht aan. Maak goed gebruik van de beschikbare media. Want ook op deze wijze dringt de kerk door in de gezinnen, ook in de gezinnen die in de marge van de kerk leven, aldus dr. Den Ouden.

Deze vijf regiobijeenkomsten werden in totaal door 150 personen bezocht, die 55 hervormde gemeenten vertegenwoordigden.

Het beleid van de Kerk

Op de jaarvergadering van 26 april 1990, die in Kruiningen werd gehouden, spreekt ds. mr. J. Haeck, secretaris algemene zaken van de Nederlandse Hervormde Kerk, over het beleid van de Kerk. Hij behandelt achtereenvolgens o.m. de ontwikkeling van een beleidsplan voor de landelijke kerk, alsmede de voorstellen tot wijziging van de ordinanties 16 en 18 van de kerkorde.

Na de pauze volgt een boeiende discussie. Gesproken wordt over de ontwikkeling op het gebied van de interkerkelijke ledenadministratie (SILA). De overheid dringt de kerk steeds meer terug in onze samenleving.

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente te Nieuwvliet (1659).

Maar er is ook commotie onder kerkvoogden over de recente synodevoorstellen met betrekking tot de uniformering van het beheer van de kerkelijke goederen en fondsen. Ds. Haeck wijst er nog eens op dat kerkvoogdelijk werk, evenals pastoraat en diaconaat, een geestelijke zaak is. Vandaar het instellen van het ambt ouderling-kerkvoogd en geen kerkvoogd-ouderling.

Hierna wordt een aantal huishoudelijke zaken afgewikkeld waaronder de bestuursverkiezing. Na gedurende een periode van zes jaar de afdeling Zeeland te hebben geleid treedt de heer G.D. van der Kuijl als voorzitter af. De vergadering benoemt hem tot erelid en in zijn plaats wordt de heer D. van der Steenhoven uit Goes tot voorzitter benoemd.

Jubilerende afdeling Zeeland

Zaterdag 4 april 1992 was een bijzondere dag voor de afdeling Zeeland. Tijdens een bijeenkomst in gebouw "De Vroone" in Kapelle werd stilgestaan bij het 60-jarig bestaan van de afdeling. Afdelingsvoorzitter, de heer D. van der Steenhoven, blikte terug op de ontstaansgeschiedenis. De belangstelling voor de oprichtingsbijeenkomst was zo groot dat men moest uitwijken naar één van de zalen van "De Prins van Oranje" in Goes, waar ook 25 jaar later op 17 mei 1958 het 25-jarig jubileum werd gevierd.

De heer Van der Steenhoven meldt ook het adoptieplan dat na de Tweede Wereldoorlog werd vastgesteld. Zeer veel oude kerkgebouwen moesten na de oorlog worden herbouwd en gerestaureerd, waarmee vele miljoenen guldens gemoeid waren. De kerkelijke gemeenten konden dit moeilijk alleen betalen en daarom bracht een adoptieplan uitkomst.

Tijdens het 50-jarig bestaan van de afdeling werd uitvoerig stilgestaan bij de problematiek van de geldwerving. Tot op de dag van vandaag blijft de geldwerving als een rode draad door het werk van de kerkvoogden lopen.

Nadat enkele huishoudelijke zaken zijn afgewikkeld krijgt de voorzitter van het hoofdbestuur van de Vereniging van Kerkvoogdijen, mr. J.A. van Riessen, het woord om zijn feestrede uit te spreken. Zijn inleiding bestaat uit drie delen, namelijk de geschiedenis van de Vereniging, de positie van de kerkvoogd in het verleden en tenslotte de kerkvoogd nu.

"Het beheer van goederen en fondsen komen we reeds in het oude testament tegen, waar we verschillende verhalen lezen over de zorg voor de tempel en over het bijeen brengen van financiën, die nodig zijn voor de restauratie en het onderhoud van de tempel. Daarbij wordt in het bijzonder de nadruk gelegd op de verantwoordelijkheid van de *overheid*. Vervolgens gaat de heer Van Riessen in op het kerkvoogdelijk beheer volgens het reglement van 1816.

In de loop van de 19^e eeuw rijpt het inzicht dat de overheid zich niet met de kerkelijke zaken bezig moet houden. In 1870 is deze scheiding voltooid, met uitzondering van de betalingen door de Staat voor het kerkelijk bestuur en de traktementen en pensioenen van de predikanten. Maar ook deze zilveren koorden zijn in 1983 losgemaakt.

De kerkvoogd van nu staat midden in de gemeente om zijn taak, die soms zeer omvangrijk is, te kunnen uitoefenen. De zorg voor de kerkgebouwen, restauratie en onderhoud van de monumenten, de geldwerving, kennis van rechtspositieregelingen e.d. vragen veel toewijding en inzet", aldus de heer Van Riessen die tenslotte de afdeling Zeeland gelukwens met deze mijlpaal van 60 jaar.

Beleid en bezuiniging in de Kerk

Op de jaarvergadering die op 22 april 1993 in het dorpshuis van Kruiningen werd gehouden, houdt de heer J. van Vliet, 2^e secretaris van het hoofdbestuur van de Vereniging van Kerkvoogdijen, een inleiding over beleid en bezuiniging. Hij geeft een korte uiteenzetting van de ontwikkelingen in de Nederlandse Hervormde Kerk. In dit verband noemt hij het Samen-op-weg-proces, waarvoor in 1992 een ontwerp-kerkorde is gepresenteerd, en de fusie van het bovenplaatselijk apparaat.

Ook staat de heer Van Vliet stil bij de uitslag van de door de Vereniging in 1991 gehouden enquête, waarbij hij enkele kerngetallen van het landelijke beeld vergelijkt met de Zeeuwse situatie. Hij concludeert dat de provincie Zeeland een soort middenpositie inneemt. De vermogenspositie ontwikkelt zich in ongunstige zin, terwijl de reservering van het groot onderhoud gelijk is aan het landelijk gemiddelde. De kosten van het pastoraat zijn relatief sterk gedaald, maar het kerkbezoek is, in procenten van het aantal leden, enigszins gestegen.

De algehele conclusie van de uitslag van deze enquête is dat de landelijke kerk geen verantwoord beleid op basis van zorgvuldig afgewogen prioriteiten heeft gevoerd dat anticipeert op de problemen van de toekomst.

Maar sinds begin 1992 zijn tekenen van verandering zichtbaar. In het verbeter- en veranderplan, waarover de preses van de synode tijdens de jaarvergadering van de Vereniging op 25 april 1992 sprak, staat o.a. dat er een 20 pct.-bezuinigingsoperatie wordt ingevoerd die moet leiden tot gelijk houden van het quotum en dat inkomsten uit het quotum niet meer stijgen, ook als er hogere inkomsten uit bezit ontstaan. Dat betekent dat het quotum een richtingbepalend uitgangspunt wordt voor bestedings-

Eloykerk van de Hervormde gemeente te Oostburg (1950).

mogelijkheden van het bovenplaatselijk apparaat. Door het stellen van prioriteiten en posterioriteiten komt men tot bezuinigingsvoorstellen van 20 pct. van het budget, namelijk f 8,3 miljoen bezuinigingen op een budget van f 52 miljoen. De komende jaren zal het quotum naar beneden moeten.

Niet omdat met een quotumdaling van enkele procenten per jaar de gemeenten gered zijn. Waar het om gaat is dat ook financieel de Kerk solidair is met de plaatselijke gemeente, waar het hart van de Kerk klopt, zo besluit de heer Van Vliet zijn inleiding.

Opnieuw geldwervingsinformatie in Zeeland

In het najaar van 1993 belegde de Hervormde Commissie Geldwerving samen met het afdelingsbestuur van Zeeland vijf werkverbandvergaderingen ('s-Heer Arendskerke St. Annaland, Hoek, Oosterland en Gapinge). Hier spraken ds. H.A. van Til te Rotterdam, secretaris van de commissie geldwerving, en ds. H.J. Radstake, voorzitter van de commissie geldwerving, over een aantal praktische zaken rondom de plaatselijke geldwerving.

Kernpunten waren daarbij de kerkvoogdelijke openheid, zowel in goede als in kwade dagen, een beleidsplan waarop een begroting is afgestemd en de pastorale zorgvuldigheid. Deze vijf bijeenkomsten werden door 153 personen bezocht, vertegenwoordigende 53 hervormde gemeenten.

Mr. A. (Ad) Rigters, o.m. lid van het hoofdbestuur van de Vereniging van Kerkvoogdijen en de huidige Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer.

Rechtspositie van de kerkvoogd

Tijdens de ledenvergadering van 5 april 1995, die in "De Vroone" te Kapelle werd gehouden, hield mr. A. Rigters, lid van het hoofdbestuur van de Vereniging van Kerkvoogdijen, een inleiding over de rechtspositie van de kerkvoogd. Hij ging daarbij speciaal in op de nieuwe ordinanties over beheer en bestuur waarover de generale synode in maart 1991 een besluit nam.

Het college van kerkvoogden is in de nieuwe situatie niet ondergeschikt aan de kerkenraad, maar is nevenschikkend. Het college is belast met de uitvoering van door de kerkenraad genomen besluiten waarin de kerkvoogd vertegenwoordigd is. Het college van kerkvoogden spreekt mee over de vaststelling van het gemeentelijk beleidsplan en stelt de begroting en de rekening op. Zou de kerkenraad onverhoopt een besluit nemen dat flink afwijkt van het voorstel van het college van kerkvoogden, dan zijn er allerlei beroepsmogelijkheden waarvan het college van kerkvoogden gebruik kan maken, aldus de heer Rigters.

Hierna volgde een boeiende gedachtewisseling met vragen over de zelfstandigheid van de gemeente, de positie van de wijkkerkvoogdij en de één beheersvorm waarover de synode in 1991 een besluit nam.

Aandacht voor archieven

Tijdens de ledenvergadering van 16 april 1996, die in Kapelle plaatsvond, houdt de heer A.J.J. van 't Riet, medewerker van de archiefdienst van de landelijk kerk, een inleiding hoe om te gaan met de plaatselijke archieven. In de eerste plaats moeten bewaard blijven: notulen, ingekomen brieven voor zover de inhoud voldoende relevant is, doop-, trouw- en lidmatenboeken, goedgekeurde jaarrekeningen, bouwplannen en tekeningen van kerkelijke gebouwen. De archieven vormen de schriftelijke neerslag van de officiële handelingen van het betreffende orgaan. Aan de archieven kunnen enkele wezenlijke functies worden toegekend, zoals:

- het vormen van het geheugen van de organisatie;
- het leveren van bewijskracht in wettelijke omstandigheden;
- het functioneren als gids bij het uitzetten van beleid; en
- authentieke bron voor de kennis van het verleden.

Arbowetgeving ook voor de kerk

Op de jaarvergadering van 27 april 1998 houdt de heer M.G.R. Barendrecht, voorzitter van de afdeling Zuid-Holland van de VVK, een inleiding over de in 1985 ingevoerde regelgeving op het gebied van arbeidsomstandigheden (ARBO). Het doel van deze wet is het bevorderen van veiligheid, gezondheid en welzijn voor alle werknemers. De Arbowet gaat uit van een gezamenlijke verantwoordelijkheid van werknemer en werkgever. De werkgever is verantwoordelijk voor de veiligheid in zijn

M.G.R. (Maarten) Barendrecht, o.a. lid van het dagelijks en hoofdbestuur van de VKB, heeft voor de provinciale afdelingen van de VKB diverse lezingen gehouden over de Arbowetgeving.

werkruimte voor het eigen personeel, maar ook voor ingehuurde krachten, vrijwilligers en bezoekers. Daarom is het inventariseren en registreren van onveilige situaties van groot belang.

De heer Barendrecht adviseert om regelmatig de werksituatie van de medewerkers en vrijwilligers met hen te bespreken. In die bespreking moeten o.m. aan de orde komen de werkomstandigheden, gereedschappen, de werkplek, de werkinstructie en gesignaleerde onveilige werksituaties. De heer Barendrecht sluit zijn inleiding af door de kerkvoogden te wijzen op de publicaties die de komende jaren over de Arbo-regelgeving zullen volgen, want deze wetgeving zal regelmatig worden bijgesteld.

Het beleid van het hoofdbestuur van de Vereniging

Op een zomerse voorjaarsavond, op 16 mei 2000, hield de afdeling Zeeland haar ledenvergadering in het dorps huis te 's-Gravenpolder. Tijdens deze bijeenkomst houdt de in 1999 aangetreden voorzitter van het hoofdbestuur van de Vereniging van Kerkvoogdijen (VVK), drs. G. van Soest, een inleiding over het beleid van het hoofdbestuur in de komende jaren en de rol die de provinciale afdelingen daarbij zouden moeten vervullen.

De heer Van Soest wijst erop dat de Vereniging met materiële zaken bezig is voor een Kerk waar de Boodschap van Christus wordt verkondigd. Ook de VVK wil in die context als zodanig functioneren. Zij staat in een samenleving die verandert. Dat betekent dat zij dynamisch moet zijn, omdat haar omgeving verandert. Maar dat betekent niet dat zij mag vergeten waar haar wortels liggen, want je mag je eigen identiteit nooit uit het oog verliezen. Belangrijke zaken die in 1920, toen de VVK werd opgericht, aan de orde kwamen, zijn ook nu nog zeer actueel. Er is ook nu nog geen gelijkwaardigheid van beleid en beheer, belangenbehartiging door de VVK is ook nu nog erg noodzakelijk en de communicatie onderling, d.w.z. tussen gemeenten, de Kerk en de politiek, laat nog veel te wensen over.

Verder noemt de heer Van Soest de vorming van de Regionale Dienstencentra (RDC's). Hij adviseert het afdelingsbestuur om te bevorderen dat ook de afdeling Zeeland vertegenwoordigers levert voor het te vormen bestuur van de RDC Zeeland. Zorg ervoor dat zo'n organisatie niet uitdijt, want voor je het weet gaan ambtelijke diensten allerlei taken, die goedkoper en beter door derden kunnen worden gedaan, naar zich toetrekken. Met elkaar invloed uitoefenen in Kerk en politiek. In de contacten met de overheid wordt het zeer problematisch om de positie van de Kerk en haar gemeenten duidelijk te maken. Dat blijkt uit het feit dat de overheid in het algemeen de kerken achterstelt ten opzichte van andere orga-

Drs. G. (Gijp) van Soest, die in 1987 toetrad tot het hoofdbestuur van de Vereniging van Kerkvoogdijen en van 1999 tot 2005 hiervan voorzitter was, hield op veel afdelingsvergaderingen een inleiding. Vaak ging het over zaken als Kerk en Samenleving (overheid) en de positie van de Vereniging van Kerkvoogdijen daarbij. Ook voor de afdeling Zeeland heeft hij vele malen een inleiding gehouden.

nisaties. In dit verband noemt de heer Van Soest de subsidieregeling in het kader van de in 1997 ingevoerde BRRM 97.

In het kader van de ontwikkelingen rondom het Samen-op-Weg-proces deelt de heer Van Soest mee dat vanaf 1 mei 2000 de VVK werkzaamheden verricht voor het Landelijk Verband van Commissies van Beheer (LVCB). De VVK zal met het LVCB nauw moeten gaan samenwerken, want zowel in de politiek als in de Kerk moeten de krachten gebundeld worden om met respect en behoud van eigen identiteit op te komen voor de belangen van onze plaatselijke gemeenten en kerken. Dat is ook in 2000, dus 80 jaar nadat de VVK is opgericht, een bittere noodzaak. Wij zullen hieraan moeten meewerken omdat het onze opdracht is, dienstbaar aan elkaar, er aan te werken dat Gods Koninkrijk zichtbaar wordt, zo besluit de heer Van Soest zijn betoog.

De komst van de euro

Op de ledenvergadering van 27 februari 2001, die in een locatie van het Zeeuws Archief te Middelburg plaats vond, houdt de heer W.G. Roseboom, 2e penningmeester van de VVK, een inleiding over de invoering van de euro.

Kerkvoogden en andere kerkelijke beheerders moeten zich realiseren dat de euro er komt. Dat betekent dat men alles zorgvuldig op een rijtje moet plaatsen om een juist inzicht te hebben in de consequenties hiervan. In maandelijkse korte publicaties in "De Kerkvoogdij" en sinds januari 2001 het maandblad "Kerkbeheer" wordt hierbij stil gestaan.

W.G. (Willem) Roseboom.

Kerkgebouw van de Protestantse gemeente te Nieuw- en St. Joosland (1882).

Onder leiding van een coördinator moet er een inventarisatie plaatsvinden waar de gulden zoal voorkomt. In de personele sfeer zijn dat de traktementen en salarissen. Ook overeenkomsten, waarin tarieven zijn opgenomen, vallen hieronder. Begroting en jaarrekening is een belangrijke zaak, waarvoor de Kerk een modellen-diskette heeft ontwikkeld. Ook de software van de personal computer moet hierbij worden betrokken. De euro wordt per 1 januari 2002 ingevoerd, maar zorgt u er voor dat u uiterlijk op 1 september 2001 de voorbereidingsfase achter de rug hebt, zo besluit de heer Roseboom zijn inleiding over de invoering van de euro.

Een Generale Raad van Kerkrentmeesters

Op 25 april 2002 sprak de voorzitter van het hoofdbestuur van de Vereniging van Kerkvoogdijen, drs. G. van Soest, de ledenvergadering in een vergadering te 's-Gravenpolder toe.

De heer Van Soest staat o.a. stil bij de identiteit van de Kerk. De Kerk die in de afgelopen tijd door de overheid gelijk werd gesteld met een vereniging, waardoor allerlei merkwaardige constructies zijn ontstaan in het kader van o.a. de veiligheids-eisen die aan kerkgebouwen worden gesteld. Maar het is ook diezelfde overheid die de Kerk de afgelopen jaren naar de marge van de samenleving heeft verdreven. Dat blijkt o.m. uit een nota die de overheid in het najaar van 2000 uitgaf in het kader van het Jaar van de vrijwilliger (2001). Hierin worden de Kerken niet genoemd, terwijl zij de grootste vrijwilligersorganisatie van ons land vormen. Ondanks deze negatieve benadering door de overheid, is het goed dat wij als beheerders van onze kerkelijke gemeenten de randvoorwaarden scheppen voor Gods koninkrijk op aarde, want de Kerken hebben anno 2002 een boodschap.

De heer Van Soest noemt daarbij met name de rol van de VVK en haar provinciale organisatie. Zij zijn flankerend bezig. De VVK, een organisatie waar de leden het voor het zeggen hebben, die aan de flanken van de Kerk werkzaam is, een Kerk waarmee de VVK zich verbonden voelt. Naar analogie van de situatie in de

*Opstandingskerk van de
Protestantse gemeente te
Wissenkerke-Geersdijk (1969).*

plaatselijke gemeente, waar het college van kerkvoogden een gelijkwaardige plaats in het beleid van de kerkenraad inneemt, zou ook een dergelijke constructie op landelijk niveau dienen te komen, een soort Generale Raad van Kerkrentmeesters. Daarmee wordt een bijdrage gegeven aan een gelijkwaardige positie van het beheer.

De heer Van Soest rondt zijn boeiende inleiding af door te stellen dat de VVK houdt van onze Kerk, die het Lichaam van Christus is. Ook in Samen-op-Wegverband hopen wij samen met het Landelijk Verband van Commissies van Beheer ons in te zetten voor de stoffelijke aangelegenheden van onze gemeenten en

kerken, zo besluit de heer Van Soest zijn lezing.

De VVK komt bij u thuis

Het afdelingsbestuur van Zeeland had in het najaar van 2003 een vijftal regioavonden georganiseerd onder het motto "De VVK komt bij u thuis". Deze avonden zijn in alle classes gehouden, waarbij in de classis Zierikzee een extra avond werd belegd voor het eiland Tholen.

Op deze avonden was steeds een vertegenwoordiger van het Centraal Bureau uit Dordrecht aanwezig. Op de eerste avond was dat de heer H.L. Roth, directeur, en de andere vier avonden was dat de heer R.M. Belder, chef de bureau van de Vereniging van Kerkvoogdijen.

Na een korte inleiding van de vertegenwoordiger in het hoofdbestuur die uiteenzette wat de Vereniging voor haar leden kan betekenen, werd gesproken over allerlei zaken die door de leden tevoren waren opgegeven. Daar kwamen vrijwel alle zaken aan de orde waarmee kerkvoogden in de praktijk te maken hebben.

Veel aandacht was er voor de problemen bij het verkrijgen van een verbruiksvergun-

Johannes de Doperkerk van de Hervormde gemeente te Oud-Vossemeer (1450).

ning voor de kerkelijke gebouwen. Er bleek een groot verschil in benadering van deze problematiek door de burgerlijke gemeenten. Zelfs de legeskosten waren zo verschillend in omvang dat namens de gezamenlijke kerkelijke gemeenten behorende tot de Gemeente Schouwen en Duiveland een brief is uitgegaan aan de burgerlijke gemeente om de tarieven naar beneden aan te passen.

Aan het eind van deze bijeenkomsten waren alle aanwezigen van mening dat bijeenkomsten zoals deze een prima formule zijn voor onderlinge informatie-uitwisseling. Totaal werden deze bijeenkomsten door 88 personen bezocht, vertegenwoordigende 37 gemeenten.

Gooi het net uit aan stuurboord

In het najaar van 2007 belegde het afdelingsbestuur een vijftal regiobijeenkomsten waar de plaatselijke geldwerving, en met name Kerkbalans Nieuwe Stijl, een belangrijk onderwerp vormde. De avonden werden geleid door de voorzitter van de afdeling Zeeland, de heer C.M. van den Boomgaard. Kerkbalansadviseur de heer J. van Dijk, gaf uitleg over de nieuwe methodiek die sinds 2006 in enkele gemeenten met succes wordt toegepast. Die nieuwe methodiek, bekend onder "Verbreden en Verdiepen", vereist meer tijd en inzet van de kerkrentmeester, want er moet selectief worden gewerkt. Bij "Verbreden" gaat het er om randkerkelijken meer bij het kerkenwerk te betrekken, zodat ze geïnteresseerd raken in het plaatselijke kerkenwerk. Maar al te vaak gebeurt het dat het eerste contact dat mensen met een kerk hebben wanneer zij pas in een nieuwe gemeente wonen, het verzoek om geld is. Dat is de verkeerde aanpak, want ook hier geldt "Eerst interesseren en dan

doneren". Bij "Verdiepen" gaat het er om dat een selectie wordt toegepast in de omvang van de jaarlijkse bijdrage. Afhankelijk van persoonlijke omstandigheden wordt gemeenteleden gevraagd een hogere vrijwillige bijdrage te geven.

Bij zijn presentatie toonde de heer Van Dijk een DVD waarin de nieuwe geldwervingsmethode uiteen wordt gezet.

Na de pauze kreeg de heer D. Mooijaart, vicevoorzitter van het afdelingsbestuur, het woord. De heer Mooijaart, die in de Hervormde gemeente Haamstede vele jaren betrokken was bij omvangrijke restauraties, gaf een aantal praktische tips voor een verantwoord beleid en beheer voor de instandhouding van kerkelijke gebouwen.

Organisatie en financiën van de Kerk zijn in balans

Op 23 april 2008 hield de algemeen directeur van de Dienstenorganisatie van onze Kerk, de heer H. Feenstra, een inleiding over het beleid en de financiën van de landelijke kerk. De heer Feenstra herinnerde er aan dat bij zijn aantreden tekorten waren, zodat het dringend noodzakelijk was de tering naar de nering te zetten. Naar aanleiding van de visienota "Leren leven van de verwondering" die de synode vaststelde, werd o.m. gesteld dat er sterk ingezet moet worden op jeugd en jongeren. Verder zal vanuit het principe gewerkt moeten worden waaraan een gemeente behoefte heeft. Voorts zal meer gebruik worden gemaakt van digitale communicatiemiddelen.

De heer Feenstra deelde mee dat er inmiddels fors is bezuinigd. Het managementteam is drastisch verkleind van 15 naar 5 lijnfunctionarissen, terwijl het aantal regionale dienstencentra van negen is teruggebracht naar vier steunpunten. Verder stond de heer Feenstra stil bij de ontwikkelingen rondom de landelijke ledenregistratie die in 2008 erg actueel waren. "Het systeem Numeri doet nu eenmaal niet waarvan de kerk dacht dat het aanvankelijk wel zou kunnen", aldus de heer Feenstra.

Ondanks deze perikelen heeft de Protestantse Kerk in Nederland haar financiën geheel op orde. De klacht die nogal eens geuit wordt dat zij "aan het potverteren is", is totaal ongegrond. De kerk heeft in de afgelopen jaren diverse bestemmings-reserves ontvangen die, op basis van hun bestemming voor het doel waarvoor ze door de erflater zijn geschonken, jaarlijks aangesproken moeten worden. Het is dan logisch dat die reserves slinken. Tegelijkertijd komen er ook weer nieuwe reserves door schenkingen aan de kerk. Wij zijn daarin een betrouwbare partner. Daarnaast moet de kerk beschikken over een risicovermogen dat circa 40 á 60 procent bedraagt van de jaarlijkse salarispost. De salarispost omvat op jaarbasis zo'n € 20 miljoen, zo besloot de heer Feenstra.

Kerkrentmeester zijn is: Luctor et Emergo

Tijdens de ledenvergadering van 19 maart 2009 hield de voorzitter van het hoofdbestuur van de VKB, mr. Peter A. de Lange, een inleiding. Het was voor de afdelingsvoorzitter de heer C.M. van den Boomgaard de laatste vergadering die hij als voorzitter leidde. De heer D. Mooijaart neemt het voorzitterschap tijdelijk van hem over.

Mr. P.A. (Peter) de Lange, de eerste voorzitter van de VKB (van 1.1.2005 tot zomer 2018) nam de traditie van zijn voorgangers over door alle provinciale afdelingen van de VKB te bezoeken. Ook op de afdeling Zeeland was hij een graag geziene gast.

De heer De Lange begon zijn inleiding door de kerkrentmeester te vergelijken met de Zeeuw die volgens de uitdrukking "Luctor et Emergo" steeds worstelt en weer boven komt. Deze vastberadenheid en werklust typeren ook de kerkrentmeester die in zijn dagelijkse bezigheden te maken heeft

met grote verantwoordelijkheden. De heer De Lange wees op de actualiteiten die zich in 2009 afspeelden, zoals het eindrapport van de Commissie Veerman, waarin suggesties worden gegeven voor het probleem van de steeds kleiner wordende gemeenten; de ontwikkelingen rondom de landelijke ledenregistratie; de financiën van de kerk; evaluatie van de kerkorde en het Jaar van het Religieus Erfgoed waarin de VKB bewust haar eigen weg is gegaan.

De agenda van de VKB omvat de versteviging van de rol van de provinciale afdelingen, terwijl de VKB op een wat grotere afstand van de landelijke kerk is komen te staan. De herziene website van de VKB betekent een moderne vorm van een centraal kennis- en informatiepunt. Door dit medium hopen de VKB en haar provinciale afdelingen veel informatie en documentatie te ontsluiten, zodat alles vrij gemakkelijk toegankelijk is voor de kerkrentmeester op het moment waarop hij of zij aan deze informatie behoefte heeft. In elke plaats zijn kerkrentmeesters geroepen om zelf vorm en inhoud te geven aan het werk dat hen is toevertrouwd. Er is veel know how aanwezig en er zijn veel vrijwilligers werkzaam om hun kerkelijke gemeenten in stand te houden. De VKB zoekt naar deskundigheid die in staat is om plaatselijke problemen op te lossen en plaatselijk en landelijk het werk te doen. "Luctor et Emergo" betekent dan meer dan alleen het hoofd boven water houden, zo besluit de heer De Lange zijn toespraak.

Informatie en voorlichting over het BRIM en beleggingen

Tijdens een vijftal regiobijeenkomsten die het bestuur van de afdeling Zeeland in het najaar van 2009 hield, werd aandacht besteed aan het BRIM (Besluit Rijkssubsidiëring Instandhouding Monumenten). De inleiding tijdens deze regiobijeenkomsten werd verzorgd door de heer L.M. Moerland, die het voorzitterschap van de afdeling Zeeland van de heer D. Mooijaart had overgenomen.

De heer Moerland gaat in op de veranderingen door invoering van het BRIM en wat de kerkelijke gemeente moet doen als er nog een lopende onderhoudsregeling is die

Dorpskerk van de Hervormde gemeente te Kleverskerke (1670).

nog niet voltooid is. Kerkrentmeesters moeten beginnen met het opstellen van een instandhoudingsplan waarvoor men een restauratiearchitect of andere deskundige dient te raadplegen.

Hierna vraagt de heer Mooijaart de aandacht voor het beleggingsbeleid in plaatselijke gemeenten. Sommige gemeenten zijn vermogend, waarbij rente of pachtopbrengst een belangrijke bron van inkomsten is. Daardoor is men lang in staat de eigen predikantsplaats in stand te houden of kan men een parttime-predikant aanstellen in plaats van een fusie te moeten aangaan met een omliggende gemeente. Ook moeten kerkrentmeesters er goed op letten dat zij risicoveilig beleggen. Hij adviseert colleges van kerkrentmeesters in voorkomende gevallen contact op te nemen met de Stichting Kerkelijk Geldbeheer van onze Kerk.

Een kerk is van blijvende waarde

Op 24 november 2009 belegde het bestuur van de afdeling Zeeland een speciale bijeenkomst over de geldwerving voor ambtsdragers in West-Zeeuws-Vlaanderen. In Schoondijke kwamen 23 ambtsdragers bijeen die naar een boeiende inleiding luisterden van de heer D.G. Bijl, voorzitter van de Interkerkelijke Commissie Geldwerving.

De heer Bijl staat stil bij de nieuwe aanpak van Kerkbalans Nieuwe Stijl, waarbij er vanuit doelgroepen gedacht moet worden en niet dat iedereen op dezelfde manier voor Kerkbalans wordt aangesproken. De heer Bijl licht tijdens de bijeenkomst in het deel van Zeeuws-Vlaanderen waar de kerkelijke gemeenten het bijzondere moeilijk hebben, toe dat het beste begonnen kan worden om met de groep van 50-70-jarigen

De geldwervingsbijeenkomst op 24 november 2009 in Schoondijke, waar de heer D.G. (Dirk) Bijl (rechts op de foto) een boeiende inleiding hield. Links vooraan de heren D. (Dim) Mooijaart en L.M. (Leen) Moerland.

te starten om daar "verdiepen" (= van bestaande groep bijdragers een hogere bijdrage vragen) te gaan toepassen. Vervolgens kan gekeken worden naar de categorie 30-50 jaar, die minder bijdraagt en vaak minder betrokken is bij het kerkenwerk. Ga dit eens analyseren en dan blijkt dat deze mensen soms allerlei verplichtingen hebben en daardoor zwaar belast zijn. Maar er is nog een band met de kerk, want op bepaalde scharniermomenten komt men wel naar de kerk. Dus deze groep er wel bijhouden en zeker niet uitschrijven, zo waarschuwt de heer Bijl. Maar soms is de praktijk erg zwaar. Dat bleek ook in West-Zeeuws-Vlaanderen het geval te zijn. Soms is er onvoldoende menskracht om bepaalde activiteiten van de grond te krijgen. Het is soms lastig vrijwilligers om te vinden en op alles wat de kerkenraad voorstelt en onderneemt, wordt door velen niet gereageerd. Het vraagt dan veel inventiviteit om naar een methode te zoeken die wel bij de gemeenteleden aanslaat.

De heer Bijl, die zich heel goed kon verplaatsen in de moeilijke situatie van deze ambtsdragers, gaf diverse praktische tips en adviezen die men wellicht in de eigen gemeente kan gebruiken. "Ik wens u veel Zegen bij uw werk, want een kerk is van blijvende waarde", zo besluit de heer Bijl zijn inleiding in Schoondijke.

Buitengewone ledenvergadering over informatie LRP

Op 6 september 2010 hield het bestuur van de afdeling Zeeland een buitengewone ledenvergadering die in het teken stond van informatieverstrekking over het nieuwe ledenregistratiesysteem LRP van de Protestantse Kerk in Nederland. De bijeenkomst werd gehouden in het Dorpshuis te 's-Gravenpolder, de locatie waar jaarlijks de ledenvergaderingen worden gehouden. De voorzitter van de afdeling

Het was een stampvolle zaal in het Dorpshuis te 's-Gravenpolder, waar op 6 september 2010 bijna 300 personen aanwezig waren om informatie te krijgen over het nieuwe ledenregistratiesysteem LRP.

Zeeland van de VKB, de heer L.M. Moerland, liet weten dat gerekend was op 75 tot maximaal 100 personen. Maar het blijkt dat een aantal van om en nabij de 300 personen op deze bijeenkomst aanwezig is. Dat duidt op de enorm grote belangstelling van de zijde van de kerkrentmeesters, locatiebeheerders, leden- en bijdragenadministrateurs en kerkenraadsleden voor de problematiek van de nieuwe ledenregistratie. Nadat hij de aanwezigen nog attendeerde op de 5 regiobijeenkomsten die het afdelingsbestuur dit najaar houdt, geeft hij het woord aan de heer W. van den Brandt, projectleider van het team Communicatie & Instructie PKN/LRP.

De heer Van den Brandt, die als één van de vele vrijwilligers betrokken is bij de voorbereiding van het nieuwe systeem, werkt sinds november 2009 aan dit project. Hij legt uit dat er verschillende doelgroepen zijn (o.a. lokaal beheerder, predikant, ouderling, bijdragenadministrateur, ledenadministrateur, bezoekwerk) die ieder een autorisatiesleuteltje krijgen. Dit apparaatje ter grootte van een USB-stick genereert een uniek getal. De privacy van de gemeenteleden is bij LRP goed gewaarborgd en deze solide wijze voldoet aan de eisen van de Wet Bescherming Persoonsgegevens.

Hierna bespreekt de heer Van den Brandt een stappenplan dat gevolgd moet worden ter voorbereiding op de invoering van het nieuwe ledenregistratiesysteem. Belangrijk is dit door de ledenadministrateur te laten uitvoeren omdat het gaat om opschonen en actualiseren van de gegevens die op dit moment in het systeem van de gemeente voorkomen. Vervolgens geeft de heer Van den Brandt een demonstratie over het registreren door de pastoraal medewerker van contactmomenten en het maken van notities. Nadat de contactmomenten zijn vastgelegd, kunnen deze geraadpleegd worden in het onderdeel 'huisbezoeken'. Maar daarnaast is het ook mogelijk nieuwe huisbezoeken te registreren. Het is een

Projectleider van het team Communicatie & Instructie PKN/LRP, de heer W. van den Brandt.

zeer uitgebreid systeem met veel toepassingsmogelijkheden. Belangrijk is dat de plaatselijke registratie zo zorgvuldig mogelijk gebeurt, want de praktijk wijst uit dat niet in alle gevallen de SILA-informatie even duidelijk overkomt.

Na deze heldere uiteenzetting worden tientallen vragen over diverse zaken rondom het LRP-project gesteld waarop de heer Van den Brandt uitvoerig ingaat. De heer Van den Brandt wijst tenslotte nog op de belangrijke informatie die te verkrijgen is van de website lrp-netwerk.pkn.nl. De binnenkort te verschijnen handleidingen voor o.m. de lokaal beheerder, de ledenadministrateur en de bijdragenadministrateur, veel gestelde vragen en het laatste nieuws over de ontwikkelingen van LRP, kunnen gedownload worden.

Nadat de heer Moerland de heer Van den Brandt bedankt heeft voor diens inleiding en het beantwoorden van de vragen en daarbij nog eens laat blijken erg verheugd te zijn over deze grote opkomst, sluit hij deze buitengewone ledenvergadering van de afdeling Zeeland met dankgebed.

Gereformeerde kerk van Lewedorp (1953).

Zorg voor mensen

De algemene ledenvergadering van de afdeling Zeeland van de VKB werd op 7 april 2011 door zo'n 60 kerkrentmeesters bezocht. De heer L.M. Moerland, voorzitter van de afdeling, gaf een terugblik op het afgelopen jaar waarin de afdeling veel contacten met haar leden had. In het bijzonder wees hij op de druk bezochte voorlichtingsbijeenkomst over LRP van september 2010 waar zo'n 300 personen aanwezig waren.

Na de pauze hield de heer M.G.R. Barendrecht, lid van het dagelijks- en hoofdbestuur van de VKB, een inleiding over de toepassing van allerlei soorten regelgeving op het gebied van rechtspositie en veiligheid van betaalde krachten en vrijwilligers.

Pelgrimskerk van de Protestantse gemeente te Vrouwenpolder (1622).

Hij wijst op het correct toepassen van rechtspositieregelingen van b.v. kosteren. Veel zaken die op betaalde functionarissen van toepassing zijn, gelden ook voor de vrijwilligers. Belangrijk is daarom een vrijwilligersovereenkomst af te sluiten. Hij noemt daarbij ook de verschillende verzekeringspolissen die de VKB de afgelopen jaren voor de kerkelijke gemeente en de vrijwilligers heeft geïntroduceerd. Belangrijk is verder het correct toepassen van de z.g. vrijwilligersvergoeding van maximaal € 1.500 per jaar.

Hierna bespreekt de heer Barendrecht de rechtspositie van predikanten en kerkelijke werkers. De predikant is weliswaar verbonden aan een gemeente die hij dient, maar hij is geen werknemer. Dit in tegenstelling tot de kerkelijk werker, die wel in loondienst is.

Tenslotte wijst de heer Barendrecht op de brandveiligheid van kerken. Ook hier is de regelgeving gewijzigd o.m. doordat er geen gebruiksvergunning meer vereist is voor het kerkgebouw, maar met een meldplicht kan worden volstaan. Om de kerkrentmeesters met de nieuwe regelgeving behulpzaam te zijn, is begin dit jaar een checklist met toelichtingsfolder aan alle colleges van kerkrentmeesters toegezonden. Het dossier veiligheid in het kerkgebouw is veelzijdig. Het heeft bouwtechnische aspecten, installatieaspecten, het gaat over blusmiddelen, vluchtwegen, BHV, plattegronden, brandweer, enz. Hij sluit af door de colleges van kerkrentmeesters te

Drs. E. (Bert) van Rijssen (rechts) in gesprek met de heer C. (Kees) van den Berg die in het najaar van 2012 voor de afdeling Zeeland op een vijftal bijeenkomsten informatie verstrekten over een herziene aanpak van de plaatselijke geldwerving.

adviseren zorgvuldig met deze zaken om te gaan, want dan kunnen veel problemen voorkomen worden, aldus de heer Barendrecht.

Ondersteuning van gemeenten bij plaatselijke geldwerving

Het bestuur van de afdeling Zeeland belegde in het najaar 2012 een vijftal regio-bijeenkomsten onder het thema "*Ondersteuning gemeenten bij het plaatselijke geldwervingsproces*". Voorafgaande hieraan staat de voorzitter, de heer L.M. Moerland, even stil bij de nieuwe BRIM-regeling die in 2013 ingaat.

Hierna houdt drs. E. van Rijssen, adjunct-directeur van de VKB, een inleiding over het verloop van de opbrengsten van de actie Kerkbalans. De cijfers tonen aan dat bij Kerkbalans 2012 in 32 pct. van de gemeenten sprake was van een groei, terwijl 58 pct. van de gemeenten met een daling werd geconfronteerd en 10 pct. gelijk bleef.

Om het geefpeil in stand te houden, adviseert de heer Van Rijssen de suggesties van de in 2005 gepropageerde herziene geldwervingsmethodiek "Verbreiden en verdiepen" te gaan toepassen. Deze nieuwe communicatiestrategie heeft een zeer positieve uitwerking, maar aan de implementatie mankeert het omdat men plaatselijk vaak niet over de vereiste middelen beschikt om deze nieuwe communicatiestrategie met succes in te voeren.

Hierna vertelt de heer C. van den Berg, teamleider van het project "Geven is Delen" van de Protestantse Kerk in Nederland, iets over de voornemens van de Dienstenorganisatie met betrekking tot de ondersteuning van gemeenten bij de plaatselijke geldwerving.

Werken voor de Kerk

Op de regiobijeenkomsten in het najaar 2014 stond de ontzorging van de kerkrentmeesters centraal. De bijeenkomst van 30 oktober 2014 in Haamstede stond, in verband met afwezigheid van voorzitter Moerland, onder leiding van de heer D. Mooijaart.

Tijdens deze bijeenkomst sprak de heer H. Wobben, directeur van KKA, over twee nieuwe diensten die men de gemeenten wil aanbieden, namelijk het begeleiden van medewerkers en vrijwilligers bij allerlei administratieve en financiële werkzaamheden. De opzet is om per provincie een poule van medewerkers en vrijwilli-

Synodepreses mevr. ds. K. (Karin) van den Broeke hield tijdens de jaarvergadering van de afdeling Zeeland op 13 april 2016 een inleiding over Kerk 2025.

gers op te zetten die lokale mensen bij de uitvoering van administratie en financiële werkzaamheden begeleidt.

In de discussie die daarna volgt, wordt gesteld dat het werk in de kleine gemeenten reeds vele jaren door vrijwilligers wordt verricht. Maar juist in deze tijd, rekening houdend met allerlei wijzigingen in wet- en regelgeving, is het toerusten van vrijwilligers een belangrijke taak.

Aan het eind van de bijeenkomst vertelt de heer P. van Beveren, bestuurslid van de Stichting Behoud Kerkelijke Gebouwen Zuid-Nederland, over het werk van deze stichting en de betekenis hiervan voor de plaatselijke gemeenten.

Kerk 2025 op agenda van Zeeuwse afdeling

De ledenvergadering van 13 april 2016 die in het Dorpshuis van 's-Gravenpolder plaats vond en door 42 personen werd bezocht, stond in het teken van Kerk 2025. De voorzitter van de afdeling, de heer L.M. Moerland, mocht op deze bijeenkomst de preses van de generale synode, mevr. ds. Karin van den Broeke, welkom heten.

Zij krijgt de gelegenheid om op deze avond een inleiding te houden over de Nota Kerk 2025. De preses wijst op de zorgtaak van de landelijke kerk jegens de plaatselijke gemeenten. Om dienstbaar te zijn aan de gemeenten stimuleren gemeenteadvisers verschillende groepen uit de kerk om met elkaar in gesprek te gaan. Daarbij gaat het om de inhoud van het kerk-zijn, want de kerk getuigt in de wetenschap dat het geloof in God vastigheid geeft. Maar de grote zorg is dat door gebrek aan menskracht het gemeenten vaak ontbreekt aan bestuurskracht, met als gevolg dat er conflicten gaan ontstaan.

De kerk moet een traject ingaan terug naar de basis. Want het primaat van kerk-zijn is dat we samen komen en bij elkaar zijn rond Woord en Sacrament. Dat dit in veel gemeenten op verschillende manieren wordt beleefd, tekent onze pluriforme kerk. Onze samenleving bestaat uit verschillende religies, dus leven we in een plurale samenleving. Wij hechten aan een individuele keuze door wat wel de netwerk-samenleving wordt genoemd. Dit wordt mede veroorzaakt door de digitale communicatie waarover wij beschikken. De synodepreses deelt mee dat er nieuwe plannen komen om de organisatie van de Kerk opnieuw in te richten. Een van de wijzigingen is dat het aantal classes van 74 wordt teruggebracht naar 11 regio's, waarbij de ontmoeting met elkaar een andere vorm krijgt. In de huidige kerkstructuur zijn alle

Tijdens de jaarvergadering van 13 april 2016 bestond het dagelijks bestuur van de afdeling uit L.M. (Leen) Moerland, voorzitter, mevr. Y.F. (Yvonne) Freeke-Broekhuizen, secretaris en P. (Piet) Clarisse, penningmeester. Mevr. Freeke nam tijdens die vergadering afscheid van het bestuur waarvan zij 9 jaar deel uitmaakte.

gemeenten in een classicale vergadering vertegenwoordigd, maar straks is dat niet meer het geval. De gemeenteadviseurs komen grotendeels te vervallen, omdat een landelijk dekkend netwerk van gemeenteadviseurs te duur is en in de huidige vorm is overgeorganiseerd.

In de nieuwe regelgeving zal een kerkenraad uit minimaal zeven personen moeten bestaan. De plaatselijke gemeente krijgt meer vrijheid van handelen, maar door het RCBB (Regionaal College voor de Behandeling van Beheerszaken, dat sinds 2018 het Classicaal College voor de Behandeling van Beheerszaken is) wordt meegekeken en geadviseerd in werkzaamheden die moeten gebeuren. Door het vrijwel wegvallen van gemeenteadviseurs zal een beroep gedaan kunnen worden op de regiovoorzitter die verschillende flankerende instanties, zoals de VKB en het KKA/KKG, kan koppelen ter ondersteuning van de gemeenten.

Ds. Van den Broeke noemt tenslotte nog het gegeven dat bij de Dienstenorganisatie bekend is dat 60 procent van de gemeenten met structurele exploitatietekorten te kampen heeft. Dat betekent dat aan gemeenten geen zwaardere druk mag worden opgelegd door een verhoging van het quotum. Dan is er maar één optie over en dat is de organisatie van de kerk mee laten krimpen met de krimpende kerk, zo besluit de synodepreses haar inleiding over Kerk 2025.

Enkele Zeeuwse kerken nader bekeken

Tot de taak van het college van kerkrentmeesters behoort ook de zorg voor de instandhouding van het kerkgebouw. In deze paragraaf worden enkele Zeeuwse kerken van wat dichterbij bekeken, zonder daarbij andere kerken in Zeeland tekort te doen.

■ De Sint Baafskerk van Aardenburg

De Sint Baafskerk of Sint Bavokerk is het oudste gebouw van Aardenburg. De kerk werd gesticht door monniken van de Sint Baafsabdij uit Gent in 959. In het oudste deel van de kerk is er bouw materiaal te vinden dat vermoedelijk afkomstig is van het Romeinse Castellum uit de jaren 175 tot 270 na Christus.

In de dertiende eeuw werd de kerk uitgebreid in een stijl die een overgang vormt tussen de Romaanse en Gotische bouwstijl: de "Scheldegotiek". Halverwege de veertiende eeuw werd de kerk nogmaals uitgebreid, in "Hoog-Gotische stijl". Vanaf de veertiende eeuw tot de Reformatie werd de kerk herhaaldelijk beschadigd door diverse strijdende partijen en in 1582 werd nog door de Fransen het lood van de kerk geroofd.

St. Baafskerk van Aardenburg (13^e eeuw).

In de zeventiende eeuw was een aantal grote restauraties nodig, omdat de - inmiddels hervormde - kerk veel te lijden had gehad van de Tachtigjarige Oorlog. Tijdens deze restauraties werd een gevelsteen geplaatst met het jaartal 1646 en daarboven het wapen van de generaliteit. Bij deze restauratie werd ook bouw-materiaal gebruikt van de andere Aardenburgse kerk, "de Mariakerk".

In de Tweede Wereldoorlog werd de Sint Baafs opnieuw getroffen door oorlogsgeweld. In de periode daarna volgde de laatste grote restauratie. Tijdens deze restauratie werden grafzerken van de Mariakerk ontdekt, die ondersteboven als stoeptegels waren gebruikt. Bij het opnieuw uitgraven van de vloer stuitte men op een aantal beschilderde grafkelders uit de dertiende en veertiende eeuw. Een aantal hiervan werden in een betonnen kist gegoten en deze sarcofagen staan in de kerk opgesteld.

Aan de buitenzijde van het gebouw zijn in het zandsteen op een aantal plekken gleuven gekerfd. Ze bevinden zich bij de westelijke hoofdingang en bij een van de zuidwestelijke ingangen. Dergelijke groeven zijn ook op andere Europese kerkgebouwen aangetroffen. Soldaten zouden er hun wapens aan hebben geslepen, huisvrouwen hun breinaalden, kinderen de punt van hun tol. Misschien waren het krassen achtergelaten door wapens die door aanraking met de kerkmuur geheiligd werden. Verondersteld wordt dat het om het schraapsel te doen was dat uit de zandsteen vrijkwam. Daarvan zou een poeder zijn gemaakt waaraan een beschermende of geneeskrachtige werking werd toegedicht. Zo zouden middel-eeuwse Aardenburgers zich mogelijk hebben verweerd tegen besmettelijke ziekten, zoals de pest.

Tegenwoordig is de Sint-Baafskerk met name bekend door de uitvoering van de Mattheus Passion van Johann Sebastian Bach. Ook op andere momenten in het jaar biedt de kerk een podium voor klassieke muziekconcerten. Het in 2005 gerestaureerde Flentrop/Reil orgel leent zich mede door zijn klankkleur goed voor het vertolken van de muziek van Bach.

■ De Grote of Sint Nicolaaskerk van Brouwershaven

De bloei van de Gotische bouwkunst in ons land houdt nauw verband met een geheel ander verschijnsel: de opkomst en de groei van de middeleeuwse steden. De Gotische kerk is in tegenstelling met de Romaanse een typische stadskerk. Een Romaanse kerk behoort vrij in de ruimte te staan, zodat men de kerk vanaf een afstand kan zien. De Gotische kerk behoort in de stad.

Zo vindt men tot in de kleinste steden Gotische kerken, waaraan opeenvolgende geslachten tientallen jaren, soms eeuwen, hebben gewerkt. Steden die in de middeleeuwen misschien nog geen tienduizend inwoners hadden, bezitten één, twee soms drie monumentale Gotische kerken. Men vindt een machtige Gotische kerk in o.a. Veere, Aardenburg, Geertruidenberg en Brouwershaven.

Grote of St. Nicolaaskerk van de Protestantse gemeente Brouwershaven (15e eeuw).

Jacob Cats

De kerk van Brouwershaven, die uit 1350 dateert, is aan Petrus en Paulus gewijd. Brouwershaven, waar Jacob Cats werd geboren, was destijds een belangrijke havenplaats. De protestantse gemeente is in het bezit van een kerk, die in ieder handboek van de architectuurgeschiedenis wordt geroemd. Boeiend is vooral het inwendige door het kleurcontrast tussen de helderrode baksteen van de kapitelen en tracteringen en het witte pleisterwerk van de vlakke wandgedeelten.

De uitgebouwde sacristie met bovenkamer, aan de zuidzijde van de kerk, dateert uit de eerste helft van de 15e eeuw. Zij is opgetrokken van baksteen met bergstenen banden en kruiskozijnen en heeft drie traveeën, beneden met netgewelf op draagsteentjes. De toegang wordt gevormd door een zandstenen poort met korfboog. In de sacristie is een grote schouw met gesneden eikenhouten kap. Toegang tot de kerk verleent een z.g. pijpdeur uit het begin van de 16e eeuw.

Tot de restauratie van de consistoriekamer moest worden overgegaan, omdat aan het eind van de jaren dertig van de vorige eeuw de buitenmuren begonnen te wijken, waardoor de gewelven scheurden. Deze gewelven heeft men kunnen behouden door het aanbrengen van een stalen raam daarboven, aangevuld met beton. Door deze restauratie bleek op de bovenkamer een geschikte ruimte te ontstaan, die voor verschillende kerkelijke doeleinden geschikt is.

In alle buitengevels is het slechte metselwerk door nieuw vervangen, is de natuursteen van de ramen gerepareerd, zijn de natuursteengoten gedeeltelijk vernieuwd met kunstmortel en zijn de gevels opnieuw gevoegd.

Op 30 augustus 1984 bracht Koningin Beatrix een bezoek aan de Grote of St. Nicolaaskerk van de Protestantse gemeente te Brouwershaven.

In het interieur zijn de meeste veranderingen aangebracht. Het pleisterwerk is afgekapt en vervangen door een ademend pleister dat zoutbestendig is. De natuurstenen pilaren die licht gepleisterd waren, zijn schoongemaakt. Maar toen de eikenhouten kap werd geïnspecteerd, bleek dat die was aangetast door de bonte knaagkever. Mede dankzij aanvullende subsidies kon de kap in zijn geheel in de restauratie worden meegenomen. De totale restauratiekosten bedroegen bijna f 6 miljoen.

Als voorwaarde voor subsidieverlening was door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg onder andere gesteld dat na de restauratie een 10-jarig onderhoudsplan opgesteld moet worden. Dit onderhoudsplan dat in 1994 is opgesteld, voorziet in het herstel van het glas-in-lood en het aanbrengen van ladderhaken op de daken. Hiermee is een bedrag gemoeid van ongeveer f 60.000 per jaar.

Koninklijk bezoek

Op 30 augustus 1994 bezocht Koningin Beatrix de Grote of St. Nicolaaskerk die op 8 juni 1994 na een grote restauratie weer in gebruik genomen was. De vorstin deed de kerk aan in het kader van het streekbezoek dat zij aan Schouwen en Duiveland bracht.

■ De hervormde kerk van Bruinisse

In 1452 verwerft Adriaan van Borsele, die o.a. Heer van Duiveland is, bij octrooi het recht om de schorren, gelegen ten oosten van Duiveland te bedijken, waartoe in 1467 wordt overgegaan. In 1470 verleent de Abt van Middelburg toestemming tot het bouwen van een kerk in Bruinisse, die gewijd wordt aan de Heyligen Apostel Sint Jaccb de Minre. Na de Reformatie, die in 1576 op Schouwen en Duiveland haar intrede deed, kwam de kerk in protestantse handen. In 1590 werd tijdens een eerste

*Kerkgebouw
van de
Hervormde
gemeente te
Bruinisse
(1952).*

Pinksterdag voor het eerst een avondmaalsviering gevierd die door de eerste predikant van Bruinisse werd geleid.

Kerk en Staat

In 1794 werd de toren eigendom van de burgerlijke gemeente. Bij een opknapbeurt in 1816 werden bijbelteksten op de wanden geplaatst. Toen de kerkvoogdij in 1836 bij de lokale overheid een aanvraag indiende voor een bijdrage in de kosten voor een opknapbeurt aan de kerk, werd dit verzoek slechts gedeeltelijk gehonoreerd. De lokale overheid leek alleen bereid geld geven voor het deel van de kerk waar zich de school bevond. Voor het overige vond de overheid dat ze genoeg had gedaan.

Orgel en uitbreiding zitplaatsen

In 1872 werden in de kerk, die met kaarsen was verlicht, vier kronen met petroleumlampen aangeschaft en in 1930 werd overgeschakeld naar elektrische verlichting. In 1887 werd voor het eerst een orgel in de kerk geïnstalleerd. De kosten hiervan bedroegen f 2.500.

Maar de kerk, die 500 zitplaatsen telde, bleek te klein te zijn. Er werd een plan gemaakt dat er in voorzag dat de kerk met 324 zitplaatsen werd uitgebreid. Maar dit plan kreeg geen goedkeuring van de overheidsinstanties. Minister-president Abraham Kuyper, die de verbouwing vanuit monumentaal belang betreurde maar stelde dat het geestelijk belang van de gemeente daaraan niet mocht worden opgeofferd, keurde op 26 maart 1902 de bouwplannen goed.

Maar tijdens de Tweede wereldoorlog moesten 3 van de 4 kerken, die de burgerlijke gemeente van Bruinisse telde, waaronder de hervormde kerk het ontgelden. De wederopbouwcommissie besloot op advies van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, dat de hervormde kerk niet in aanmerking kwam voor restauratie, zodat de kerk werd gesloopt.

Er werden een nieuwe kerk en pastorie gebouwd. De totale kosten bedroegen ruim f 212.000, waarvan f 108.000 uit het fonds van oorlogsschade werd uitgekeerd. De Hervormde gemeente te Dordrecht droeg f 70.000 als adoptiebijdrage bij, terwijl de Hervormde gemeente te Dubbeldam voor de pastorie een adoptiebijdrage van f 5.000 toezegde. Op 5 april 1952 werd de nieuwe kerk in gebruik genomen, terwijl op 9 oktober 1954 het nieuwe orgel werd bespeeld. De kosten van het nieuwe orgel bedroegen f 36.000.

■ De kerk van Cadzand

De kerk van Cadzand is vermoedelijk gesticht door de Sint Bavo-abdij te Gent, die in het oude eiland van Cadzand veel landerijen bezat en het grootste deel van de tienden hief. De stijl van de kerkbouw is die van den overgangstijd van Romaans naar Gothiek. Van de twee beuken is de zuidelijke, die vermoedelijk dateert van 1250 à 1300, de oudste. De noordelijke beuk is van een later jaar.

Plunderingen

Uit de Middeleeuwse tijd is weinig over de kerk bekend. Cadzand werd in de veertiende en vijftiende eeuw herhaaldelijk geplunderd en het dorp en de boerenhoeven werden vaak in de as gelegd. Meer bekend is de periode 1572-1600. De Vlissingse Geuzen staken herhaaldelijk over om plundertochten in het Noorden van Vlaanderen te houden en roofden overal het lood van kerkgoten om er kogels van te gieten voor hun geschut. Het gevolg was dat de daken wegrotten en de gebouwen instortten.

Hugenoten

In 1685 komt een groep Hugenoten uit de omgeving van Calais naar Cadzand en sticht een Waalse hervormde gemeente, die in 1713 sterk uitgebreid wordt met geloofsgenoten uit de omtrek van Rijsel. De Waalse hervormde gemeente houdt tot 1719 haar diensten in de hervormde kerk van Cadzand en bouwt dan haar eigen kerkgebouw op de plaats van het huidige Zwingebouw. De dubbele 16-lichts kaarsenkroon van geelkoper en de rechter 6-lichts kaarsenkroon stammen uit 1698. Door integratie met de bevolking gaat in 1817 de Waalse gemeente op in de Hervormde gemeente van Cadzand. Het kerkgebouw wordt afgebroken. De grote koperen lichtkroon en de kleine rechter lichtkroon zijn het enige wat van haar overgebleven is.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog is de toren door de bezetter als waarnemingspost gebruikt. Tekeningen met doelen en afstanden staan op de muren. Omdat het schoolgebouw wordt gebruikt door de bezetter zijn de schoollessen in de kerk onder de preekstoel. Bij de bevrijding tijdens de Slag om de Schelde eind 1944 zijn door twee granaatinslagen alle gebrandschilderde ramen uit 1931 vernield. Alleen het Lam Gods is onbeschadigd gebleven en in het achterste glas-in-lood raam van de zuidbeuk geplaatst.

De uit 1931 stammende toren wordt in 2009 grondig gerepareerd. Balken zijn vervangen, het voegwerk is hersteld en er is een nieuwe opgang gemaakt. De firma

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente te Cadzand (1686).

Eijsbouts, hetzelfde bedrijf, dat in 1931 het torenuurwerk leverde, reviseerde het uurwerk.

De Protestantse gemeente Zuid Westhoek, waartoe Cadzand behoort, is eigenaar van de kerk. Het gebouw wordt niet alleen voor diensten gebruikt, maar ook voor concerten en kunstexposities.

▣ De Adriaanskerk van Dreischor

Bouw van de kerk

Vermoedelijk werd in 1342 begonnen met de bouw van het vijfzijdige koor van de kerk en rond 1400 werd het koor voorzien van een houten tongewelf. Na 1400 werden het schip, noordbeuk, noorderzijkapel en zuidbeuk gebouwd. Het schip is opgedeeld in zeven traveeën, de zuidbeuk in zes.

De toren aan de westzijde van de kerk kwam als laatste gereed. Al tijdens de bouw begon deze te verzakken, wat tijdens de bouw gecorrigeerd werd, zodat de toren enigszins krom is geworden. Aan de zuidzijde van de toren staat een traptoren met stenen spits.

Dreischor was in die tijd een kleine plaats waar een paar honderd mensen probeerden de kost te verdienen in de landbouw, veeteelt en visvangst. De bouw van de kerk heeft circa 200 jaar geduurd.

Adriaanskerk van de Protestantse gemeente te Dreischor (14^e eeuw).

De dakspanten van het middenschip van de kerk, evenals die van de grafkapel en de sacristie, worden ondersteund door beeldhouwde figuren. Dit zijn soms karikaturale afbeeldingen van priesterkoppen. Deugden en ondeugden werden op deze manier aangegeven op een onbereikbare plaats.

In 1867 werd de toren door de bliksem getroffen en ging de klok verloren. Tijdens de restauratie die volgde, werden de vier hoektorentjes verwijderd. De klok werd vervangen door een klok uit 1632, die afkomstig was uit de kort daarvoor gesloopte Vlissingse poort in Middelburg. Van 1959 tot 1968 vond een restauratie van de kerk plaats, waarbij veel van wat in de eeuwen ervoor was verminkt, hersteld werd.

Sint Adriaansdag

Destijds werden naar Dreischor bedevaarten ondernomen op Sint Adriaansdag. De processie hield men op 8 september. Dat was in de rooms-katholieke periode de hoogtijdag van het kerkelijk leven.

Een groot aantal bedevaartgangers uit heel Schouwen en Duiveland zette deze traditie zelfs in 1597 nog voort. Zij gingen dan in optocht barrevoets door het dorp, tot groot ongenoegen van de predikant.

De ramp van 1953

De Watersnoodramp van 1 februari 1952 betekende voor Schouwen en Duiveland 531 slachtoffers, waarvan er 32 uit Dreischor afkomstig waren. In het centrum van het dorp stond het water schouderhoog.

In de kerk werd het interieur zwaar beschadigd, terwijl ook het harmonium verloren ging. Het Zweedse volk schonk de kerk een nieuw orgel met 1.100 pijpen. De grafkelder onder het monument van de ambachtsheren werd leeggepompt. De drie in loden kisten begraven stoffelijke overschotten zijn intact gebleven.

Grafkapel

In het oostelijk deel van de zuidbeuk bevindt zich een 18^e eeuwse grafkapel voor de ambachtsheren van Dreischor. De kapel heeft een verhoogde vloer, waaronder de eigenlijke grafkelder zich bevindt en wordt afgesloten met een smeedijzeren hek.

■ De Grote of Maria Magdalenakerk van Goes

Tot de basilieken van de grote Brabantse school behoort ook de Grote Kerk te Goes, die gewijd is aan Maria Magdalena. De stad Goes is een stichting van de heren van Borsele, een geslacht dat in Zeeland gevestigd was, sinds een jonge vorst uit Zwaben erin slaagde de Denen en Noormannen van de Zeeuwse eilanden te verdrijven. Als loon ontving hij van keizer Lodewijk landerijen op Zuid-Beveland, waarop hij de stad Borsele stichtte. Dat was in de negende eeuw.

Deze stad werd in het rampjaar 1532 door de zee verzwolgen, maar inmiddels was Goes tot ontwikkeling gekomen. Reeds in 1410 wordt gesproken over het oostelijk deel van de tegenwoordige Grote Kerk.

Grote of Maria Magdalenakerk van de Protestantse gemeente te Goes (1470).

Overzicht van sponsors tijdens de omvangrijke restauratie van de Grote Kerk van Goes in 2002.

Tientallen jaren is aan deze kerk gebouwd. In 1455 wordt gesproken over het bouwen van een koor "met drie opgaande gevelen". In 1505 is de dakbedekking van het dwarsschip aangebracht en in 1506 is het afbreken van de oude kerk binnen het dwarsschip aanbesteed en verder het witten van de pijlers en de bogen. Het tegenwoordige schip is in de jaren 1619 tot 1621 opgetrokken naar de plannen van de Antwerpse architect Marcus Antonius, geheel in laatgotische vormen.

Brabantse Gotiek

De kerk van Goes is, in het bijzonder wat het hoge rijzige koor betreft, een prachtig voorbeeld van de Brabantse Gotiek uit de periode rond 1500. De hoog opgaande zuilen en de fraaie stergewelven in het koor en in de kruising van langs- en

dwarsschip - het schip zelf is een eeuw later herbouwd en heeft daardoor geen stergewelven - overtreffen de meeste andere kerken uit deze stijlperiode.

De Reformatie heeft de schoonheid van deze kerk ernstig geschaad, met name doordat zij de apsis van het koor heeft opgevuld met een enorm orgel met een pompeuze overhuiving, die zelfs de hoge vensters voor een deel aan het oog onttrekt. Zodoende is van het koor vrijwel niets te zien.

Ook de kerk van Breda had aanvankelijk geen omgang, maar heeft die bij de uitbreiding in het begin van de 16^e eeuw gekregen. In Goes is dat niet gebeurd, waarschijnlijk omdat daarvoor geen ruimte beschikbaar was. Met de bouw van de koorkapellen was het terrein helemaal vol.

Ook bij de herbouw van het schip in de 17^e eeuw heeft men wel de ontworpen dubbele zijbeuken gebouwd, maar het ontbrak aan ruimte voor de begeleidende reeks kapellen.

Het uitwendige van de kerk van Goes vertoont eveneens verschillende afwijkingen van de bekende voorbeelden van de Brabantse Gotiek. De gevels van de kapellen van het koor zijn niet van de gebruikelijke steunberen voorzien, maar van vlakke "lisenen". Ook de afdekking van de kapellen heeft een ongewone vorm.

De noordelijke eindgevel van het dwarsschip vertoont een veel weelderiger ornamentiek dan de zuidelijke. De gevelbekroning en de ingangspartij hebben een

merkwaardige overeenkomst met die van de Hooglandse Kerk in Leiden, zozeer dat zelfs architectuurkenners niet geheel zeker zijn welke van beide kerken de oudste is. De buitenmuren zijn niet overal met natuursteen bekleed. Een gedeelte van de muren van het dwarsschip en van de koorkapellen is in baksteen opgetrokken, afgewisseld door z.g. "speklagen" van natuur- en baksteen. Natuursteen alleen zou te kostbaar geweest zijn.

Er vonden restauraties aan de kerk plaats in 1922-1930, in 1969 en een heel ingrijpende restauratie was die in 2002.

Maar ondanks deze afwijkingen van de Brabantse stijl, mag de kerk van Goes gezien worden als een belangwekkend voorbeeld van deze architectuurperiode.

■ De Grote Kerk van Groede

De Grote Kerk van Groede is een driebeukige hallenkerk met driezijdig gesloten koor en een noordkoor. De toren heeft een achtkantige bovenbouw en een naaldspits uit de 17e eeuw. De oudste delen van deze kerk dateren uit de 13e eeuw. De toren met haakse steunberen dateert uit de 14e eeuw. Het schip en de noordbeuk zijn 15e-eeuws. De recht gesloten zuidbeuk werd omstreeks 1500 gebouwd.

Grote Kerk van de Hervormde gemeente te Groede (1632).

Doordat Groede van 1583-1613 onder water stond, had de kerk veel te lijden. In 1619 werd het koor-gedeelte hersteld en verder herstel volgde van 1632 tot 1634. Van 1618-1808 diende de zuidbeuk als Waalse kerk, en deze werd omstreeks 1685 van de rest van de kerk gescheiden.

Kerkschatten

De kerk van Groede behoorde destijds tot de aanzienlijkste van de regio. Ze bezat veel kerkschatten en 394 gemeten (174 ha) landbouwgrond. Met de Reformatie in 1579 kwam hieraan abrupt een eind. Tijdens de Tachtigjarige oorlog zetten de twee strijdende legers, enerzijds de Hertog van Parma en anderzijds Prins Maurits van Oranje, de polders onder water. Het dorp Groede met de kerk verviel daardoor tot een ruïne. Het kerkgebouw heeft door de inundatie dertig jaar lang in het zoute water gestaan.

Pas tijdens het Twaalfjarig Bestand van 1609 tot 1621 werd er opnieuw bedijkt. Dit onder andere door de gebroeders Cornelis en Jacob Cats. Vanaf 1625 werd er weer gewerkt aan de opbouw van de kerk. In september 1635 vond de oplevering plaats. Het interieur omvat een preekstoel met doophek uit 1794 in Lodewijk XVI-stijl, alsmede een herenbank (de *Catsbank*) uit hetzelfde jaar. Beide zijn geschonken door de nazaten van Jacob Cats, de persoon die de indijkingen heeft gefinancierd. Het orgel is in 1903 gebouwd door Johan Frederik Kruse en heeft tot 1920 in de Lutherse kerk te Veere gestaan. In de kerk is een grafzerk uit 1471 te vinden, die afkomstig is van het in 1583 verdwenen dorp Nieuwerkerke.

Grote Kerk

In 1868 werd de kerk ingrijpend verbouwd en aan de buitenkant geheel gepleisterd. Aan de binnenzijde werd een vlak stucplafond aangebracht. Nadat een bliksem-inslag in de toren plaatsvond, werd deze in 1950 gerestaureerd en ontleisterd. In 1970 volgde een restauratie waarbij de rest van de kerk eveneens ontleisterd werd, terwijl in 2010 de kerk opnieuw een restauratie onderging. Sindsdien is de naam in *Grote Kerk* veranderd.

■ De hervormde kerk van Haamstede

Ontstaan van de kerk

In de 8e eeuw waren er waarschijnlijk twee houten kerken op Schouwen, waarvan er één op Haamstede gestaan moet hebben. In 1100 werd op de resten van die houten kerk een stenen gebouw opgetrokken. Deze kerk was gewijd aan Johannes de Doper. Bij de bouw gold het principe van "oriëntatie", d.w.z. het koor van de kerk bevond zich aan de oostzijde, waar de zon opgaat en waar Jeruzalem ligt.

In 1500 werd de kerk door de bliksem getroffen, waardoor deze afbrandde. In 1506 werd zij als rooms-katholiek kruiskerk in laatgotische stijl herbouwd en na de Reformatie werd ze beschouwd als eigendom van de stad of de staat. In 1605 werd het koor van de kerk, het bovenste deel van het kruis, wegens verval afgebroken en nooit meer in de oude staat hersteld. Gedeelten van de afgebroken muur zijn nog als twee steunberen te zien aan de oostzijde. Naast de linker steunbeer geeft een in de muur gemetselde steen het jaartal 1605 aan. Een laatste herinnering aan het afgebroken koor is een poortje in de noordelijke steunbeer, terwijl in de zuidelijke steunbeer nog een nis is behouden.

Het dak rust op twee rijen van zes gemetselde ronde zuilen. Iedere zuil wordt gesteund door een achtkantig basement. Aan de top van iedere zuil bevindt zich een koolbladkapiteel, een breed kapiteel met een dubbele gestileerde bladerenkrans, kenmerkend voor de Brabantse Gotiek.

Preekstoel

De preekstoel dateert uit 1600. Zij staat op de voet van een doopvont waarvan de kuip verdwenen is. Ze is omgeven door een doophek, waarin zich de "tuin" bevindt, de ruimte waarin gedoopt werd. Op de preekstoel ziet men als steun voor de Bijbel een massief koperen lezenaar, vermoedelijk uit de 17e eeuw. Voor de preekstoel

Dorpskerk van de Hervormde gemeente te Haamstede (16^e eeuw).

staat de avondmaalstafel, die vervaardigd is uit het eikenhout dat bij de restauratie in 1937 vrij kwam.

De vier zilveren bekers werden in 1655 door de diaconie aangekocht. De smid, die indertijd deze bekers van een inscriptie moest voorzien, heeft het woord Haamstede in twee verschillende spellingen geslagen. Het totale avondmaalsstel is, gezien zijn afkomst en ouderdom, een kostbaar bezit en wordt dan ook bewaard in één van de kluizen van de kerk.

Het orgel

Vóór 1920 was het de voorzanger die ritme en toon aangaf. Op 4 augustus 1919 werd dan toch correspondentie gevoerd met de orgelzaak van de fa. Dekker in Goes, die het huidige orgel voor f 3500,00 kon leveren en daar kwam dan nog een onderbouw bij, die werd aanbesteed aan timmerman De Rijke voor f 658,50. De inzameling kon een aanvang nemen en in augustus 1920 werd van de kansel meegedeeld, dat de orgeltrapper op een jaarwedde van f 15,00 kon rekenen.

Op 17 juni 1988 werd een nieuw orgel in gebruik genomen. De orgelbouwer was fa. A. Nijse en Zoon te Wolphaartsdijk. Bij de vernieuwing van het orgel werd de bestaande orgelkast met onderbouw gehandhaafd en door gemeenteleden opgeknapt.

Het houten schot

In 1809 bracht de koning van ons land, Lodewijk Napoleon, een broer van keizer Napoleon, een bezoek aan Haamstede. Om de koude en tocht in de kerk te bestrijden, bood de koning f 600,- aan. Van dat geld werd een schot vervaardigd om het dwarsschip af te sluiten van de preekkerk. Het schot werd geplaatst en ds. Le

Sage ten Broek hield in 1817 een preek over 1 Korintiërs 13 vers 13, welke woorden op het schot geplaatst werden. Op de linkerzijde van het schot staat een wereldbol, hiertegen rust het geopende boek van het Evangelie. Daarnaast liggen een gebroken juk en boeien. Daarboven zweeft een engel met een lauwerkrans, voorstellend het christelijk geloof. Op de rechterzijde staan een rots en een anker, voorstellend de christelijke hoop, die steunt op de rots der eeuwen. In het middenvak van het schip der kerk staat een altaar, waarop een hart en daarboven een aangezicht, voorstellend de christelijke liefde.

Graven in en om de kerk

Behalve de graftombe liggen zowel buiten als in de kerk nog grafzerken van belangrijke kerkvoogden, predikanten en notabelen. Sommige met sierlijke wapens, waarvan echter vele tijdens de Franse revolutie beschadigd werden. De oudste grafzerk in de kerk is die van 6 oktober 1518. Zij ligt onder de kansel en de vier hoeken van de zerk zijn versierd met "vierpassen", waarin de symbolen van de Evangelisten zijn afgebeeld. De leeuw is het symbool voor Marcus, de engel voor Mattheus, het rund voor Lucas, en de adelaar voor Johannes. Een tweede oude grafzerk uit 1573 ligt links van de hoofdingang, J.P. Witte ligt hier begraven. Rond de kerk was het hof, de begraafplaats van Haamstede, afgebakend met een lage ringmuur, die indertijd door de Franse garnizoenssoldaten vernield werd.

■ Onze Lieve Vrouwe of Geerteskerk van Kapelle

Uit een in 1216 opgemaakte kerkenlijst komt de naam van de parochie Kapelle nog niet voor, wel in die van 1248. Aangenomen wordt dat sinds 1225 de parochie bestaat. De patroonheilige van de Kapelse kerk was de Heilige Maagd. Het was dus een zogenaamde Onze-Lieve-Vrouwekerk.

Op 1 december 1578 werd, kort nadat de Grote Kerk in Goes door de aanhangers van de Reformatie in bezit was genomen, op zeven dorpen op Zuid-Beveland een predikant geplaatst. Kapelle was één van deze dorpen. Hoewel de overgang naar de Reformatie in onze omgeving niet met geweld gepaard is gegaan, werden altaren en beelden verwijderd en werd de katholieke eredienst niet meer in de kerken geduld. Als centraal punt in het gebouw werd het altaar vervangen door de preekstoel. Van een gewijde ruimte, bestemd voor liturgische vieringen, werd de kerk nu een 'preekkerk'.

Kerkgebouw

Het bestaande kerkgebouw vormt met de toren een duidelijke eenheid. Dit geldt niet in juridische zin, want op basis van de bepalingen in de 'Acte van Staatsregeling des Bataafschen Volks', tot stand gekomen in 1798, werden de toen bestaande torens met de zich daarin bevindende klokken tot eigendom van de burgerlijke overheid verklaard. Militaire en strategische redenen lagen hieraan ten grondslag. De toen genomen beslissingen zijn in latere perioden nooit teruggedraaid. Vandaar dat het eigendomsrecht van het kerkgebouw bij de kerkelijke gemeente berust, dat van de toren bij de burgerlijke gemeente.

Onze Lieve Vrouwe of Geerteskerk van Kapelle (15^e eeuw).

Het oudste gedeelte van de kerk is het zuider- of hoofdkoor, gereed gekomen omstreeks 1320. Dit koor is van grote architectonische waarde. Het heeft een in die periode nog weinig toegepaste veelzijdige sluiting. In de periode na 1450 werd het toenmalige schip van de kerk te klein. Dit werd veroorzaakt door een toename van de bevolking, vooral in de kern Biezelinge. Deze ontwikkeling heeft geleid tot de bouw van het huidige schip met de beide zijbeuken.

Aan de westzijde van de kerk staat de robuuste, vrijwel geheel uit baksteen opgetrokken toren. Met een totale hoogte van 65 meter is het de hoogste kerktoeren op Zuid-Beveland. De bouwtijd is de eerste helft van de veertiende eeuw, ongeveer dezelfde periode als waarin het zuiderkoor werd gebouwd.

Als enige uit de Middeleeuwen overgebleven toren in Zeeland is de spits ervan geheel uit baksteen gemetseld. Bijzonder zijn eveneens de vier op de hoeken van de trans staande hoektorentjes.

Deze hoektorentjes behoren niet tot het oorspronkelijke bouwconcept maar zijn er later, waarschijnlijk tegen het eind van de vijftiende eeuw, op geplaatst. Een aantal andere torens in de omgeving hebben min of meer vergelijkbare hoektorentjes gehad. Die zijn echter allemaal in de loop van de tijd wegens bouwvalligheid gesloopt.

Klokken

Een uiting van de bovengenoemde rijkdom van de kerk gedurende de bloeiperiode is ook te vinden in de klokken. In 1527 werd tegelijkertijd een zestal in Mechelen gegoten klokken op de klokkenzolder van de toren geplaatst. Vier van deze klokken waren bij het begin van de Tweede Wereldoorlog nog aanwezig. In 1943 werden ze op last van de bezetters ten behoeve van de oorlogsindustrie afgevoerd. Drie van de vier zijn na het einde van de oorlog onbeschadigd teruggekeerd en hangen nog altijd op hun plaats in de toren. De vierde is in 1950 vervangen door een nieuw gegoten exemplaar.

Interieur van de Onze Lieve Vrouwe of Geerteskerk van Kapelle.

Interieur van de kerk

Naast de koorbanken bevindt zich in de kerk eikenhouten meubilair uit de zeventiende eeuw: de preekstoel, rustend op een mooi gesneden herme, de herenbank onder het orgel, en het portaal rondom de toegangsdeur in de zuidelijke zijbeuk. Het doophek, oorspronkelijk geplaatst rondom de preekstoel en daarmee een eenheid vormend, is tijdens de restauratieperiode van 1963-1967 opgeofferd aan het idee van het open liturgisch centrum. Sedert die tijd zijn op enkele plaatsen in de kerk delen van het doophek terug te vinden.

In de kerk is een verzameling van ruim 40 grafzerken aanwezig, die dateren uit de vijftiende tot de zeventiende eeuw, vrijwel allemaal vervaardigd van blauwe arduinstein. 22 stuks van deze zerken zijn tijdens een herinrichting van de preekkerk in 1894 staande tegen de wand van de zuidelijke zijbeuk geplaatst. Het

grote voordeel hiervan is dat ze vanaf die tijd niet meer belopen zijn. Er zijn meerdere zeer fraaie exemplaren bij en uit kunsthistorisch oogpunt is dit onderdeel van het interieur van grote waarde. Op meerdere zerken zijn de gevolgen van het weghakken van familiewapens, waartoe in de Franse tijd opdracht werd gegeven, duidelijk zichtbaar. In het zuiderkoor staat op de plaats van het hoofdaltaar uit de katholieke periode, een forse graftombe. Dit is de tombe van jhr. Philibert van Tuyll van Serooskerke, in de zeventiende eeuw ambachtsheer van Kapelle. In het zuiderkoor hangen drie twaalf-armige koperen lichtkronen die dateren uit de zeventiende of achttiende eeuw. De vier achttien-armige kronen in het schip zijn betrekkelijk nieuw. Ze zijn in 1967 geschonken door het verjaardagsfonds.

De ingrijpende en dringend noodzakelijke restauratie, die gedurende de jaren 1963-1967 werd uitgevoerd, heeft de kerk inwendig een volledig ander aanzien gegeven. Het in voorgaande eeuwen op de grens van schip en koor geplaatste koorschot is toen verwijderd. De totale ruimte wordt nu bij binnenkomst door de hoofdingang aan de torenzijde weer als een harmonische eenheid ervaren. De strakke opstelling van vaste banken rondom de preekstoel heeft toen plaats gemaakt voor een flexibele inrichting met losse stoelen. Het opruimen van het koorschot heeft ook op de akoestiek een zeer gunstige uitwerking gehad.

Het Bätz-Witte orgel

Het Bätz-Witte-orgel werd in 1866 gebouwd door Christian Gottlieb Friedrich Witte, de latere firmant van de firma Bätz & Co te Utrecht. Dat er vele jaren later een toenemende behoefte zou groeien naar een vrij pedaal, heeft men indertijd niet voorzien. Mede dankzij de uitstekende akoestiek in de ruime kerk en de fraaie dispositie van het orgel is het instrument steeds breder inzetbaar geworden voor de concertpraktijk. Om de toegankelijkheid tot literatuurspel te verbreden en een ruimere gevarieerde begeleiding van de gemeentezang mogelijk te maken werd de behoefte aan een vrij pedaal steeds sterker.

▣ De protestantse kerk van Kloosterzande

Kloosterkapel

Oorspronkelijk was deze kerk de kloosterkapel van de uithof van de Abdij Ten Duinen, waaraan het huidige Hof te Zande nog herinnert. De bakstenen kapel werd omstreeks 1250 gebouwd in de stijl van de overgang tussen romaans en gotiek.

Omstreeks 1580 werd het klooster verwoest en in 1609 werd het kerkje herbouwd, waarbij de oorspronkelijke oostgevel werd gehandhaafd en de rest van het kerkje met behulp van het puin van de kloostergebouwen werd opgebouwd. In 1645 werd het Land van Hulst door de Staatse troepen ingenomen en sinds 1648 wordt de kerk gebruikt voor de protestantse eredienst door de Hervormde gemeente te Kloosterzande-Hontenisse.

Het huidige gebouw is een bakstenen zaalkerkje onder zadeldak, dat van een dakruiter is voorzien. Het interieur wordt gedekt door een houten gewelf. De orgelkast is van 1842 en werd vervaardigd door *Mennes en Preuniger*. De preekstoel is van omstreeks 1650.

Hof te Zandekerk (12^e eeuw) te Kloosterzande van de huidige Protestantse gemeente Oosthoek.

De Hervormde gemeente te Hontenisse en de Hervormde gemeente van Hulst zijn op 10 september 2006 gefuseerd tot de Protestantse gemeente van de nieuw gevormde gemeente Oosthoek. De kerkdiensten worden afwisselend gehouden in de hervormde kerk van Hulst en de hervormde kerk van Kloosterzande, het kerkgebouw van de voormalige Hervormde gemeente Kloosterzande-Hontenisse.

■ De Nicolaaskerk van Kortgene

In 1247 wordt Kortgene voor het eerst genoemd als parochie van de rooms-katholieke kerk. In 1413 kreeg het stadrechten en in die jaren is men begonnen met de bouw van een kerk met toren. De kerk brandde na een paar jaar af en werd kort daarop herbouwd.

St. Felixvloed

In 1532 kwam de grote vloed of St. Felixvloed, waar heel Noord-Beveland werd overspoeld. Het eiland bleef 75 jaar onder water staan. Omstreeks 1600 gaf de eigenaar, de graaf van Nassau, toestemming om Noord-Beveland weer droog te maken. Begonnen werd met de opbouw van de oude kerk op de bestaande fundering. Om de oude kerktoren heen, die eenzaam op het schor overleefde,

Nicolaaskerk van de Protestantse gemeente te Kortgene (1686).

bouwde men tegelijk met de bouw van de huidige kerk de huidige kerkmuren. De oude toren werd zo 'verpakt' in nieuwe bakstenen muren: een toren nu met muren van ruim 1 meter dik. Op 14 april 1688 werd de eerste preek gehouden in de herbouwde kerk.

De preekstoel dateert uit rond 1754 en is versierd met prachtige hermen. Toren en kerk zijn de oudste nog bestaande gebouwen van Noord-Beveland. In 2008 is de kerk vernoemd naar de St. Nicolaaskapel, die oorspronkelijk in het buurtschap 'die Streke' stond.

Kerkklok

De zware klok 'Suzanne' uit 1661 (900 kg) werd door admiraal Tromp als krijgsbuit uit Frankrijk meegevoerd en aan Kortgene geschonken. In 1942 werd deze klok per schip door de Duitse bezetter weggevoerd, maar het schip zonk in het IJsselmeer. Na de bevrijding werd de klok weer opgevist en in de toren gehangen.

Na de watersnoodramp in 1953 heeft er lange tijd zo'n 3,5 meter water in de kerk gestaan, evenals dat bij de watersnood van 1808 het geval was. Het zout van dat water komt nog uit de muren.

Het kerkorgel is in 1905 gebouwd door de firma Van Dam uit Leeuwarden. Het trompetregister is in 1992 door de firma Nijse uit Wolphaartsdijk geplaatst.

Multifunctioneel gebruik

In 2015 wordt de Nicolaaskerk omgevormd tot een multifunctioneel centrum. De kerkfunctie blijft behouden, maar het is wel de bedoeling om deze kerk in volle glorie in de samenleving neer te zetten en voor meer activiteiten geschikt te maken. Door de herinrichting hoopt men de kerk voor andere activiteiten te gaan gebruiken, zodat er ook voor de nabije toekomst voldoende financiële middelen binnen komen om de kerk voor het dorp te behouden.

De Nicolaaskerk moet hierdoor een breder te gebruiken, warm en sfeervol gebouw worden. De vaste banken gaan er uit en worden vervangen door losse stoelen. De vloer in de kerk wordt uitgerust met vloerverwarming en vlak gemaakt, zodat het gebouw rolstoel toegankelijk wordt. Voor de herinrichting is zo'n € 400.000 nodig maar het bestuur van de Stichting Behoud Nicolaaskerk heeft er alle vertrouwen in dat het geld er komt.

▣ De Nieuwe Kerk van Middelburg

De Nieuwe Kerk of Sint Nicolaaskerk is een kerk die deel uitmaakt van de voormalige abdij van Middelburg in het centrum van de Zeeuwse hoofdstad. Naast de kerk bevinden zich de toren Lange Jan en de Koorkerk. De Nieuwe Kerk was in gebruik door de parochianen, de Koorkerk door de kloosterlingen.

Na de grote schade door de Beeldenstorm, gevolgd door de grote brand van januari 1568, werd op 9 december 1570 de herbouw aanbesteed. Nadat Middelburg in handen van Prins van Oranje was gekomen, werd de kerk in februari 1574 toegewezen aan de hervormden.

Rechts de Abdijskerk (1300) van de Protestantse gemeente te Middelburg en links op de achtergrond de Oostkerk (1667) die inmiddels niet meer als kerk in gebruik is.

In de daaropvolgende jaren werd zij verder opgebouwd en in 1585 werd voor het eerst de naam Nieuwe Kerk gebruikt (daarvóór werd gesproken over Oostmunster- of Oude Kerk).

In de 19e eeuw werd het abdijcomplex sterk verwaarloosd. In 1846 liet architect G.H. Grauss in het interieur van de Nieuwe Kerk veranderingen aanbrengen die *'erger dan de brand en de Beeldenstorm'*, waren. Uiterlijk werd de gevel aan de Groenmarktzijde van een neogotische voorbouw voorzien. Omstreeks 1905 werd deze voorbouw verwijderd, maar tot herstel van het interieur is men tot 1940 niet gekomen. Bij het stadsbombardement van vrijdagmiddag 17 mei 1940 werd de Nieuwe Kerk met het abdijcomplex geheel vernield. De restauratie werd weliswaar spoedig ter hand genomen, maar heeft bijna 25 jaar geduurd. Als bouwmeesters van de restauratie waren prof. ir. J.F. Berghoef en ir. H. de Lussanet de la Sabloniere aangesteld.

Het interieur is tussen 1997 en 2001 aangepast aan een multifunctioneel gebruik. De vaste banken met de negentiende-eeuwse preekstoel zijn vervangen door losse blauwe stoelen en een natuurstenen verlaagde kansel. Het ontwerp is van architect J. de Koning.

Op zoek naar de oorspronkelijke sfeer van dit oude gebouw zijn architect en kerkenraad samen begonnen om een leegte te maken: het wederopbouwinterieur uit 1954 werd weggehaald. De houten banken en de preekstoel werden verkocht. Er werd een nieuw vloerverwarmingssysteem gemonteerd. De doopvont bleef bewaard, maar kreeg een andere plaats.

Het zeventiende-eeuwse orgel van Johannes Duyschot is afkomstig uit de Oude Lutherse kerk in Amsterdam. Het werd in 2008 uitgebreid gerestaureerd.

■ De hervormde kerk van St. Annaland

Heilige Anna

Sint-Annaland is een van de jongste dorpen op het eiland Tholen. In 1475 werd het bedijkt en eerst in 1488 wordt het dorp als parochie vermeld. Toen Anna van Bourgondië toestemming kreeg het gebied te laten bedijken, is een kruisvormig bedehuis gebouwd, dat was verbonden met het kruisherenklooster. Het klooster ging ten onder door de woelingen in de Tachtigjarige Oorlog.

Gaf Anna van Bourgondië de stoot tot de vorming van het huidige dorp, de naam 'Anna' is ook op een andere manier aan het dorp verbonden. De dorpskerk was voor de Reformatie namelijk gewijd aan de Heilige Anna.

De huidige hervormde kerk aan de Ring werd in 1899 gebouwd als vervanger van de oude kerk. Het was aanvankelijk een zaalkerk met toren, waaraan na de Tweede Wereldoorlog twee zijbeuken zijn toegevoegd, waardoor het aantal zitplaatsen maximaal 950 bedraagt.

Orgels

In 1901 werd een orgel in gebruik genomen dat gemaakt was door J.F. Kruse, orgelbouwer te Leeuwarden. In 1929 is dit orgel overgeplaatst naar de Gerefor-

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente te St. Annaland (1899).

meerde kerk van Lunteren. In 1928 kreeg de firma A.S.J. Dekker uit Goes opdracht een nieuw orgel te bouwen, dat op 7 mei 1929 in gebruik werd genomen. In 1977 kreeg de firma Ernst Leeftang uit Apeldoorn opdracht een nieuw twee-klaviers orgel te bouwen dat op 9 november 1977 in gebruik werd genomen.

■ De hervormde kerk van St. Philipsland

Kerkgebouw

Het eiland St. Philipsland is het kleinste en tevens jongste eiland van Zeeland. Beweerd wordt dat eens in het oude "Philipskercke" een rooms kerkje gestaan heeft dat toegewijd was aan de apostel Filippus. In het latere St. Philipsland, dat in 1645 werd bedijkt, is al in 1688 een kerk gebouwd die voortkwam uit de Reformatie.

De kerk werd gebouwd aan het hoofd van de Voorstraat op een langwerpig achtkantige plattegrond. Voor de bouw werd gebruik gemaakt van laatgotische balken en kapspanten.

De begraafplaats rondom de kerk werd tot 1871 gebruikt. Ook werd er destijds in de kerk begraven. In de vloer ligt een aantal grafstenen. De hervormde gemeente beschikte destijds ook over een eigen school die tegen de kerk was aangebouwd. In 1829 werd een nieuwe school in gebruik genomen.

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente te St. Philipsland (1668).

Restauratie

Van 1842 tot 1852 kreeg het kerkgebouw een grondige opknapbeurt. Die vond men zo belangrijk dat de predikant in een aparte dienst aandacht besteedde aan de voltooiing ervan.

Het kerktorentje is sinds de scheiding Kerk en Staat in 1798 eigendom van de burgerlijke gemeente, evenals het uurwerk dat uit 1906 dateert. De luidklok, die in de oorlog van 1940-1945 door de Duitse bezetter uit de toren werd verwijderd, is niet meer teruggevonden. In 1948 werd door de firma Eijsbouts uit Asten een nieuwe klok aangebracht.

De huidige uitvoering van de toren dateert uit 1873. Vermoedelijk werd in 1896 de consistorie aan de kerk gebouwd. Na de watersnoodramp van 1953 werd deze vervangen door het huidige verenigingsgebouw, waarin ook de consistorie is ondergebracht. Ook het orgel dat uit 1925 dateerde, is na de watersnoodramp vervangen. Voor rekening van het Nationaal Rampenfonds werd door de firma W. van Leeuwen uit Leiderdorp een nieuw orgel gebouwd dat in 1957 in gebruik werd genomen.

In 1968 vond de laatste grote restauratie aan het kerkgebouw plaats. Dat gebeurde onder leiding van architect ir. J. de Wilde uit Breda, die ook het verenigingsgebouw ontwierp.

■ De Grote Kerk van Terneuzen

Kerkbouw

Terneuzen verkreeg van Prins Willem van Oranje op 23 april 1584 stadsrechten. Enkele jaren daarvoor, in 1579, werd de eerste hervormde kerk gebouwd. Deze kerk had de afmetingen van een grote huiskamer (11 x 6,5m) en werd voor de groeiende gemeente al snel te klein, waarna in 1611 een verbouwing volgde. In 1659 werd het eerste kerkje afgebroken, waarvoor een grotere kerk in de plaats kwam. De eerste steen voor die tweede kerk werd op 16 juli 1659 door Geleijn Decker gelegd. Geleijn was de negenjarige zoon van de Terneuzense rentmeester van het grafelijke Zeeland. Deze steen is nog steeds in de kerk te bezichtigen.

Tweede predikantsplaats

Nog voordat in 1661 de kerk was afgebouwd, waren er in de kerkenraad plannen besproken om aan de raden van Zeeland verlot te vragen een tweede predikant te beroepen, "De Kerk immers so groot van toehoorders geworden sijnde", maar er werd geen toestemming verleend. Het zou nog enkele honderden jaren duren, want eerst in 1943 wordt een tweede predikantsplaats gesticht, nadat meerdere pogingen waren mislukt.

Grote kerk van de Protestantse gemeente te Terneuzen (1885).

Wel was er sedert 1932 gedurende het winterseizoen een hulpprediker werkzaam. Deze kerk bleef in gebruik tot 1885. In dat jaar werd de kerk gesloopt en op de fundamenten van de tweede kerk verrees het huidige gebouw, dat in 1886 in gebruik werd genomen.

In oktober 1966 werd begonnen met een renovatie. In de loop der jaren was de vloer verzakt, de muren haveloos geworden en de banken voldeden niet meer aan de eisen van de tijd. Bij het wegbreken van de vloer werden diverse grafkelders en bijbehorende grafstenen gevonden. Sommige stenen gaan terug tot het jaar 1633, dus nog uit de tijd van het eerste kerkje.

Om het gebouw te behouden is in 2000 de Stichting Behoud Grote Kerk Terneuzen opgericht. De stichting zorgt voor de exploitatie en het onderhoud. De kerk wordt zowel voor religieuze als culturele doeleinden gebruikt.

■ De Grote of Onze Lieve Vrouwe Kerk van Tholen

De Brabantse school in de Gotiek kent ook kleinere en eenvoudiger kerkgebouwen dan b.v. de Grote kerk van Breda, zo schrijft prof. dr. ir. H.G. van Beusekom, voorzitter van de Vereniging van Kerkvoogdijen en hoofdredacteur van het maandblad "De Kerkvoogdij" van 1961. Eén van die kleinere kerkgebouwen is de kerk van Tholen die met de St. Willebrordskerk van Hulst tot de kleinste basilieken van de Brabantse school behoort.

De kerk van Hulst, die jarenlang in tweeën was gedeeld en half bij de hervormden, half bij de rooms-katholieken in gebruik was, is enkele jaren vóór de Tweede Wereldoorlog aan de rooms-katholieken overgedragen, nadat de Hervormde gemeente te Hulst in 1930 een nieuwe kerk in gebruik had genomen.

De kerk van Tholen dateert uit de 15^e eeuw. Daarvoor stond er een oudere kerk, die geleidelijk door de huidige kerk is vervangen. Dit blijkt onder meer uit een verzoekschrift aan de graaf om financiële steun voor de herbouw, aangezien het oude 'achterste werck', waarmee het schip van de kerk werd bedoeld, zeer vervallen was en dreigde in te storten.

De plattegrond van de tegenwoordige kerk is eenvoudiger dan die van de Grote kerk van Breda. Bij het koor ontbreekt een kooromgang en straalkapellen. Of het oorspronkelijk in de bedoeling heeft gelegen deze aan te brengen, is niet meer na te gaan.

Eén van de aantrekkelijkheden van deze kerk, die overigens van de tand des tijds zeer heeft geleden (aldus professor Van Beusekom in 1961) vormen de ramen van het schip en van het dwarspand, waarvan verscheidene nog de oorspronkelijke tracersingen bezitten.

De muren van de kerk zijn aan de buitenzijde geheel met natuursteen bekleed. Dit was een van de kenmerken van de Brabantse school. De toren van de kerk, die

Grote of Onze Lieve Vrouwe Kerk van de Hervormde gemeente te Tholen (15^e eeuw).

waarschijnlijk wat ouder is dan de tegenwoordige kerk, is geheel in baksteen opgetrokken.

In de Middeleeuwen speelde Tholen een belangrijke rol. Het was een vooruitgeschoven vesting van de machtige heren van Blois, tegenover de aan de overzijde van de Oosterschelde gelegen grafelijke stad Reimerswaal. Deze invloedrijke leenmannen van de graaf resideerden in de tweede helft van de 14^e eeuw in Schoonhoven en Gouda en hadden rijke bezittingen tot op Texel en de Zeeuwse eilanden. Aan deze positie, die het nog lang behield, dankt Tholen niet alleen het bezit van een machtige kerk, maar ook van een stadhuis, dat in de 15^e eeuw is gebouwd, nadat het vorige in 1452 door brand was verwoest.

In tegenstelling tot het stadhuis, staat de kerk gelukkig vrij, zodat zij van alle kanten goed te zien is. Afgezien van het onvolgroeide koor vormt zij met de toren een bijzonder gaaf voorbeeld van Brabantse Gotiek in haar latere vorm, die niet alleen belangrijke steden als Den Bosch en Breda, maar ook kleine steden als Bergen op Zoom, Hulst, Veere, Goes, Brielle en ook Tholen met kerkgebouwen met een Brabants karakter heeft verrijkt, aldus professor Van Beusekom.

In datzelfde jaar 1961, waarin hij dit schrijft, komt na een periode van ruim 14 jaar restauratie, de kerk gereed. De totale kosten bedragen f 1,6 miljoen, waarvan rijk, provincie en burgerlijke gemeente een groot deel voor hun rekening namen.

Het Van Dam orgel van de Grote of Onze Lieve Vrouwe Kerk te Tholen.

Het orgel in de Grote Kerk is oorspronkelijk afkomstig uit de Galileëerkerk te Leeuwarden. Deze kerk werd in 1940 afgebroken in verband met plannen voor een nieuw te bouwen kerk op dezelfde plaats. Na de oorlog besloot men echter een modern kerkgebouw te bouwen in één van de buitenwijken. Hierin zou het oude orgel niet meer passen.

Het orgel werd vervolgens geschonken aan de hervormde gemeente te Doesburg, maar die stond het in 1955 af aan de gerestaureerde Grote Kerk van Tholen. Het orgel werd daar geplaatst ter vervanging van een in 1900 door J. Hilboesen gebouwd orgel.

De kerk wordt op woensdag- en zaterdagmiddag open gesteld voor bezichtiging. Sinds 2013 wordt er op zaterdagmiddag in de zomerperiode een z.g. zomerconcert gegeven van een half uur.

■ Grote of Sint Jacobskerk Vlissingen

De vermoedelijk in 1308 gestichte Onze Lieve Vrouwekerk van Vlissingen, was oorspronkelijk een lange, smalle éénbeukige kerk in de Vlaamse baksteen gotiek. Alleen de torenonderbouw en koorsluiting bleven bewaard. Bij latere uitbreiding werd de toren in het nieuwe Brabants-Gotische schip ingebouwd, kwamen er zijbeuken en kapellen en werd het transept uitgebouwd. De bouw van de kapellen ten behoeve van de gilden vond vermoedelijk plaats in de 16^e eeuw. Het gebruik van tudorbogen en een boven de kapel aanwezige sluitsteen met het jaar 1558, bevestigen dit. Ook in de 16^e eeuw kreeg de toren een achtkantige houten opbouw.

Na de Reformatie (1572) werd de kerk Groote Kerk genoemd. De naam Sint Jacobskerk komt voor het eerst voor in 1634. In 1572 werd, na de bevrijding van Vlissingen, de kerk ingericht voor de hervormde eredienst. De eerste dienst vond plaats op 28 september 1572.

Grote of St. Jacobskerk van Vlissingen (1328).

De Engelse bezetting (1585 – 1616) en het verblijf van vele Britse koop- en zeelieden deden in Vlissingen een Engelse Presbyteriaanse gemeente ontstaan, waaraan het noorder dwarspand van de Sint Jacobskerk werd afgestaan. Een muur scheidde deze Engelse kerk van de overige kerkruimte.

Gedurende de periode 1953-1954 werd de kerk hersteld van de schade als gevolg van de oorlog 1940-1945 en van de watersnoodramp van 1953. In de jaren 1997-1998 werd het gebouw geheel gerestaureerd en werd het interieur opnieuw ingericht, waarmee de kerk ook voor andere doeleinden dan uitsluitend kerkdiensten geschikt werd. Op een van de pilaren aan de linkerhand was voor de brand het peil aangegeven, dat het water in de kerk bereikte bij de vloed van 1808 en 1825. Aan sommige pilaren kan men nog de inwerking van het zoute zeewater zien, dat op 1 februari 1953 in de kerk een hoogte bereikte van ongeveer 1,75 meter. Eerdere overstromingen troffen de kerk in 1530, 1682, 1808 en 1906.

In de geschiedenis van de Sint Jacobskerk is 1911, het jaar van de grote brand, wel het belangrijkste jaartal. Toen brandde een groot gedeelte van het gebouw af en werd vrijwel de hele inventaris door brand verwoest. Na de herbouw van de kerk werd een nieuw orgel geplaatst, dat in 1968 door het huidige orgel van Flentrop Orgelbouw is vervangen. Na de grote restauratie en herinrichting van de kerk is in 1998 een koororgel aangeschaft voor de begeleiding van diverse muziekkorpsen.

In 1957 werd ter gelegenheid van de 350-jarige herdenking van de geboorte van Michiel Adriaensz. De Ruyter, in Vlissingen, het idee geopperd om in de Sint Jacobskerk, waar De Ruyter is gedoopt en in het huwelijk trad, een gebrandschilderd raam aan te brengen. In 1966 is in het grote venster, dat de noorderbeuk naar het westen afsluit, een gedenkraam geplaatst.

■ De Maartenskerk van Wemeldinge

De oorsprong van de Maartenskerk gaat terug tot ver voor de tijd van de Reformatie. Deze kerk van de huidige protestantse gemeente Wemeldinge, die zijn oorsprong vindt rond het jaar 1200, is vermoedelijk de oudste kerk van Zuid-Beveland.

De Wemeldingse Maartenskerk is aan de westelijke rand van het dorp gelegen vlakbij de hoogste Vliedberg van Zeeland. Na stormvloed van o.a. 1014 en 1134 wierp de bevolking enkele vloedheuveltjes (1 à 3 meter) op die ook wel 'stelbergen' genoemd werden. In een latere periode werden deze opgehoogd tot vijf à twaalf meter. De zodoende gevormde vliedbergen hadden zowel een woonfunctie bij overstromingen als een militaire functie. De Maartenskerk zelf is eveneens gelegen op een zogenaamde kernheuvel tussen de genoemde vliedbergen in. Archeologisch onderzoek geeft aanleiding om er vanuit te gaan dat er op deze plek al bewoning was in de 11e en 12e eeuw.

Gewijd aan Sint Maarten

Het gewijd zijn van kerkgebouwen aan een specifieke en met name genoemde heilige is een gebruik dat reeds in de vroeg christelijke tijd algemeen ingang heeft

St. Maartenskerk van de Protestantse gemeente te Wemeldinge (14^e eeuw).

gevonden. In ons land heeft St. Maarten (ofwel St. Martinus) door de eeuwen heen daarbij altijd een belangrijke plaats ingenomen. Dit is wellicht terug te voeren op een beslissing van St. Willibrord, de uit Engeland afkomstige eerste bisschop van Utrecht, die daar omstreeks het jaar 695 aan Martinus een kerkje wijdde dat later de kathedraal werd, de huidige Domkerk.

Ambachtsvrouw Maria Coomans

Maria Coomans, gedoopt te Goes op 19 december 1717, was ambachtsvrouw van Wemeldinge van 1772 tot aan haar overlijden

op 8 augustus 1791. Ze erfde deze titel met alle rechten en plichten die daaraan verbonden waren van haar broer Jacobus Coomans die op 16 december 1771 op 61-jarige leeftijd overleed.

De ambachtsvrouw behoeftte het kerkbestuur voor korte termijn beleid waarbij een boerderij verkocht zou worden ten bate van incidentele uitgaven. Daarnaast zal ook een rol hebben gespeeld dat het erfgoed niet in 'vreemde handen' zou overgaan. De overwegingen die hebben geleid tot de orgelclausule zijn minder gemakkelijk te raden. Een aantal veronderstellingen worden door historici geopperd. Zo zou het opnieuw een verankering van de wens van de ambachtsvrouw kunnen zijn dat haar bezit nooit in vreemde handen zou overgaan. Andere mogelijke verklaringen hebben meer te maken met orgel en gemeentezang zelf. In 1773 werd een nieuwe psalmberijming ingevoerd en in dezelfde periode werden in veel kerken, ook in Goes en omgeving, kerkorgels geplaatst om de gemeentezang te ondersteunen. Sommigen opperen dat Maria Coomans een behoudende geloofsopvatting had en deze nieuwe ontwikkelingen wilde tegengaan. Waarschijnlijker is echter, gezien haar

sociale en kerkelijke context in haar woonplaats Goes, de hypothese dat zij juist aan de kerk van Wemeldinge tijdens haar leven een orgel heeft aangeboden maar dat het kerkbestuur zelf dit, op grond van conservatieve opvattingen, geweigerd heeft.

In latere jaren, met name in de eerste helft van de 20e eeuw, zijn er vele malen discussies gevoerd binnen gemeente, kerkenraad en kerkvoogdij, zijn juristen en andere deskundigen geraadpleegd, in het kader van het pogen van een aantal inwoners uit Wemeldinge om toch eindelijk ook een orgel in de kerk te kunnen plaatsen. Pogingen die telkens vastliepen op de vasthoudende opvatting van de kerkvoogdij dat een dergelijke beslissing de financiële positie van de gemeente ernstig in gevaar zou brengen.

De ontknoping van de verwikkelingen rondom het testament van Maria Coomans volgde 40 jaar later in 1997. Boerderij Stelhoeve was gaandeweg voor de kerkvoogdij, die toen inmiddels ten gevolge van het Samen-op-Weg-proces Kerkvoogdelijke Beheerscommissie heette, veel meer last dan lust geworden. Het noodzakelijke onderhoud kostte de kerk gaandeweg aanzienlijk meer geld dan de pacht opbracht. Op 31 maart 1998 werd Stelhoeve verkocht.

Maria Coomans is begraven in de Grote of Maria Magdalena kerk te Goes. Tot op de dag van vandaag dienen, volgens nog een andere bepaling in haar testament, alle inwoners van Wemeldinge vrije toegang tot de kerk te krijgen om haar graf te bezoeken.

■ De Protestantse kerk van IJzendijke

Tweede protestantse kerk

De achtkantige kerk te IJzendijke werd in de jaren 1612-1614 gebouwd op last van Prins Maurits. Hij deed dit voor de manschappen van zijn leger. Het was, na de kerk van Willemstad, de tweede kerk in de Nederlanden die speciaal voor de protestantse eredienst werd gebouwd. In de jaren die volgden werd de omvang van het garnizoen zo groot, dat de Staten-Generaal toestemming gaf voor uitbreiding van de kerk. Tussen 1656 en 1659 werden de drie westelijke muren weggebroken en door verlenging van de noord- en zuidmuur ontstond een langwerpige achtkantige kerk. In de 19e eeuw werd nog een consistorie aangebouwd. De met leien gedekte kerk werd bekroond met een torentje. Op het torentje is een uivormige bol met kruis en een vergulde windhaan aangebracht. In de toren hangen een klok en een carillon.

De ingang tot de kerk wordt gevormd door een geprofileerde deuromlijsting van bengsteen, waarop het jaartal van de bouw, 1612, is aangebracht, en waartussen geribde deuren toegang verlenen tot het portaal. Hier vindt men, evenals trouwens in de kerk, een aantal fraai gehouden grafzerken van leden der magistratuur van IJzendijke en van officieren van het Staatse leger uit de zeventiende eeuw.

Kerkklok

In het sierlijke torentje hangt een klok, boven welks opschrift: "Soli Deo Gloria, Michael Burgerhuys me fecit 1619" men een fraai geciseleerde rand, een hertenjacht

Mauritskerk van de Protestantse gemeente te IJzendijke (1612).

voorstellend, kan bewonderen. Halverwege is een kleiner klokje aangebracht, met een Latijnse spreuk en het jaartal 1700.

In de kerk hangt een tien gebodenbord uit 1620 met het wapen van Oranje. Verder een bord met Bijbelteksten uit hetzelfde jaar. En tenslotte een bord uit 1623, dat herinnert aan een vergeefse poging van de Spanjaarden om de vesting te veroveren.

Het in 1872 geplaatste orgel werd gebouwd door G.F.C. Witte, verbonden aan de firma Bätz uit Utrecht.

Sinds februari 2017 vinden in deze kerk ook rooms-katholieke vieringen plaats, na sluiting van de Maria Hemelvaartkerk.

■ De Nieuwe Kerk van Zierikzee

Zierikzee is een eeuwenoude stad die in het hart van de Nederlandse delta ligt en waar vele monumenten de historie weerspiegelen. Hoog boven alles steekt de Sint Lievensmonstertoren met aan de voet ervan de in 1848 gereed gekomen Nieuwe Kerk. De kerk dankt haar voorspoed in de middeleeuwen in belangrijke mate aan haar gunstige ligging. Aan de zuidoostzijde van het eiland Schouwen vonden de eerste bewoners een veilige woonplaats aan een kreek – de Ee – uitmondend in de Gouwe.

Eén van de belangrijkste bouwwerken in Zierikzee werd de kerk. Deze verrees in het toenmalige centrum, dat nu het oostelijk deel van de binnenstad vormt. De kerk was gewijd aan Sint Livinus. Deze heilige werd 'uitgevonden' door de Sint Baafsabdij in Gent om te kunnen wedijveren met de Sint Pietersabdij in diezelfde Vlaamse stad. Vanuit Gent werd deze heilige in Zierikzee geïntroduceerd.

De groeiende welvaart stelde de Zierikzeeënaars in staat een nog grotere kerk te bouwen, waarmee omstreeks 1470 werd begonnen. Deze laatgotische hallenkerk

Nieuwe Kerk van Zierikzee (1848), die in 1977 aan de Stichting Oude Zeeuwse Kerken werd overgedragen. De kerk wordt nu voornamelijk voor concerten, exposities e.d. gebruikt.

had een vloeroppervlak van 4100 m² met een lengte van 102 en een breedte van 37 meter. Zij was daarmee de grootste kerk die Zeeland kende en laat zich vergelijken met de Sint Bavokerk van Haarlem en de Sint Janskathedraal in 's-Hertogenbosch. In de nacht van 6 op 7 oktober 1832 brak er brand uit, waarbij slechts de muren en gevels overbleven. Onmiddellijk na de brand nam de kerkvoogdij het initiatief om te komen tot de bouw van een nieuwe kerk. Tot herbouw van de kerk werd niet besloten.

De kosten van de nieuwe kerk werden berekend op f 70.000. Een vrij laag bedrag, maar men had rekening gehouden met een flinke opbrengst van de verkoop van de afbraak van de oude kerk. De 5.000 gemeenteleden werden opgeroepen om giften bijeen te brengen. Dit werd een groot succes want op 15 oktober, een week na de brand, was voor bijna f 42.000 aan toezeggingen en giften binnen. Ook de predikanten waren actief. Zij lieten brieven uitgaan naar collega's in het land, wat een bedrag van f 13.000 opleverde.

Aanvankelijk was de keuze gemaakt om een koepelkerk te bouwen, waarvoor de kosten op f 107.000 waren begroot. Voor het tekort van f 48.000 werd eind 1833 een subsidieverzoek ingediend bij de koning. Omdat Koning Willem I op 29 april 1834 een subsidie toekende van f 20.000 zagen kerkvoogden en notabelen zich genoodzaakt van de plannen voor de bouw van een koepelkerk af te zien. In het najaar van 1834 waren nieuwe plannen gereed voor een kruiskerk. Een jaar later werd met de werkzaamheden begonnen.

Doordat o.a. de architect in financiële problemen geraakte met alle gevolgen van dien, ontstond een juridisch steekspel, waardoor de bouw acht jaar stagneerde. Op

Mr. Pieter van Vollenhoven en Prinses Margriet bij de Nieuwe Kerk van Zierikzee, waar de heer Van Vollenhoven op 9 april 2014 de openingsplechtigheid verrichtte bij de geheel gerenoveerde en heringerichte Nieuwe Kerk.

22 april 1845 stemde de kerkvoogdij in met de plannen van de nieuwe architect Graus uit Middelburg, zodat vanaf dat moment met de afbouw werd begonnen.

Op zondag 21 mei 1848 werd de Nieuwe Kerk in gebruik genomen. Uit de rekening die de kerkvoogden in 1849 hadden opgemaakt, blijkt dat de totale kosten f 156.569,94½ bedroegen. De ontvangsten beliepen f 156.612,83 zodat er nog een tekort was van f 42,88½.

In de tweede helft van de 19e eeuw kwamen talrijke gebreken aan het licht. Eén van de bezwaren was de akoestiek en later bleek dat het dakwerk van een te lichte constructie was voorzien, terwijl ook de goten als ongeschikt werden bestempeld. Maar ondanks alle bezwaren die aan het kerkgebouw kleefden, vervulde de kerk een nuttige functie. Vooral bij kerkelijke hoogtijdagen was de Nieuwe Kerk het gebouw bij uitstek om een grote schare kerkgangers te kunnen bergen. Omdat de financiële last om twee kerkgebouwen in stand te houden voor de hervormde gemeente te zwaar werd, overwoog de kerkvoogdij de Nieuwe Kerk af te stoten. Toen die plannen uitlekten stak een storm van protest op, die succes had want na een inzamelingsactie in 1920, die bijna f 8.000 opbracht, besloot de kerkvoogdij van deze plannen af te zien.

Aan het eind van de Tweede Wereldoorlog was de kerk zwaar beschadigd. Er werd hier en daar wat hersteld, maar algehele restauratie was onvermijdelijk. In 1971 werd het gebouw gesloten en vanaf dat jaar maakt de kerkelijke gemeente voor haar erediensten alleen nog maar van de Gasthuiskerk gebruik. Op 19 september 1977 werd de kerk voor f 1 overgedragen aan de in dat jaar opgerichte Stichting Oude Zeeuwse Kerken. Vervolgens werden plannen gemaakt voor de restauratie van de kerk die in 1988 voltooid werd. De totale kosten daarvan bedragen circa f 4 miljoen. In 1996 werd het orgel gerestaureerd.

In 2012 vindt er weer een renovatie plaats waarmee € 2,1 miljoen gemoeid is. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed zegt € 1,5 miljoen toe, terwijl de provincie en

de burgerlijke gemeente totaal bijna € 500.000 voor hun rekening nemen. Op 9 april 2014 wordt de geheel gerenoveerde en heringerichte Nieuwe Kerk weer in gebruik genomen, waarbij mr. Pieter van Vollenhoven de openingsplechtigheid verricht. De Nieuwe Kerk wordt nu multifunctioneel gebruikt voor tentoonstellingen, muziekfestivals, orgelconcerten e.d., terwijl er in incidentele gevallen nog een kerkdienst wordt gehouden.

■ De Catharinakerk van Zoutelande

Ontstaan van de kerk

In Zoutelande werd vermoedelijk in 1271 vanuit Werendijke een kerk gesticht die gewijd was aan St. Catharina. Bij Werendijke, een van de buurtschappen van Zoutelande, lag het benedictinessenklooster..

Het éénbeukige schip, vier traveeën lang met portaal aan de zuidzijde, dateert uit de 14e eeuw. In de noordmuur vallen zuilen met koolbladkapitelen, natuurstenen basementen en scheibogen op. Deze zijn aan de binnen- en buitenzijde van de kerk te zien. Het zijn overblijfselen van een overwelfde zijbeuk die eind 15e eeuw, toen Zoutelande een welvarend dorp met visserij en internationale vrachtaart was, werd aangebouwd. Hiervoor werd de muur aan de noordzijde opengemaakt. De zijbeuk kreeg aan het einde een koor. Daarmee werd de éénbeukige kruiskerk een hallenkerk. De kerk was toen vier maal groter dan de huidige kerk.

Kerktoren

De huidige toren is een gedrongen bakstenen westtoren, bestaande uit drie geledingen met rechthoekige op elkaar staande hoekberen. Aangenomen wordt dat de toren uit de 13e eeuw dateert en gebouwd is bij de stichting van de kerk

Door verstuing en verwaaiing van de duinen is het onderste deel van de toren en daarmee de ingang, met een kraagprofiel van baksteen, bijna geheel in het zand verdwenen. Sinds de Napoleontische tijd is de toren eigendom van de burgerlijke gemeente.

Beginjaren van de hervormde gemeente

De tweede helft van de 16^e eeuw was een turbulente tijd. In Middelburg brak in 1566 de Beeldenstorm uit. Na in diverse kerken flink te hebben hidgehouden, trokken de beeldenstormers het platteland van Walcheren op. Zoutelande koos op 13 april 1572 de zijde van de Prins van Oranje en het jaar 1572 betekende het einde van de rooms-katholieke eredienst in Zoutelande.

Op 1 april 1574 werd de eerste predikant in Zoutelande bevestigd en anno 2018 is de 50^e predikant aan de inmiddels protestantse gemeente van Zoutelande verbonden.

Uit een rekest van 1580 blijkt dat de staat van het kerkgebouw te wensen overlaat, waarna de kerkenraad toestemming krijgt het gebouw te herstellen. Bij deze werkzaamheden werd besloten om zowel de noordbeuk als het noordkoor af te breken. De overblijvende zuidbeuk en zuidkoor werden aan de noordzijde afgesloten. Nadat de kerk in de loop der jaren nog verschillende herstelwerkzaamheden had ondergaan, vond in 1737 een zeer ingrijpende restauratie

Catharinakerk van de Protestantse gemeente te Zoutelande (15e eeuw).

plaats. Het interieur werd op kosten van de diaconie verfraaid. Er werd een koperen kroon met twaalf "harmen" en twee koperen "harmen", één voor de preekstoel en één voor het doophek, gekocht. De kerk heeft bij deze verbouwing zijn huidige vorm gekregen.

Kerkhof en grafstenen

De grafstenen in de kerk hebben hun huidige plaats gekregen bij de laatste grote restauratie van 2011. Buiten de kerk liggen nog vier stenen. Het kerkhof heeft tot 1883 dienst gedaan.

Het begraven in de kerk was voorbehouden aan de meest welgestelden, met name de gegoede middenstand, maar uit de zerken in de kerk blijkt dat niet alleen de adel in de kerk werd begraven.

Oorlogshandelingen

In de Tweede Wereldoorlog werd de kerk op 2 november 1944 bij de bevrijding van Zoutelande getroffen door granaatvuur. Het dak, de steunberen en ramen werden beschadigd en de consistorie werd totaal verwoest. Het kerkgebouw kon niet meer worden gebruikt en de eredienst werd in een door de Duitse bezetter achtergelaten z.g. Kinobarak gehouden.

De restauratie die daarna volgde duurde van 1948 tot 1950. De gehele gotische kap moest worden vernieuwd, de pleisterlaag van de noordmuur werd verwijderd en de

oostzijde van de kerk werd opnieuw opgetrokken. Van het meubilair zijn alleen de 17^e eeuwse preekstoel en de koperen houder van het doopvont behouden.

Toegankelijkheid en multifunctionaliteit

Kerkdiensten, huwelijken, begrafenissen, concerten, lezingen, workshops, exposities vormen een greep uit het veelzijdige programma van het huidige gebruik van de Catharinakerk. In de periode 2006-2010 werd het interieur van de kerk heringericht en gerenoveerd. Vervolgens heeft de kerk een restauratie ondergaan. De binnen- en buitenmuren zijn gerestaureerd en er is vloerverwarming aangebracht met nieuwe radiatoren. Het interieur is compleet vernieuwd met stoelen en een verplaatsbaar liturgisch centrum. In de kelder van de kerk werden een keuken en een toiletgroep gemaakt, terwijl onder de toren een stiltecentrum is ingericht.

Mede omdat de kerk voor multifunctionele doeleinden wordt gebruikt en het gebouw van betekenis is voor het omliggende landschap, verleenden de Provincie Zeeland en een fonds van de EEG een financiële bijdrage van circa € 250.000. De kerk is nu een toegankelijke en functionele ruimte geworden, toepasbaar voor iedereen en voor meerdere doeleinden te gebruiken die passen binnen de cultuur van de Catharinakerk.

Ontwikkelingen in kerkelijk Zeeland

Dit hoofdstuk bevat een aantal kerkelijke ontwikkelingen in Zeeland die soms in relatie staan met ontwikkelingen in de samenleving

▣ Kerkelijke problematiek in een veranderend Zeeland

In het najaar van 1960 wordt aandacht gevraagd voor de kerkelijke problematiek in een provincie Zeeland die aan het veranderen is. De heer C. Philipse, lid van het hoofdbestuur van de Vereniging en woonachtig in 's-Heer Arendskerke, schrijft daarover in "De Kerkvoogdij" van november 1960. "De agrarische provincie verandert zienderogen. De bezetting en de bevrijding, de droogmaking en de herverkaveling, de ramp en de herbouw, het zijn allemaal gebeurtenissen geweest die zich in relatief korte termijn afspeelden en de grondslag hebben gelegd voor een nieuwe en dus andere samenleving in deze provincie. De agrarische provincie Zeeland, zoals die was, zal de komende jaren sterk worden beïnvloed door recreatie en industrialisatie. En in die veranderende gemeenschap leeft en werkt de Kerk.

Recreatie

Een nieuwe welvaartsbron is aangeboord. De slagzin "Zeeland vakantieland" slaat aan. Het toerisme neemt jaarlijks toe. Niet alleen voor de bewoners van de Randstad, maar ook voor hen die in het Ruhrgebied wonen en voor onze zuiderburen.

Geertruidkerk (1956) van de Protestantse gemeente te Ouwerkerk.

De Rooms-Katholieke Kerk heeft in de protestantse dorpen Zoutelande en Haamstede, belangrijke vakantiecentra, kerken gebouwd. Er bestaan plannen om ook in Cadzand een kerk te bouwen. Maar wat doet de Nederlandse Hervormde Kerk? Wij hebben in deze regio kerken, maar hoe gaan we om met de vakantieganger die voor zijn rust naar onze gebieden komt? Er is echter wel grote behoefte aan bijstand in het pastoraat.

Het is volkomen uitgesloten dat een plaatselijke predikant met overige ambtsdragers deze bijzondere pastorale taak kan vervullen. Maar onze kerk kent de constructie van ouderling met "bijzondere opdracht". Op regionaal vlak of zelfs centraal zal initiatief moeten worden genomen om deze bijzondere pastorale verzorging in de recreatieve gebieden ter hand te nemen.

Een teken van een levende Kerk dat de aandacht trekt van de mens die op zoek is naar iets beters, iets mooiers, behoeft niet direct een kerkgebouw te zijn. Het protestantisme heeft nog nooit haar kracht gezocht in monumentale gebouwen als teken van kracht en macht. Het heeft veel meer een dienende taak op zich genomen.

Industrialisatie

Maar in sommige gebieden is er ook behoefte aan nieuwe kerken omdat woonwijken zich verplaatsen. Dat manifesteert zich duidelijk in Middelburg. De oude binnenstad, erg interessant voor de toeristen, telt diverse slechte woonhuizen. Daardoor wordt de binnenstad ontvolkt. De nieuwbouw wordt grotendeels gerealiseerd in dorpen rondom Middelburg, zoals Koudekerke. Het bestaande kerkje is veel te klein en het aantal te bewerken leden wordt voor één pastor veel te groot. In zo'n situatie ontstaan er problemen. Er zijn kerkbouwplannen en de gemeente is intensief bewerkt. Maar ondanks de actie, de bijdrage uit de landelijke kerkbouwactie en de bijdragen van de burgerlijke overheid, blijft de kerkelijke gemeente met een belangrijke financiële last zitten. En tegelijkertijd zou er een bijstand in het pastoraat moeten komen? Dat is financieel niet door de lokale kerkelijke gemeente op te brengen.

De hiervoor geschetste moeilijkheden zullen zich straks op meerdere plaatsen voordoen. De industrialisatie klopt aan de Zeeuwse poort en de bewoners zijn bereid de poort te openen. Ook het rijk wil dat, want uit de onlangs verschenen miljoenennota blijkt dat er miljoenen worden uitgetrokken voor het Zuid Sloe en voor de kernen. Wij zijn daar erkentelijk voor, want industrialisatie betekent werkgelegenheid, welvaart en expansiemogelijkheden. Maar er is ook een keerzijde van de medaille. De kerngemeenten zijn klein. In Goes is een snelle ontwikkeling te verwachten. De protestantse minderheid in Zeeuws-Vlaanderen zal het zwaar krijgen. Walcheren krijgt een dubbel portie: zowel mogelijkheden als moeilijkheden.

Zeeland is ontsloten. Op 1 oktober 1960 is de eerste Deltadam opengesteld voor alle verkeer en meerdere dammen zullen volgen. Met miljoenen begeleidt de overheid de zwakke gebieden. Wij vragen ons af of het ook niet tot de overheidstaak behoort om middelen ter beschikking te stellen voor de geestelijke volksgezondheid, zodat de kerkelijke colleges voor de noodzakelijk begeleiding kunnen zorgen. Wij hopen dat de Nederlandse Hervormde Kerk vooral tijdig een passend antwoord

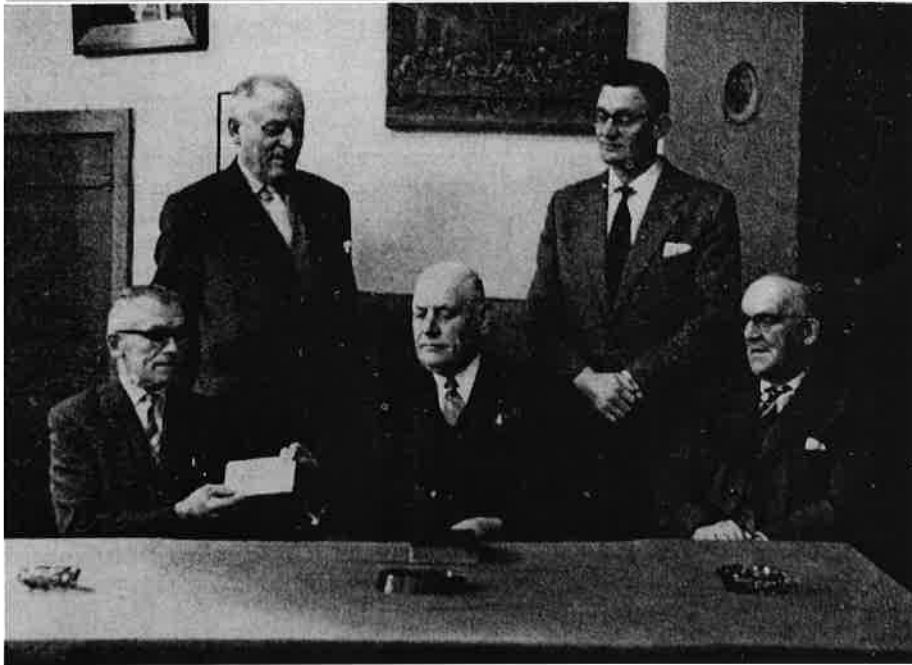
Jacobskerk (1506) van de Protestantse gemeente te Renesse.

hierop zal weten te geven en de middelen weet te vinden om haar roeping in een veranderend Zeeland op verantwoorde wijze uit te dragen”, zo besluit de heer Philipse zijn artikel in “De Kerkvoogdij” van november 1960.

■ Zeeland: de honderd procent bereikt!

Zolang de Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer (VKB) en haar voorgangers (Vereniging van Kerkvoogdijen en Landelijk Verband van Commissie van Beheer) bestaan, hebben zij nog geen honderd procent dekkingsgraad bereikt. Wel een hoog percentage, want 95 á 98 pct. van de plaatselijke kerkelijke gemeenten waren/zijn lid van de VKB. Maar voor Zeeland geldt dit niet, want destijds waren alle hervormde gemeenten lid van de toenmalige Vereniging van Kerkvoogdijen. Deze mijlpaal bereikte het afdelingsbestuur van Zeeland begin 1961 toen de kerkvoogdij van Sluiskil de Hervormde gemeente te Sluiskil als lid aanmeldde.

Dat was voor het bestuur van de afdeling een verheugend bericht want, zo blijkt uit een bericht in “De Kerkvoogdij” van januari 1961, Zeeland is de eerste afdeling waar alle hervormde gemeenten bij de Vereniging zijn aangesloten. “Maar anderzijds is het wel teleurstellend dat veel kerkvoogdijen zo lang op zich laten wachten, want de afdeling Zeeland bestaat sinds 1932. Onbekendheid met de vereniging of de

President-kerkvoogd, de heer P.H. van Cruyningen, van Sluiskil (links) overhandigt de aanmelding van het lidmaatschap aan de secretaris van de afdeling Zeeland, de heer B.J. van Oeveren (midden) en de heer D. Moret, ouderling-kerkvoogd te Sluiskil. Op de tweede rij staand de heren J. Moll (links), voorzitter van de afdeling Zeeland en rechts de heer A.C. Burger, die penningmeester was.

afdeling kan het niet geweest zijn, omdat als regel alle kerkvoogdijen, wel of geen lid, worden aangeschreven om de bijeenkomsten van de afdeling bij te wonen. Toen de afdeling Zeeland in 1932 werd opgericht was het wijlen mr. A. de Jong die zei dat in Zeeland een sterke afdeling kon worden gevestigd, omdat nu reeds veel kerkvoogdijen bij de landelijke vereniging zijn aangesloten", aldus de secretaris van de afdeling, de heer B.J. van Oeveren. Hij heette de kerkvoogdij van Sluiskil van harte welkom.

Als reactie op deze woorden laat de Hervormde gemeente te Sluiskil de afdeling Zeeland weten dat Sluiskil tot 1945 een wijkgemeente was van Terneuzen en dat men pas in 1945 een zelfstandige hervormde gemeente is geworden. Na 1945 is er een jeugdgebouw, een pastorie en een kerk gebouwd. Het afdelingsbestuur meldt dat men aanvankelijk uitsluitend om financiële redenen heeft afgezien van het lidmaatschap van de Vereniging van Kerkvoogdijen.

Van onze kant hebben wij de kerkvoogden van Sluiskil duidelijk gemaakt dat de kosten die een lid aan de vereniging betaalt een goede investering zijn, want door lid te zijn van de Vereniging maakt men aanspraak op alle informatie en adviezen die op kerkvoogdelijk terrein gewenst zijn.

*Dorpskerk van de
Hervormde
gemeente te
Kattendijke (1404).*

Elke kerkvoogdij dient trouw lezer te zijn van ons maandblad "De Kerkvoogdij" en het is van belang dat ook predikanten en kerkenraadsleden kennis nemen van de in dit maandblad gegeven voorlichting, aldus het afdelingsbestuur van Zeeland.

▣ Zeeland komt er aan, Zeeland is er!

De algemene vergadering van de VVK, die op 20 april 2002 plaatsvond, was anders van karakter dan gebruikelijk. Tijdens deze bijeenkomst waren alle afdelingen in de gelegenheid om onder het motto "Dit is de kerk", de zaken te presenteren waarmee colleges van kerkvoogden dagelijks te maken hebben. Voor Zeeland werd die presentatie gedaan door de in 2000 benoemde voorzitter, de heer C.M. van den Boomgaard uit Kattendijke.

De heer Van den Boomgaard: Een provincie ontstaan uit water. Alle delen worden dan nog steeds als eilanden aangeduid, ondanks het feit dat de verschillende delen al jaren met elkaar verbonden zijn. Door deze indeling van de provincie houdt elk eiland zijn eigen karakter.

- Het zuidelijke deel is Zeeuws-Vlaanderen, dat meer op België is aangewezen. Om een vergadering aan 'de overkant', zoals Zeeuws-Vlaanderen wel genoemd wordt, te houden, moet men rekening houden met een reistijd van twee tot drie uur (Nu met de tunnel onder de Westerschelde is dat aanzienlijk korter). De hervormde gemeenten hebben een inslag tussen vrijzinnig en confessioneel.
- Walcheren omvat twee steden: Middelburg, een bestuurders- en ambtenarenstad, en Vlissingen, de stad van haven en industrie. De bevolking kenmerkt zich als vriendelijk, calvinistische en zuinig. Walcheren heeft veel strandre-

De voorzitter van de afdeling Zeeland, de heer C.M. (Kees) van den Boomgaard uit Kattendijke, hield tijdens de algemene vergadering van de Vereniging van Kerkvoogdijen op 20 april 2002, een presentatie over de afdeling Zeeland.

- creatie. Het vissersdorp Arnemuiden mag zich tot de modaliteit van de Gereformeerde Bond (GB) rekenen, evenals een wijkgemeente van Middelburg. De overige gemeenten behoren tot het midden van de Kerk.
- In het centrum van Zeeland ligt het schiereiland Zuid-Beveland, met middenin de stad Goes, waar vele regionale onderwijsinstellingen en andere voorzieningen zijn gevestigd. Om dit centrum heen treft men 33 kleinere en grotere hervormde gemeenten aan. In Goes, Yerseke en Krabbendijke treft men wijkgemeenten aan van de GB; de overige gemeenten mogen tot het midden van de Kerk worden gerekend.
- Tussen Zuid-Beveland en de Zuid-Hollandse eilanden hebben we de kleinere eilanden, namelijk Noord-Beveland, Schouwen en Duiveland, Tholen en St. Philipsland. Noord-Beveland bestaat uit vijf kerkdorpen. Na de ontsluiting via de route over de Zeelandbrug heeft de recreatieve groei een grote uitbreiding doorgemaakt, waardoor de ontwikkeling en de structuur van de verschillende dorpen een snelle verandering hebben ondergaan. Kerkelijk kan men Noord-Beveland in het midden positioneren.
- Schouwen en Duiveland, met Zierikzee als eilandhoofdstad en daarom heen een vijftiental kleinere en grotere kernen, was vroeger een gesloten eilandgemeenschap die voor zichzelf zorgde. Door de uitvoering van de Deltawerken is het eiland verder ontsloten en heeft het een stormachtige ontwikkeling doorgemaakt. Op het eiland treft men alle stromingen binnen de Kerk aan.

- Het eiland Tholen bestaat uit de grote plaats Tholen met een zestal kerkdorpen. De meeste gemeenten behoren tot de rechterflank van de Kerk. Hier wil men graag zelf de dienst uitmaken en wil men weinig van bovenplaatselijk toezicht weten. Tenslotte is er het eiland St. Philipsland met de gelijknamige plaats.

Door de grote verscheidenheid van gemeenten binnen de provincie Zeeland zijn er ook verschillende processen gaande. Processen van goedlopende vorming van Samen-op-Weggemeenten, terwijl er anderzijds diverse gemeenten zijn die afkerig staan tegenover dit proces.

De provinciale afdeling Zeeland probeert regiobijeenkomsten te organiseren om naar elkaar te luisteren en te spreken over onze eigen gemeenten, waarvoor kerkvoogden zich enorm inzetten om de stoffelijke aangelegenheden te bevorderen, aldus de heer Van den Boomgaard.

■ De kerkrentmeester in de praktijk

Rollenspel

Op de eerste algemene vergadering van de Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer (VKB), die op 16 april 2005 in "De Reehorst" te Ede werd gehouden, stond de positie van de kerkrentmeester centraal. Dat begon met een rollenspel, dat op voortreffelijke wijze werd opgevoerd door de heren C.M. van den Boomgaard, voorzitter van de afdeling Zeeland, en D. Mooijaart, voorzitter van het college van kerkrentmeesters van de Hervormde gemeente te Haamstede.

De heer D. (Dim) Mooijaart (links), voorzitter van het college van kerkrentmeesters van de Hervormde gemeente te Haamstede, tijdens de algemene vergadering van 16 april 2005, in discussie met de heer C.M. (Kees) van den Boomgaard.

Dr. P. (Piet) van den Heuvel, specialist op het gebied van kerkrecht, gaf tijdens de algemene vergadering van 16 april 2005 uitleg over de positie van het college van kerkrentmeesters in de kerkenraad.

Het volgende probleem doet zich in de protestantse gemeente Grijsoord voor. Net voor de zomer is er onenigheid tussen kerkenraad en kerkrentmeesters over een door de kerkenraad met kracht voorgestelde uitbreiding van het pastoraat, namelijk de aanstelling van een kerkelijk werker voor ouderenzorg. Kerkrentmeesters vinden deze structurele uitgave onverantwoord, want het is al moeilijk genoeg de begroting sluitend te krijgen. De motieven van het

college van kerkrentmeesters zijn:

- er wordt geld gebruikt dat voor groot onderhoud van de kerk gereserveerd was;
- de kerkenraad geeft niet aan waarom dit werk niet wordt gedaan door de eigen predikant, die naar de mening van de kerkrentmeesters tijd genoeg heeft; en
- wanneer de kerkenraad dit zo belangrijk vindt, dan moet de diaconie die kerkelijk werker maar betalen, want ouderenzorg is een diaconale taak. Bovendien is de diaconie rijk genoeg en zij kan dat best betalen.

Maar de kerkenraad, die zich van deze argumenten niets aantrekt, beslist in zijn wijsheid anders. De kerkrentmeesters storen zich niet aan dit besluit en gaan in september hun voorbereidingen treffen voor de begroting van het nieuwe jaar. Zij doen dat op basis van het beleidsplan zoals dat 3 jaar geleden is vastgesteld toen van aanstelling van een kerkelijk werker geen sprake was.

De begrotingsprocedure wordt in gang gezet en het college van kerkrentmeesters dient begin november de begroting voor het nieuwe jaar bij de kerkenraad in. De kerkenraad wil de begroting aanpassen, d.w.z. inclusief de kosten van een kerkelijk werker, maar daarover ontstaat geen overeenstemming met het college van kerkrentmeesters. De kerkenraad vraagt bemiddeling van het Regionale College voor de Behandeling van Beheerszaken (RCBB). Hierna neemt de kerkenraad een definitief besluit, namelijk het vaststellen van een begroting waarin de lasten van de kerkelijk werker zijn begrepen.

Vervolgens tekent het college van kerkrentmeesters bezwaar aan tegen het besluit van het RCBB. En na bestudering door het RCBB neemt het RCBB een beslissing, die in het voordeel van de kerkrentmeesters uitvalt.

Dit is een fictief voorval, maar het geeft weer hoe belangrijk het is dat er een 'toezichtscollege' is dat, in dit geval op grond van ordinantie 11 van de kerkorde, recht kan spreken wanneer de belangen van de kerkelijke gemeente in het geding zijn. Het besluit van het RCBB luidde: *"Gehoord de overwegingen van uw kerkenraad en het college van kerkrentmeesters, spreken wij uit dat de financiële*

Pelgrimskerk van de Gereformeerde kerk van Haamstede (1964).

positie van uw gemeente zodanig is dat aanstelling niet wordt toegestaan. Wij onderschrijven dus het standpunt van het college van kerkrentmeesters”.

Op die algemene vergadering gaf dr. P. van den Heuvel, specialist op het gebied van het kerkrecht, een uitleg over de positie van het college van kerkrentmeesters in de kerkenraad. Verder wees drs. P.A. van Genderen RA, voorzitter van het RCBB van Zuid-Holland, op een aantal beheersaspecten van de kerkrentmeesters in het kader van het toezien door het RCBB.

▣ Platform Historische Kerken Zeeland

Het Platform Historische Kerken in Zeeland is in 2007 opgericht op dringend verzoek van de Provincie Zeeland. Aanleiding was de zorgwekkende uitkomst van een onderzoek naar de situatie van de Zeeuwse kerken. Het onderzoeksrapport met aanbevelingen *“Historische kerken in Zeeland”* heeft in 2005 uitgewezen dat Zeeland op de drempel staat van een ontwikkeling die zich elders in het land al op grotere schaal heeft gemanifesteerd: ontkerkelijking en de daarmee gepaard gaande sluiting van kerken.

Het Platform Historische Kerken Zeeland is het contactorgaan waar vertegenwoordigers van alle Zeeuwse overheden én van alle in Zeeland aanwezige

De heer P.J. van Hecke, voorzitter van de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ) tijdens één van de informatie bijeenkomsten die SCEZ periodiek belegt.

religieuze groeperingen met elkaar spreken over de instandhouding van het Zeeuwse religieuze erfgoed. Het gemeenschappelijke is het idee dat deze gebouwen niet alleen bepalend zijn voor de fysieke en ruimtelijke identiteit van de dorpen en steden, maar ook voor de gemeenschappen waar ze naar verwijzen. Om de problemen rondom het religieus erfgoed het hoofd te bieden, moeten deze tijdig worden geconstateerd en door de burgerlijke en de kerkelijke overheid eensgezind worden aangepakt. Met name de niet-rijks monumentale kerken, veelal afkomstig uit de Wederopbouw, vormen daarbij een aandachtspunt. De dialoog in het platform kan een positieve uitwerking hebben op de duurzame verankering van dit religieus erfgoed.

Naast de jaarlijkse bijeenkomst van het platform, ondersteunt de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland ook de organisatie van gemeentelijke platforms, die dieper op de specifieke individuele noden van de afzonderlijke kerken kunnen ingaan.

■ Stichting Behoud Kerkelijke Gebouwen Zeeland (Zuid-Nederland)

De instandhouding en exploitatie van onze kerkelijke gebouwen, zowel monumentaal als niet-monumentaal, is een voortdurende zorg van de colleges van kerkrentmeesters. Het geldt dat hiervoor nodig is, drukt soms onevenredig zwaar op het budget van de kerkelijke gemeente. Bovendien was de verscheidenheid in onder andere de subsidieregelgeving zo groot dat menig college van kerkrentmeesters hiermee geen raad weet.

Om de toenmalige kerkvoogden in deze problematiek behulpzaam te zijn, werden in begin jaren tachtig van de vorige eeuw in een aantal provinciale afdelingen Stichtingen Behoud Kerkelijke Gebouwen (SBKG-en) opgericht. De bedoeling is de krachten te bundelen en samen te werken op het terrein van restauratie, herstel en onderhoud van de kerkelijke gebouwen. Friesland is daarmee in 1982 als eerste begonnen en in 1988 werd vanuit de afdeling Zeeland deze stichting opgericht.

Tijdens de bestuursvergadering van 11 juni 1987 staat de voorzitter, de heer G.D. van der Kuijl, stil bij de vorming van Stichtingen Behoud Kerkelijke Gebouwen. Op een voorlichtingsbijeenkomst, die de landelijke Vereniging van Kerkvoogdijen in Amersfoort hield, bleek dat zo'n SBKG succesvol kan functioneren, vooral nu de overheid een decentraliserend beleid voert. De SBKG-en zijn gericht op de dienstverlening aan de colleges van kerkvoogden met betrekking tot het beheer van hun vaak monumentale kerkgebouw. Deze voorlichtingsbijeenkomst in Amersfoort

De kerk van Veere (14^e eeuw).

was de aanleiding dat ook het afdelingsbestuur van Zeeland nu aan de slag moet gaan om een SBKG Zeeland op te richten. De voorzitter krijgt namens het bestuur mandaat om het voortraject voor de vorming van een SBKG-Zeeland in gang te zetten.

De initiatiefnemers hadden modelstatuten van de Groningse SBKG opgevraagd en deze besproken met de PKC (Provinciale kerkvoogdijcommissie van Zeeland). Die gaat akkoord om op basis van de geformuleerde uitgangspunten een SBKG Zeeland op te richten.

In 1991 meldt het bestuur van de SBKG Zeeland dat,

na een wat aarzelend begin, het besef bij de colleges van kerkvoogden gaat leven dat een advies van de SBKG Zeeland erg nuttig is, omdat met name ten aanzien van de verschillende subsidieregelingen (toen nog onderhouds- en restauratieregelingen) er nogal wat vragen bestaan. Vanaf dat moment maken veel colleges van kerkrentmeesters gebruik van de diensten die de SBKG van Zeeland te bieden heeft.

In tegenstelling tot b.v. de SBKG van Friesland, werkt de SBKG Zeeland uitsluitend met vrijwilligers. Binnen het bestuur is een taakverdeling aangebracht en de adviseurs, die de plaatselijke kerkrentmeesters van advies dienen, zijn ook vrijwilligers. Begin 1991 besloot het bestuur voor het werk van de adviseurs een kleine vergoeding te vragen. Voor een eerste advies worden geen kosten berekend. Voor meerdere adviezen, inclusief de voorbereiding van het werk, wordt een tarief van 1 pct. van het begrote bedrag berekend. Wanneer de adviseur overgaat tot bijstand bij de uitvoering van het project, wordt 2 pct. berekend. Deze kosten worden overigens betrokken bij de vaststelling van het subsidiabele bedrag.

Sinds 2012 is de SBKG Zeeland gefuseerd met de stichting van Noord-Brabant en Limburg. Onder de naam SBKG Zuid-Nederland blijft de nieuwe stichting zich inzetten voor het behoud van het kerkelijk culturele erfgoed van Zeeland.

■ Slotmanifestatie “2008 Jaar van het Religieus Erfgoed” in Zeeland

Een indruk van de aanwezigen op 18 december 2008 tijdens de slotmanifestatie in Middelburg van het Jaar voor het Religieus Erfgoed.

Op 18 december 2008 vond op feestelijke wijze de slotmanifestatie plaats van het Jaar voor het Religieus Erfgoed. Dat gebeurde in de Nieuwe Kerk en het Abdijcomplex in Middelburg waar veel bezoekers aanwezig waren.

Tijdens die afsluiting werd het Strategisch Plan gepresenteerd, waarin het beleid ten aanzien van het religieus erfgoed voor de toekomst wordt uitgestippeld en hopelijk wordt omgezet in een Operationeel Plan. De presentatie gebeurde door prof. dr. N. Nelissen, emeritus hoogleraar Bestuurskunde van de Radboud Universiteit te Nijmegen. Hij waande zich bij die presentatie in het jaar 2020 en keek op 18 december 2020 terug op de resultaten van het Operationele Plan van het Religieus Erfgoed. Die resultaten geven o.m. aan dat er in de periode 2010 – 2020 weliswaar kerken gesloten en afgestoten zijn, maar dat de belangstelling voor kerkgebouwen aanzienlijk is toegenomen.

Vervolgens was er onder leiding van mevr. drs. Jacobine Geel een panelgesprek waaraan o.m. door wethouders en gedeputeerden werd deelgenomen. Daarbij werd duidelijk dat de organisatie die het Operationele Plan gaat uitvoeren tijdig overleg moet plegen met kerken en burgerlijke gemeenten. Eerst zal de restauratie-achterstand weggewerkt moeten worden, alvorens aandacht wordt besteed aan de instandhouding van de kerkgebouwen. Van afstoten van kerkgebouwen is nog geen sprake. Het financiële volume vindt professor Nelissen te laag. Bovendien vormen de plafonds die zijn aangebracht een knelpunt.

Hierna gaf mevr. drs. E. Happe, projectadviseur Kunst & Cultuur van het VSB-fonds, een toelichting op de prijsvraag van het VSB-fonds “Erfgoed op eigen benen”.

De Commissaris van de Koningin in de provincie Zeeland, mevr. drs. K.M.H. Peijs, sluit de slotmanifestatie af.

Juryvoorzitter mr. Frank Visser, bekend als de toenmalige "De Rijdende Rechter", deelde mee dat er uit zes genomineerden drie overbleven die in aanmerking kwamen voor achtereenvolgens 1^e, 2^e en 3^e prijs van resp. € 100.000, € 50.000 en € 30.000.

De bijeenkomst werd afgesloten door de Commissaris van de Koningin in Zeeland, mevr. drs. K.M.H. Peijs. Zij vroeg aandacht voor het door de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland uitgegeven boekje "Zeven x Zeven". Dat boekje biedt 49 mensen de ruimte om

hun deel van de geschiedenis te vertellen. En dan blijkt dat dingen van eeuwen geleden ook vandaag nog inspireren en tot bezinning brengen. "Want wat moet Middelburg zonder de Abdij en wat kan Zeeland beginnen zonder de kerken? Laten we die kerken in het midden staan, want voor wie dieper kijkt en luistert, opent zich een wereld van verwondering en een grootse geschiedenis. Onze geschiedenis waaraan het religieus erfgoed meeschrijft", aldus mevr. Peijs.

Na afloop vond er op het Abdijsplein een spectaculaire presentatie plaats in licht en geluid over religieus erfgoed in verleden, heden en toekomst.

▣ **Kerkelijkheid van Zeeuwen neemt af**

Uit een in 2012 gehouden onderzoek blijkt dat het aantal inwoners van Zeeland dat lid is van een kerk verder afneemt. In 1971 was 87 procent van de bevolking kerkelijk, maar anno 2012 geldt dat slechts voor de helft van de Zeeuwen. Met name de Protestantse Kerk in Nederland krimpt. In 1971 bedroeg het ledental nog 152.600 en in 2012 was dat 77.800

Ook de Rooms-Katholieke Kerk lijdt verliezen. In 1971 stonden 83.700 Zeeuwen als rooms-katholiek ingeschreven en in 2012 waren dat 73.637.

De Gereformeerde Gemeenten en de Gereformeerde Gemeenten in Nederland zagen hun ledental stijgen, resp. met 3.898 en 328 leden in veertig jaar. Ook het ledental van de Christelijk-Gereformeerde Kerken nam licht toe. In 1971 telden deze kerken 1.800 leden en in 2012 was dat 3.333.

Het aantal inwoners in Zeeland is sinds 1971 toegenomen met ruim 70.000 tot 381.363. Van de bevolking is 50,5 procent bij een kerk aangesloten, terwijl 49,5 onkerkelijk is. In 1971 was slechts 12,9 pct. van de bevolking onkerkelijk.

Voormalig kerkgebouw van de Hervormde gemeente te Zuidzande, gebouwd in 1952, dat tijdens oorlogshandelingen in 1944 werd verwoest. Sinds 1996 is het gebouw niet meer in gebruik bij de kerkelijke gemeente. De laatste jaren is het als restaurant in gebruik.

De afgelopen veertig jaar zijn er zo'n 40 kerkgebouwen gesloten. De komende jaren staan er circa 25 kerkgebouwen voor sluiting op de nominatie. Ongeveer 75 pct. daarvan zijn de kerkgebouwen in de rooms-katholieke parochies.

In de Zeeuws-Vlaamse Kanaalzone moeten zes van de negen kerken dicht. De overige kwart betreft protestantse kerken. In de praktijk is het vaak zo dat de gemeente het vaak historische kerkgebouw behoudt en dat de modernere gereformeerde kerk wordt afgestoten.

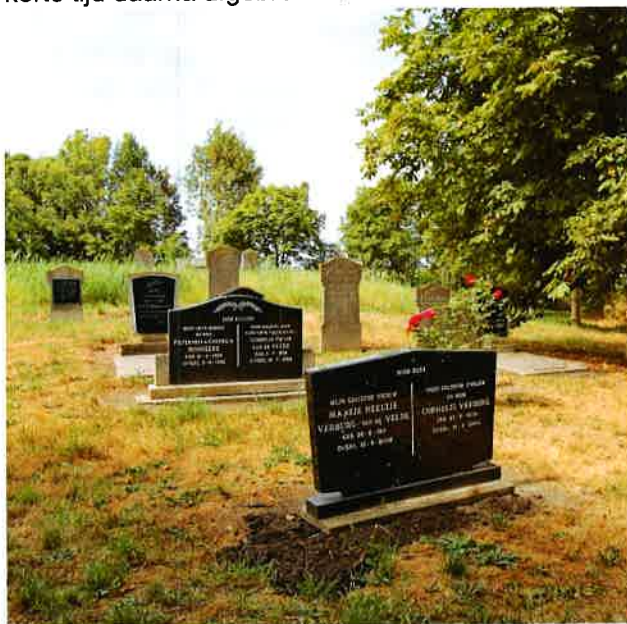
▣ Kerkelijke begraafplaatsen in Zeeland

In de kerkelijke gemeenten die onder de Protestantse Kerk van Nederland behoren, zijn er circa 440 die een kerkelijke begraafplaats in eigendom en exploitatie hebben. De meeste protestantse begraafplaatsen bevinden zich in de provincie Friesland die over 144 (32 procent) van oorsprong hervormde begraafplaatsen beschikt. In Zeeland zijn er, volgens begin deze eeuw gehouden inventarisatie, 5 gemeenten met een begraafplaats, maar de begraafplaatsen zijn, blijkens de ontvangen informatie van rond 2000, allemaal gesloten.

Schakerloo

De hierna volgende informatie betreft de sedert vele jaren gesloten begraafplaats Schakerloo op het eiland Tholen. Deze begraafplaats op het Oudeland is omstreeks de 13^e eeuw gesticht en behoort toe aan de Hervormde gemeente te Tholen. In een document, in 2009 samengesteld door de heer J.J. v.d. Velde uit Hoogerheide, wordt uitgebreid over de kerk van Schakerloo en de begraafplaats geschreven. De kerk is na de kerkhervorming (1572) vernield en in 1590 afgebroken. De stenen zijn voor hergebruik naar Tholen vervoerd en daar gebruikt voor de bouw van de Noordbeer ter hoogte van de Kruittoren, zijnde de scheiding tussen de zoute en de zoete vest. De klokken van de kerk van Schakerloo zijn gebruikt voor het gieten van een nieuwe beliaard voor een toren van het stadhuis van Tholen.

Op 20 oktober 1631 werd door de regering van Schakerloo aan de rentmeester van de Heerlijkheid nog verzocht de vervallen torenkap te herstellen. De toren is mogelijk korte tijd daarna afgebroken.

Aangezien het eiland of de polder van Schakerloo reeds in de 13^e eeuw wordt genoemd, wordt aangenomen dat er reeds voordat de kerk werd gesticht, begravingen in Schakerloo plaats vonden. In Schakerloo werden in hoofdzaak personen begraven die woonden in Schakerloo en na de inpoldering van de 1500 Gemetenpolder werden er ook inwoners van Mosselhoek begraven.

De kerk en begraafplaats waren van oorsprong rooms-katholiek en gingen aan het einde van de 16^e eeuw over in protestantse handen.

Begraafplaats Schakerloo (Tholen).

Na die tijd woonden in Schakerloo nog een aantal rooms-katholieke gezinnen, waarvan bekend is dat zij ook in Schakerloo werden begraven.

De begraafplaats, die in zeer verwaarloosde toestand verkeerde, is in 1892 grondig opgeknapt. Door enkele bewoners van het Oudeland zijn de twee oude 17^e eeuwse grafzerken gelicht, is een aantal beschadigde en ingezakte grafmonumenten opgeruimd, terwijl er ook ingezakte graven geëgaliseerd werden. De hieraan verbonden kosten werden betaald door een firma uit Mosselhoek.

De kerkvoogdij van de Hervormde gemeente te Tholen heeft in 1953 een lijst opgemaakt van de bestaande graven op de begraafplaats Schakerloo, terwijl tevens aan deze graven een grafnummer is toegekend. Aangenomen wordt dat er circa 700 jaar begravingen op de begraafplaats van Schakerloo hebben plaats gevonden. Op 26 februari 2004 heeft de laatste begraving plaats gevonden en met ingang van die datum is de begraafplaats voor verdere begraving gesloten.

Sinds 2002 is de begraafplaats aangewezen als archeologisch monument. Rond de begraafplaats is een bomensingel geplaatst, die ontworpen is door de Stichting Landschapsbeheer Zeeland.

■ Website met Zeeuwse orgels compleet

In het voorjaar van 2013 is de website met de geschiedenis van alle orgels in Zeeland compleet. Via www.orgelsinzeeland.nl zijn de historie en de gegevens toegankelijk van alle instrumenten die in de provincie staan en gestaan hebben. Uit de informatie op deze website blijkt dat voor de provincie Zeeland de geschiedenis over het orgel terug gaat tot aan het begin van de 15^e eeuw.

De oudste vermelding van orgelbouw in de Zeeuwse kerken is die in de Sint Willibrordusbasiliek in Hulst in 1457. Een bijzonder exemplaar in het Zeeuwse orgelbestand is het Gerritszorgel (1479) in de Koorkerk te Middelburg.

In het orgel van de Grote of Sint Nicolaaskerk te Brouwershaven, dat in 1557 gebouwd is, bevindt zich het oudste pijpwerk van Zeeland.

Enkele orgels die in Zeeland gebouwd werden aan het begin van de 18^e eeuw, zijn nog vrijwel origineel gebleven. In die tijd kregen uiteenlopende stijlen in de orgelbouw gestalte. De z.g. Hollandse Stijl is duidelijk te zien bij de kas van het orgel in de Nieuwe Kerk van Middelburg en het orgel in de Lutherse kerk van Middelburg.

In de tweede helft van de 18^e eeuw kwamen de huisorgels in zwang. Ze werden gemaakt voor vermogende lieden en het gebeurde vaak dat ze in latere jaren werden verkocht of geschonken aan dorpskerken.

In diezelfde periode werd het orgel gaandeweg in de kerk geaccepteerd. Dat is mede te danken aan de invoering van de nieuwe psalmberijming in 1773. Door de toegenomen vraag naar nieuwe instrumenten voor de wat grotere kerken, groeide het aantal orgelmakers en ontstond er tevens een periode met een nieuw orgeltype, namelijk het balustrade-orgel met hoofdwerk en bovenwerk.

Door het ontbreken van grote orgelbouwers in Zeeland, zijn er in Zeeland ook veel orgels uit de 19^e eeuw te vinden die gebouwd zijn door orgelbouwers uit alle delen

Flentroporgel in de Grote of St. Jacobskerk van Vlissingen.

Orgel in de Grote of Maria Magdalenakerk van Goes.

van ons land. Met name noordse orgelbouwers (Groningen en Friesland) bouwden orgels voor Zeeuwse kerken.

In 1840 begon Kam & Van der Meulen uit Rotterdam met de bouw van orgels voor met name een aantal Zeeuwse kerken. Een orgel van hen staat in de Nieuwe Kerk van Zierikzee (1848), waarbij het front duidelijk geïnspireerd is door de rondboogstijl in de bouwkunst. Rond de eeuwwisseling bouwde de derde generatie L. van Dam & Zonen uit Leeuwarden diverse instrumenten voor Zeeuwse dorpskerken. In de Nicolauskerk van Wolphaartsdijk is nog een geheel authentiek orgel uit 1904 te vinden.

Omdat orgelbouw aan het begin van de 20^e eeuw niet meer werd gezien als ambacht, maar als fabriekswerk, ontstonden er z.g. fabrieks-serie-orgels. Een duidelijk voorbeeld daarvan is de firma A.S.J. Dekker uit Goes, die veel orgels bouwde voor Zeeuwse kerken. Zijn eerste orgel uit 1906 staat in de Dorpskerk van St. Laurens.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog is een flink aantal kerken in Zeeland verwoest, maar al vrij snel werd de wederopbouw ter hand genomen. Historische orgels uit deze wederopbouwperiode zijn het Weidtmann-orgel uit de 17^e eeuw dat in 1951 in de Catharinakerk van Zoutelande is geplaatst. Voor de Sint Baafskerk te Aardenburg werd door Flentrop orgelbouw in 1952 een nieuw orgel gebouwd. Een geheel nieuw

orgel van Willem van Leeuwen werd in datzelfde jaar in de nieuw gebouwde Moriakerk in Westkapelle geplaatst.

Op 1 februari 1953 werd Zuid-West Nederland getroffen door de watersnoodramp. Veel kerkgebouwen en hun inventaris werden door het zoute water aangetast. Omdat het Nationaal Rampenfonds geld beschikbaar stelde, werden op advies van de Orgelcommissie van de Nederlandse Hervormde Kerk in veel kerken nieuwe orgels gebouwd. Daardoor is de orgelcultuur in Zeeland, en met name op Schouwen-Duiveland, sterk veranderd.

In de jaren tachtig van de vorige eeuw was men ervan doordrongen dat, wilde men werkelijk orgels bouwen die beantwoorden aan het historische klankbeeld, een algemene oriëntatie op de orgels uit de 17^e en 18^e eeuw nodig was. Een groot voorstander hiervan was de bekende organist Klaas Bolt.

Zeeland heeft nooit een eigen orgelcultuur gekend. Mogelijk komt dit door de geïsoleerde ligging van de provincie waardoor er nooit grote orgelmakers zijn geweest. Het voordeel hiervan is dat er een grote verscheidenheid aan orgels in de Zeeuwse kerken is te vinden. Samen met het werk van enkele kleine Zeeuwse orgelbouwers zorgen zij toch voor een interessant geheel op het gebied van kerkorgels, zo blijkt uit de informatie van de website www.orgelsinzeeland.nl.

■ Jaarlijkse rommelmarkt Nisse voorbeeld van geslaagde plaatselijke actie

Midden in de Zak van Zuid-Beveland ligt het dorpje Nisse. De enkele jaren geleden gerestaureerde Mariakerk domineert het sfeervolle Dorpsplein. De Protestantse gemeente Nisse is trots en dankbaar dat zij dit prachtige gebouw als haar thuisbasis heeft. De betekenis die de kerkelijke gemeente voor de bevolking van Nisse heeft, krijgt daarmee een extra dimensie. Voor de wekelijkse kerkdiensten is er sinds vele jaren een hechte samenwerking met de Protestantse gemeente van 's-Heer Abtskerke. De ene week is er dienst in Nisse, de andere week in 's-Heer Abtskerke. In het dorp Nisse, dat zo'n 650 inwoners heeft, behoort ongeveer de helft bij de protestantse gemeente en net zoals dat in veel dorpen het geval is, heeft ook Nisse te kampen met vergrijzing met als gevolg sluiting van winkels en het wegvallen van andere voorzieningen.

Maar ieder jaar wordt er op de eerste zaterdag van juli een rommelmarkt voor de kerk gehouden. Dit jaarlijkse evenement, waarvan de opbrengst volledig ten goede komt aan het onderhoud van de kerk, trekt altijd veel belangstellenden uit de wijde omgeving. Voor de rommelmarkt is het hele dorp in de weer. Ruim 80 vrijwilligers zijn maanden van tevoren bezig om alle spullen die zij krijgen schoon te maken, te selecteren en vervolgens te presenteren, zodat hetgeen verkocht wordt het aanzien waard is.

Voor de jaarlijkse rommelmarkt in Nisse loopt het gehele dorp uit. 's Morgens om 8.00 uur gaan de circa 80 vrijwilligers van start om alles uit te stallen. De markt begint om 13.00 uur en duurt tot 16.00 uur. Veel goederen worden bij opbod

*Mariakerk van de
Protestantse gemeente te
Nisse (15^e eeuw).*

verkocht en datgene wat niet verkocht wordt, wordt via het Rad van avontuur van de hand gedaan.

De opbrengst van deze rommelmarkt is voor de Protestantse gemeente Nisse heel belangrijk. Van de totale inkomsten, ruim € 60.000 komt circa 20 procent binnen via de rommelmarkt.

Daarnaast komt er bijna € 27.000 binnen uit inkomsten bezit. Daaruit blijkt maar weer hoe belangrijk het is, wanneer een ge-

meente deze mogelijkheden heeft, in onroerend goed te beleggen. Of zoals de heer G.D. van der Kuijl, oud-voorzitter en erelid van de afdeling Zeeland en voormalig lid van het dagelijks en hoofdbestuur van de Vereniging van Kerkvoogdijen, in 2016 opmerkte: "Steek je duiten in de kluiten".

■ Waterlandkerkje en ds. Johannes Stuerbout

Het dorp Waterlandkerkje ligt in de gemeente Sluis op Zeeuws-Vlaanderen. Het dorp, gelegen aan de weg Oostburg-IJzendijke (N676) en de weg naar de Belgische grens richting Waterland-Oudeman en Sint-Margriete, heeft zo'n 500 inwoners. Waterlandkerkje is regionaal vooral bekend door de vele kerkconcerten die er worden gegeven en de "Meerminnefeesten", die ieder jaar in het weekend na Pinksteren worden georganiseerd.

Waterlandkerkje ontstond in de 17^e eeuw op een driesprong van dijken. Het dorp is gegroeid rond een kleine kerk, sober van opzet, die in de 17^e eeuw is gebouwd. Voor de kerk staat een monument ter herinnering aan ds. Johannes Stuerbout. Ds. Steurbout was de eerste protestantse predikant en werd in 1668 door Spaanse onruststokers tijdens een dienst van de preekstoel getrokken en mishandeld tot de dood er op volgt, zo blijkt uit onderstaand bericht.

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente te Waterlandkerkje (1674).

Op zondagmorgen 25 november 1668 komen mannen te paard langs de Soetelaerskreek aangereden en begeven zich naar een klein kerkje, waarin een godsdienstoefening wordt gehouden. Plotseling staan er vier soldaten in de kerk. Twee soldaten blijven met getrokken degens bij de ingang staan en één van de vier vraagt in het Waals aan ds. Stuerbout met wiens toestemming hij daar op de preekstoel staat. Er ontstaat verwarring. Vier mannen bestormen de preekstoel om de predikant naar beneden te sleuren. Bij de worsteling die ontstaat, raakt de predikant gewond. Terwijl enkele overvallers de kerkgangers met hun vuurwapens op afstand houden, wordt de predikant van zijn toga ontdaan. Ook worden de slippers van zijn hemd afgesneden. Het blijkt dat de overvallers niet kwamen om te roven, want met hun degens hakken ze in op de bijbels en de psalmboeken en ze scheuren er bladzijden uit.

De overval op de hervormde kerkgangers is geen op zichzelf staand feit. In die tijd heerst er namelijk haat en nijd tussen de roomsen en de protestanten. Vooral het feit, dat laatstgenoemden het oude vervallen rooms-katholieke kerkje in de Oudemanspolder in bezit hebben genomen, zit menigeeen niet lekker. De overval moet dan ook als een wraakactie worden gezien.

Als de commandeur van IJzendijke, Elias Le Lion, tegen het middaguur van de overval op de hoogte wordt gesteld, stuurt hij direct een afdeling van 25 musketiers naar de plaats van het misdrijf. Als ze bij de kerk aankomen, zijn de overvallers

Op het grasveld bij de kerk van Waterlandkerkje staat het standbeeld van ds. Stuerbout met opschrift "Ds. Johannis Stuerbout, Eerste N.H. predikant in deze streek, Overleden, 25 november 1668".

verdwenen. Toch lukt het de musketiers om vier mannen te arresteren, maar de echte overvallers krijgt men niet te pakken en het lijkt erop dat het onderzoek als een nachtkaaars uitgaat. Dit verandert echter als ds. Stuerbout op 25 november 1668 aan zijn verwondingen overlijdt. Het onderzoek wordt dan in alle hevigheid voortgezet en uiteindelijk slaagt men erin om twee daders te arresteren. De vrouw van de predikant blijft met vijf kinderen achter.

Gelukkig blijven de kinderen goed verzorgd achter, want naast het normale jaarlijkse pensioen voor

weduwen van plattelandspredikanten, vijftig gulden, besluiten de Staten-Generaal om de weduwe een extra uitkering van driehonderd gulden per jaar te geven. Aan alle kinderen wordt bovendien een levenslange uitkering van vijftig gulden per jaar beloofd.

De herinnering in Waterlandkerkje aan ds. Stuerbout is niet helemaal verdwenen. Op initiatief van een oude dorpsstimmerman en een pastoor uit Breskens staat er sinds 8 december 1984 namelijk een eikenhouten beeld van de eerste predikant van Waterlandkerkje in de tuin van de kerk. In zijn armen houdt ds. Stuerbout een bijbel, terwijl hij met zijn vinger Jesaja 61:1-3 aanwijst.

■ Veel hulp voor Protestantse gemeente Hoek na afbranden van kerkgebouw

Na het middaguur op Nieuwjaarsdag 2015 werden de inwoners van het Zeeuws-Vlaamse dorp Hoek opgeschrikt door de melding: "De kerk staat in brand". Rond half één was de eerste rook zichtbaar en luttele minuten later lekten de eerste vlammen door het dak. De brandweerkorpsen die aanvankelijk nog probeerden om de toren te behouden, moesten al snel de strijd opgeven. Na een uur restte er van de eens zo robuuste kerk slechts een ruïne en een zwartgeblakerde en zwaar beschadigde toren.

Kerk (1906) van de Protestantse gemeente te Hoek vóór de brand.

De kerk van Hoek nà de brand.

Het verlies van de dorpskerk uit 1906 wordt als een amputatie gevoeld. Ondanks het verdriet over de gevolgen van deze catastrofale brand, heeft de kerkenraad al op 2 januari 2015 de blik op de toekomst gericht en is er met hulp van kerkenverzekeraar Donatus een plan van aanpak opgesteld.

Groot is het medeleven en het aanbod van hulp dat de Protestantse gemeente Hoek ervaart. Groot is ook de motivatie en energie die los komt in gemeente en in het dorp om met vereende krachten en creativiteit de komende tijd kerk en toren uit de as te doen herrijzen. Iedereen beseft dat, ondanks de verzekering, hiervoor heel veel geld moet worden opgehaald, zowel binnen als buiten de eigen kerkelijke kring. De kerkenraad stelde een geldwervingscommissie in die begin maart 2015 € 27.800 had opgehaald.

De Protestantse gemeente Hoek is begin december 2015 met kerkenverzekeraar Donatus tot definitieve overeenstemming gekomen over de financiering van de herbouw van haar kerk. Daarnaast kreeg de gemeente toestemming voor de herbouw van de bevoegde organen van de Protestantse Kerk in Nederland.

Foto's en andere herinneringen aan de afgebrande kerk van Hoek.

De gemeente Terneuzen, waar Hoek onder valt, verleende de bouwvergunning. De herbouw is in januari 2016 van start gegaan. De totale kosten zijn geraamd op zo'n € 2,3 miljoen. Met geldwervingsacties bracht de protestantse gemeente in 2015 € 105.000 bijeen. Naast de opbrengst van € 30.000 voor de gebrandschilderde ramen wordt € 75.000 besteed aan investeringen die boven op het door de verzekering gedekte bedrag komen.

Ontwerper van de nieuwe kerk in Hoek is het architectenbureau RoosRos uit Goes, terwijl aannemersbedrijf Van de Linde uit Goes de bouw uitvoerde. Op 9 december 2016 werd de herbouwde kerk van de Protestantse gemeente Hoek in gebruik genomen.

▣ Gemeenten in de Zak van Zuid-Beveland

In 2015 is een aantal kleine gemeenten in de Zak van Zuid-Beveland nauwere samenwerking gaan zoeken. Drs. A. van der Maas uit Wemeldinge, predikant van de protestantse gemeente Hoek en de protestantse gemeente Driewegen-Ellewoutsdijk-Ovezande, gaat daarop in "Kerkbeheer" van december 2015 nader in.

In het zuidelijke deel van het centraal in Zeeland gelegen Zuid-Beveland bevindt zich een tiental kleine gemeenten binnen de Protestantse Kerk in Nederland, die zich over één of meerdere dorpen uitstrekken.

Kerkgebouw te Driewegen (1678).

Kerkgebouw te Ellewoutsdijk (1951).

De Zak van Zuid-Beveland is een uniek gebied. Niet alleen wegens zijn karakteristieke landschap, maar ook omdat in bijna alle dorpen op zondag nog steeds de kerkdeuren opengaan. Hoe klein de groep vaak ook is, er wordt op vrijwel ieder dorp op zondag gepreikt, gebeden en gezongen. Maar ook rijst de vraag: "Hoe lang nog?", waarbij ook in ieder dorp het verlangen leeft dat de kerk open mag blijven.

Het aantal kerkgangers varieert tussen de 10 en 40 personen. Ondanks het feit dat in een aantal gevallen met enige vrijheid wordt omgegaan met roosters van afreden, zijn er in kerkenraden vacatures en wordt soms gewerkt tegen of over kritische grenzen. De gemiddelde leeftijd van zowel kerkenraadsleden als kerkgangers is veelal 60 jaar of ouder. Maar ondanks deze ontwikkelingen is het uitgangspunt dat er in ieder dorp een levende geloofsgemeenschap moet zijn die (ook) op zondagochtend bij elkaar komt.

Uitgangspunten

Ds. Van der Maas stelt dat hij eerder het adagium 'pastoraat gaat voor stenen' verdedigde, hetgeen in de praktijk bij teruglopende financiën in de dorpen in veel gevallen de uitwerking heeft dat de predikantsformaties leidend zijn en kerkgebouwen met bijbehorende geloofsgemeenschappen 'volgend'.

Een ander uitgangspunt is dat het niet alleen dient te gaan om concrete praktische samenwerking met als doel het gemeente zijn op de verschillende de dorpen te continueren. Vanuit het geloof kunnen we maar moeilijk genoeg nemen met

Eligiuskerk te Ovezande (15^e eeuw).

instandhouding van het bestaande, hoe waardevol dat op zichzelf ook is. Als het tot verdergaande samenwerking komt, is het belangrijk, juist ook voor die samenwerking bij concrete bestaande zaken zelf, om energie aan te wenden voor nieuwe missionaire diaconale initiatieven.

In de derde plaats: leven en opbouw van de lokale geloofsgemeenschappen zal in de komende jaren niet kunnen zonder nog verder over kerkmuren heen te kijken. Een actief werken aan lokale of regionale oecumene, of het nu gaat om andere protestantse denominaties, rooms-katholieke geloofsgenoten of meer evangelisch georiënteerde medechristenen, is niet alleen de opdracht vanuit het evangelie. Ook is het meer dan wenselijk

het missionaire profiel van de Kerk in de komende jaren te versterken, zowel in ieder dorp als in de regio.

Als vierde uitgangspunt is bewust gekozen om het traject aan te gaan met de acht á tien ongeveer even grote gemeenten in de regio en niet met de wat grotere gemeenten aan de rand van het gebied. Onbedoelde dominantie vanuit 'grote broer of zus' zou remmend kunnen werken op het doen groeien van vertrouwen.

Een vijfde en zakelijk uitgangspunt tenslotte is de afspraak dat de financiën beheerd dan wel gelabeld zullen blijven per dorp of gemeente. In de toekomst kunnen jaarlijkse begroting en deelbegrotingen sturing geven aan zowel mogelijkheden qua gebouw en formatie per dorp als ook welke bijdrage volgens een verdeelsleutel aan de samenwerking wordt toebedeeld.

Kiemresultaten

Medio 2015 kan gesteld worden dat er eerste kiemresultaten zijn. Ten aanzien van werken aan structuursamenwerking tussen gemeenten is inmiddels twee keer een vruchtbaar overleg geweest tussen vertegenwoordigers van kerkenraden van een achttal gemeenten. Belangrijk is dat stem werd gegeven aan het gevoel van urgentie dat duidelijk is toegenomen. "Het water staat ons nu aan het middel, maar we moeten voorkomen dat het ons aan de lippen gaat staan", zei één van de aanwezigen.

Er zijn verder afspraken gemaakt over het tempo van ontwikkeling en frequentie van vergaderen, over hoe om te gaan met het continueren van kerkdiensten per dorp en toch ook om een enkele keer gezamenlijk vieringen te houden, om elkaar zo beter te leren kennen. Verder is gesproken over de eerste financiële uitgaven en over communicatie voor de komende jaren. Er komt een website en een Facebook-pagina.

Tenslotte zijn er afspraken gemaakt om kringwerk en het leerhuis voor het komende seizoen samen te gaan doen. Het gezamenlijk overleg droeg vooral bij aan een grotere herkenning van in hetzelfde kerkschuitje zitten en het communiceren van de bereidheid er nu voor te gaan.

Op het front van het nemen van nieuwe frisse initiatieven op missionair diaconaal terrein zijn er in de loop van 2015 een aantal bijeenkomsten geweest om ideeën te ontwikkelen onder de titel "Geloven en kerk zijn langs nieuwe wegen". Inmiddels zijn er drie projectlijnen dat alle drie een wat andere invalshoek hebben.

Ze kennen ook verschillende spiritueel-inhoudelijke accenten, waardoor onderscheiden groepen mensen gemotiveerd kunnen worden mee te doen, aldus ds. Van der Maas.

■ Herbestemming kerkgebouwen lastig in Zeeuws-Vlaanderen

Een in 2015 gehouden pilotproject over nieuwe impulsen aan gemeenten die met krimp te maken hebben, is door de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ) uitgevoerd en geheel afgerond.

Het heeft veel los gemaakt in de samenleving. De pilot heeft inzicht opgeleverd in de aanpak die nodig is om de kansen voor het religieus erfgoed in beeld te brengen in een regio met een dalende bevolking. Inzicht en ervaringen kunnen worden gedeeld op verschillende symposia.

Daarnaast kunnen er conclusies worden getrokken en aanbevelingen worden geformuleerd die van belang zijn voor de verdere doorwerking van het project en voor de aanpak in andere krimpregio's. Deze zijn in het rapport van SCEZ in drie fasen gerangschikt.

Fase 1: Weten en waarderen

- Kerkgebouwen zijn markante beeldbepalende gebouwen die in de beleving van veel mensen een centrale rol in dorp of stad innemen. De meest volumineuze kerkgebouwen spreken het meest tot de verbeelding.
- Sommige van deze kerken dateren uit de *Wederopbouwperiode*. Nu ze geïnventariseerd en gewaardeerd zijn, kunnen de Zeeuwse gemeenten hun verantwoordelijkheid nemen voor de waardevolle kerkgebouwen uit deze periode.
- Het behoud van kerkgebouwen is van belang voor het behoud van een waardevolle omgeving en de landschappelijke betekenis.

Voormalige gereformeerde Westerkerk te Goes (1930), die sinds 2009 eigendom is van de Stichting Johannes Thielen. Mevr. Thielen-Smit, oprichtster van de stichting, wilde een deel van haar vermogen beschikbaar stellen om de Westerkerk te behouden. Haar echtgenoot, Johannes Thielen, die in 2008 overleed, was destijds lid van de kerkenraad van de Westerkerk. Mevr. Thielen wilde voorkomen dat de kerk tot appartementen zou worden omgebouwd. De kerk moet voor Goes en heel Zeeland een klankbord zijn, aldus de stichting die er nu lezingen en bijzondere diensten in de belegt.

- Vanuit de betekenis die deze kerken hebben voor de bevolking, draagt het behoud van kerken bij aan de leefbaarheid van dorp, stad en regio.
- De instandhouding van een kerkgebouw in een krimpgebied is een gemeenschappelijke opgave van eigenaren, bevolking, burgerlijke overheid en bedrijfsleven. Zonder gemeenschappelijke inspanning van meerdere partijen is behoud van kerken niet (meer) vanzelfsprekend.
- Een bovengemeentelijke regierol is van wezenlijk belang bij het maken van afwegingen ten aanzien van de inzet van deze gebouwen voor de leefbaarheid door bijvoorbeeld het investeren in voorzieningen/gemeenschaps- of ontmoetingsfuncties.

Fase 2: Draagvlak en drama

- Zelfs in een krimpregio met een bovengemiddeld aantal ouderen kunnen activiteiten gericht op baby's of kinderen renderen en bijdragen aan de leefbaarheid, ook voor jonge gezinnen.
- Betrek jongeren bij herbestemmingen in relatie met krimpproblematiek. Zij hebben andere ideeën, behoeften en zijn bovendien de toekomstige gebruikers van deze gebouwen. Oplossingen kunnen door hun betrokkenheid aan duurzaamheid winnen en tevens de betrokken kern aantrekkelijker maken voor de jongeren. Voorts zijn de toekomstige jongeren de toekomstige bewoners, de beslissers en beleidsmakers van de regio.

- Betrek ondernemers actief bij de problematiek van krimp. Afhankelijk van het gebouw en de locatie kunnen er ondernemers gevonden worden die een commerciële functie kunnen toevoegen aan een gebouw, waarop een publieke gemeenschapsfunctie kan meeliften.
- Een vorm van risicospreiding is gewenst omdat investeren en herbestemming van kerkgebouwen in krimpregio's geen eenvoudige opgave is.
- Het gebrek aan economische en maatschappelijke dynamiek in krimpregio's dwingt tot het maken van keuzes. Niet elk kerkgebouw kan met publieke middelen ondersteund worden. Uit de bevolkingspeiling blijkt dat de bevolking meestal zal kiezen voor het meest centrale, tevens het meest volumineuze kerkgebouw. Kleinere kerkgebouwen redden vaak zichzelf al door verbouwing tot bijvoorbeeld een woonhuis.
- De Zeeuwse bevolking – jongeren uitgezonderd – opteert meestal voor de meest vriendelijke en gangbare oplossing in de sociaal-culturele driehoek. Het zijn bestemmingen waar vaak een hoop geld bij moet om deze te realiseren en vooral om ze draaiende te houden.

Fase 3: Project en profijt

- In een krimpgedebiet is de economische dynamiek zeer beperkt en is passief wachten op een investeerder niet aan de orde. Een leegkomend kerkgebouw biedt een goede kans om op een centrale plek in het stedelijk (dorps)weefsel iets te ontwikkelen dat ten gunste komt van de gehele gemeenschap.
- Pop up-activiteiten kunnen een goede insteek zijn om energie los te maken en de aandacht op het gebouw te vestigen en tegelijkertijd nieuwe energie in de samenleving aan te boren.
- Partiële sloop kan een zinvolle ingreep zijn om een monumentaal kerkgebouw te behouden.
- Een goede doorrekening van de instandhoudingsopgave is noodzakelijk om tot een realistisch plan te komen en kaders te stellen aan het proces. "Eerst rekenen en dan tekenen" zou het devies bij neven- of herbestemming moeten zijn.
- Architecten en ontwikkelaars moeten vanuit een nieuwe rol werken. Daarbij staat niet de rol van één opdrachtgever centraal, maar het beantwoorden van een maatschappelijk vraagstuk waarbij vele partijen betrokken zijn en waarbij het proces cruciaal is in de zoektocht naar de meest passende oplossing.

Samenvatting

Het rapport van SCEZ vat samen dat religieus erfgoed krimp niet kan tegengaan. Wel zijn kerkgebouwen op verschillende manieren in te zetten voor het versterken van de leefbaarheid in krimpregio's. Er liggen kansen om deze inzet te optimaliseren. Kerken zijn de ideale ontmoetingsplek voor de bevolking bij uitstek, een functie die het gebouw van nature al vervulde.

Met de ontkerkelijking is de religieuze functie onder druk komen te staan. Deze kan deels worden vervangen door een nieuwe ontmoetingsfunctie voor bredere lagen

Voormalige gereformeerde kerk van Baarland (1913) die sinds 2006 als brasserie "De kleine toren" dienst doet.

van de bevolking. De toekomst van leegkomende kerkgebouwen moet in een interactief proces met de hele gemeenschap en alle betrokkenen opnieuw gedefinieerd worden.

Op welke wijze en met welk gebruik kan een herbestemming een bijdrage leveren aan de leefbaarheid in de kern en op welke wijze kan deze betaald worden? Welke maatschappelijke voorzieningen kunnen in het gebouw worden gebundeld, die door de krimp ook al onder druk stonden of verdwenen waren?

Monumentale waarden zijn daarbij een belangrijke kwa-

liteit die goed ingebed moet worden in het proces van herbestemming. In geen geval mogen zij al bij voorbaat als een belemmering worden gezien om bepaalde functies te realiseren.

De rol van de burgerlijke overheid is in belangrijke mate faciliterend en voorwaardenscheppend van aard. De overheid is echter geen pinautomaat en er moet gewaakt worden voor te hoog gespannen verwachtingen.

Ingezet moet worden op herbestemming van kerken in kernen waar de meeste pit en energie in zit of valt te genereren en waar zodoende de meeste maatschappelijke meerwaarde valt te behalen.

Architecten kunnen in de uitvoering de rol van mediator tussen de verschillende belangengroepen op zich nemen, waaronder met name ook jongeren, ondernemers en kunstenaars. Een kerk als centrale ontmoetingsplaats in dorpen en steden met een bundeling van daarmee samenhangende voorzieningen, biedt zonder twijfel een kwaliteitsimpuls aan de leefbaarheid in een regio met een dalende bevolking, aldus het SCEZ-rapport van najaar 2015.

■ Vrijwilligers zijn de kurk waarop de kerk ook in Zeeland drijft

Kerken zijn de grootste of één van de grotere fondsenwervingsorganisaties in ons land, is een veel gehoorde opmerking wanneer er in het kader van de jaarlijkse actie Kerkbalans publiciteit wordt gegeneerd om de landelijke en regionale pers te bewegen een positief verhaal over de kerken te schrijven. Want dat motiveert de mensen meer dan wanneer de kerken op een negatieve wijze in het nieuws komen.

Naast de grootste geldwervers zijn de kerken ook de grootste vrijwilligersorganisatie van ons land. Regelmatig worden daarover cijfers verstrekt, maar om het laagdrempelig te houden: iedere kerkelijke gemeente van de Protestantse Kerk in Nederland waaraan één predikant verbonden is, heeft al gauw zo'n 70 of meer vrijwilligers die op gezette tijden werkzaamheden voor de plaatselijke kerkelijke gemeente verrichten.

Dat is plaatselijk, want dáár klopt het hart van de kerk. Dat gebeurt met ondersteuning van professionals zoals een predikant of kerkelijk werker. Soms zijn er in bepaalde gemeenten nog een betaalde koster-beheerder of organist, maar in de meeste gemeenten gebeurt dit belangrijke werk door vrijwilligers.

Omdat de plaatselijke kerkelijke gemeente niet op zichzelf staat, maar deel uitmaakt van een groter geheel, een kerkverband, moet er in zo'n kerkelijk verband ook het nodige worden verricht. Naast de kerkenraad zijn er de classis, de regionale en landelijke commissies en tenslotte de generale synode met haar organen van bijstand. Onder aansturing van professionele krachten wordt het beleids- en bestuurswerk door vele vrijwilligers verricht, die dit werk letterlijk "Pro Deo" voor de kerk uitvoeren.

Eén van die vrijwilligers, die zich met hart en ziel vele dagen per week voor de kerk inzet, is de heer L.M. (Leen) Moerland uit Tholen. Door het vermelden van zijn werkzaamheden voor de plaatselijke Hervormde gemeente van Tholen en voor andere kerkelijke organisaties waarvoor hij veel werk verricht, waarderen wij in deze publicatie tevens de vele Zeeuwse kerkleden die zich op soort-

De heer L.M. (Leen) Moerland.

De Grote of Onze Lieve Vrouwe Kerk van de Hervormde gemeente te Tholen waarvoor de heer Moerland zich jarenlang heeft ingezet.

gelijke wijze als de heer Moerland voor hun kerk inspannen. In maart 2018 kreeg de heer Moerland de erepenning uitgereikt van de Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer (VKB) voor het feit dat hij zich bijna 30 jaar heeft ingezet voor het beheer van de Grote Kerk van Tholen. Vele jaren heeft hij de Hervormde gemeente van Tholen als kerkrentmeester en later als ouderling-kerkrentmeester gediend. "Bijna dagelijks was je in de kerk aanwezig en je hebt menige Tholenaar of bezoeker van elders rondgeleid door het prachtige monumentale gebouw. Ook bij de bouw

van het verenigingsgebouw "De Wingerd" en de omvangrijke restauratie van de Grote Kerk heeft hij menig uurtje benut voor dit mooie werk", aldus een bericht in de "Eendrachtsbode" van 15 maart 2018.

De heer Moerland blijft nog actief als ouderling met een bijzondere opdracht voor bovenplaatselijk werk. Hij zet zich nog steeds in voor het landelijk en provinciaal kerkenwerk. Onder meer als lid van de classis Zierikzee, die na de reorganisatie van de landelijke kerk overgaat in de grote classis Delta. De heer Moerland is lid van het hoofdbestuur van de landelijke VKB en voorzitter van de afdeling Zeeland.

Voorts was de Tholenaar betrokken bij de overdracht van de kerkgebouwen in Poortvliet en Sint-Maartensdijk. Deze gebouwen zijn eigendom van de lokale hervormde gemeenten, maar om praktische redenen is besloten de beide gebouwen over te dragen aan de Hersteld Hervormde gemeenten van Poortvliet en Sint-Maartensdijk.

Met het oog op de reorganisatie van de landelijke kerk en de vorming van de classis Delta met 24 afgevaardigden woont de heer Moerland de komende tijd nog vele besprekingen bij. Met de rondleidingen in de Grote Kerk is hij gestopt, maar hij blijft wel lid van de werkgroep die de Zomerconcerten in de Grote Kerk van Tholen organiseert.

■ Kerktalans 2016 van start met klokgelui

In plaats van met de persconferentie die de Interkerkelijke Commissie Geldwerving (ICG) jaarlijks bij de start organiseert, is de actie Kerktalans 2016 in 15 steden van start gegaan met klokgelui. Dat klok luiden gebeurde door bekende Nederlanders

Ds. Karin van den Broeke, synodepreses van de Protestantse Kerk in Nederland, zet op 16 januari 2016 in Middelburg uiteen waarom de actie Kerkbalans voor de kerk en de samenleving een zaak van levensbelang is.

die lieten weten waarom de kerk voor hun van grote betekenis is. De kerken die jaarlijks de actie Kerkbalans organiseren (Rooms-Katholieke Kerk, Protestantse Kerk in Nederland en de Oud-Katholieke Kerk) willen met deze vorm van Kerkbalans-presentatie nog eens duidelijk maken dat de plaatselijke kerken en parochies in ons land een belangrijke plaats in onze samenleving vervullen.

De bedoeling van dit inluidmoment is om Kerkbalans onder de aandacht van de eigen kerkleden te brengen, zodat de duizenden Kerkbalanslopers die tijdens de actieperiode (17–31 januari 2016) gemeenteleden en parochianen bezoeken, mensen thuis treffen en vervolgens kunnen afspreken wanneer zij de enveloppe met het antwoord op Kerkbalans 2016 in ontvangst kunnen nemen.

Goede aanpak

Eén van de steden waar de actie Kerkbalans 2016 op deze wijze van start ging is Middelburg, waar de Protestantse Gemeente de actie vanuit de Lange Jan, Onder de Toren 1, inluidde. De betrokken Bekende Nederlander was hier mevrouw ds. Karin van den Broeke, gemeentepredikant in Zeeland en preses van de Generale Synode van de Protestantse Kerk in Nederland.

Op 16 januari 2016 had zich rond 11.30 uur een aantal mensen in de ruimte bij de toren verzameld waar men door het college van kerkrentmeesters gastvrij ontvangen werd. Kerkrentmeester van de Protestantse Gemeente Middelburg de heer Wim van den Broeke (geen familie van de synodepreses) wijst er nog eens op dat Kerk-

Ds. Van den Broeke zette de knop aan van de grote zware klok van de Lange Jan om daarmee de actie Kerkbalans 2016 in te luiden.

balans van grote betekenis is voor de voortgang van het plaatselijke kerkenwerk.

“Zij is de financiële kurk waarop onze gemeente drijft. Ik vind het daarom erg belangrijk dat met deze vorm van de start van Kerkbalans gemeenteleden directer betrokken worden bij de zaak waar het om gaat en dat die gemeenteleden die straks de wijk ingaan, de Kerkbalanslopers, een hart onder de riem wordt gestoken. Ik vind het bovendien erg fijn dat de Rooms-Katholieke Kerk aan dit initiatief meedoet en hierbij vertegenwoordigd is”, aldus de heer Van den Broeke die er nog eens op wijst dat de kerkrentmeesters bij de voorbereiding van het inluiddmoment veel steun hebben ontvangen van het bureau dat door de ICG hiervoor is ingeschakeld en van de Dienstenorganisatie.

Bemoediging

Hierna krijgt ds. Karin van den Broeke de gelegenheid om in het kort uiteen te zetten waarom Kerkbalans voor de Kerk maar ook voor de samenleving een zaak van levensbelang is. Vanuit haar functie is zij ook op de hoogte van de ontwikkelingen in de wereldkerk waar, in plaats van een krimp zoals bij ons, sprake is van een groeiende belangstelling voor de Kerk. “Het is bemoedigend te constateren wat de Bijbelverhalen voor miljoenen mensen te zeggen hebben en wat die voor hen betekenen”.

Zij vindt het een heel goed initiatief dat de Kerken zich op deze wijze presenteren door aandacht te vragen voor de financiële zaken die aan een kerk niet voorbij gaan en dat er Bekende Nederlanders zijn die vanuit hun betrokkenheid met de kerk op overtuigende wijze duidelijk maken waarom het belangrijk is dat kerkleden hun plaatselijke gemeente of parochie financieel ondersteunen. Hoewel de kerk bijna

altijd geld vraagt voor anderen, is het voor de kerk wat lastig om geld te vragen voor zichzelf. Maar om onze rol in maatschappij en samenleving te vervullen, zijn er naast vele vrijwilligers ook beroepskrachten (predikanten, kerkelijk werkers) nodig en zijn er gebouwen nodig om activiteiten te laten plaatsvinden. Dat kost wat geld en daar gaat het bij Kerkbalans om.

De komende dagen gaan door weer en wind duizenden mensen op pad om de gemeenteleden de Kerkbalans envelop te brengen en die een week later weer op te halen. Die duizenden vrijwilligers doen dat vanuit hun overtuiging dat de kerk in onze samenleving een belangrijke plaats inneemt. "De kerk is de centrale plek waar mensen samen komen. Op momenten van blijdschap (huwelijk, doop) maar ook wanneer er verdriet is (uitvaart, begrafenis). De kerk is ook de plek van waaruit aandacht wordt besteed aan vluchtelingen, voedsel aan mensen wordt verstrekt en de plek waar barmhartigheid is. Ik hoop dat weer veel kerkleden zich van hun verantwoordelijk bewust zijn om voor die kerk geld te geven", aldus de synode-preses.

Hierna wordt de knop aangezet om de grote zware klok van de Lange Jan, die gewoonlijk tijdens de Kerstnachtdienst wordt gebruikt, te luiden.

Verschillende plaatsen

Behalve in Middelburg gebeurde dat ook in andere grote plaatsen in ons land. Het is de eerste keer dat Kerkbalans op deze manier onder de aandacht wordt gebracht. Eerder werd de aftrap van Kerkbalans gegeven tijdens een persconferentie. De organisatoren hopen met deze nieuwe aanpak te bereiken dat met name de regionale pers, die veel dichterbij het lokale gebeuren staat, op een positieve wijze aandacht aan de actie Kerkbalans besteedt ter ondersteuning van de vele duizenden die gemeenteleden en parochianen tijdens de actieperiode bezoeken.

Gebouwen, monumenten en andere wetenswaardigheden over kerkelijk Zeeland

Zeeland kent circa 115 kerkelijke gemeenten die onder de Protestantse Kerk in Nederland vallen. In deze gemeenten zijn in de afgelopen bijna 90 jaar veel kerkgebouwen gerestaureerd, gerenoveerd of is er nieuwbouw gepleegd. Hieronder volgt een overzicht van gemeenten waar o.m. restauratie, renovatie en nieuwbouw plaatsvonden.

Tweede predikantsplaats in Terneuzen

De Hervormde gemeente Terneuzen, die in 1942 ruim 6.000 zielen telde, werd bewerkt door een predikant en een hulpprediker uit Sluiskil en een hulpprediker voor het winterseizoen, had dringend behoefte aan een tweede predikant. De gemeente, die bovendien erg uitgestrekt was, was ervan doordrongen dat zij een tweede predikant dringend nodig had. Zij had reeds een fonds voor de 2^e predikantsplaats gevormd, maar dat bleek niet voldoende te zijn. Een oplossing zou alleen gevonden kunnen worden in een verdubbeling van de hoofdelijke omslag, namelijk van 0,5 pct. naar 1 pct. Dat is in de zomer van 1942 gerealiseerd, waarna het provinciaal kerkbestuur zijn goedkeuring verstrekte aan het stichten van een tweede predikantsplaats bij de Hervormde gemeente te Terneuzen.

Verwoeste kerk te Bruinisse

De statige kerk van de Hervormde gemeente te Bruinisse, die door enige voltreffers tijdens de Tweede Wereldoorlog was geraakt, was verwoest. Op de plaats waar eens de pastorie stond, was een vier meter diepe vijver. De totale schade aan het verwoeste gebouw werd geraamd op circa f 129.300.

*Gereformeerde
kerk van
Bruinisse (1904).*

Kerkgebouw van de Protestantse gemeente te Schoondijke (1950).

Oostkerk Middelburg 300 jaar

Op 27 februari 1644 werd op verzoek van de kerkenraad door het toenmalige gemeentebestuur opdracht gegeven een bouwplan te maken voor de bouw van een nieuwe kerk. Op 26 maart 1647 werd met de bouw begonnen en op 2 juli 1667 was het werk voltooid. De totale kosten bedroegen f 355.000, die geheel door de burgerlijke overheid werden betaald.

Op 29 oktober 1947 werd tijdens een bijzondere dienst herdacht dat dit bouwwerk, te midden van de bombardementen in mei 1940 en tijdens de beschietingen gedurende de oorlogsjaren, voor grote verwoestingen gespaard is gebleven. Tijdens deze dienst werd door het damescomité een jubileumgift van f 6.352,58 aangeboden als bijdrage voor de vernieuwing van de verlichting en de verwarming.

De St. Baafskerk te Aardenburg

De oude St. Bavo die in 959 '*ter eere en weerdichtheit van den Heere St. Baaf in 't Ardenburch werd gefondeirt*', zoals in de vergeelde archieven staat aangegeven, is door de oorlog in september-oktober 1944 meegesleurd en verwoest. Ook de pastorie van 1631 heeft zwaar geleden. Geheel verwoest werden de diaconiebewaarschool, de kosterswoning en 5 van de 6 diaconiewoningen. Van de totale schade die op f 1 miljoen werd geraamd, moest de kerkelijke gemeente tenminste f 100.000 opbrengen.

Door middel van allerlei acties werd onder leiding van een plaatselijk gevormde bouw- en restauratiecommissie geprobeerd de benodigde gelden bijeen te brengen.

De kerkvoogdij van de hervormde gemeente te Rijswijk ZH, had zich - na eerst Middelburg te hebben geadopteerd - desgevraagd bereid verklaard ook de adoptie op zich te nemen van de zo zwaar getroffen zustergemeente Aardenburg.

Schoondijke krijgt f 50.000

De Hervormde gemeente Schoondijke verloor in de oorlog de kerk en de pastorie. De kosten voor herbouw bedroegen voor de kerk van 342 zitplaatsen f 215.500 en voor de pastorie f 45.100. Het rijk zal voor de kerk f 155.625 en voor de pastorie f 24.042 vergoeden. De hervormde gemeente moest zelf nog een bedrag van totaal f 80.933 bijeen brengen.

De hervormde gemeente, die toen zo'n 1.000 zielen telde, bracht het bedrag voor de pastorie van f 21.058 bijeen en een bedrag van f 9.875 voor de kerk. Vervolgens werd aan de Hervormde gemeente te Voorburg, die Schoondijke had geadopteerd, een bedrag van f 50.000 gevraagd. De Hervormde gemeente Voorburg, die hiervoor haar eigen plannen een lagere prioriteit gaf, droeg deze f 50.000 bij, waardoor de Hervormde gemeente van Schoondijke aan haar wederopbouw kon beginnen.

Gerestaureerde kerk Hoedekenskerke in gebruik genomen

Op 17 november 1949 werd het kerkgebouw van de Hervormde gemeente te Hoedekenskerke, dat in 1944 door oorlogsgeweld zwaar was getroffen, weer in gebruik genomen. In oktober 1944 kwam Hoedekenskerke in het frontgebied te liggen en op 26 oktober 1944 kregen de amfibietanks van de Canadezen de Baarlandse zeedijk op en werd de kerk als gevolg van de daarna gevoerde strijd behoorlijk gehavend. De restauratiewerkzaamheden begonnen in juni 1947 en op 17 november 1949 kon de geheel gerestaureerde kerk weer in gebruik worden genomen.

*St. Joriskerk van de
Protestantse gemeente te
Hoedekenskerke
(15^e eeuw).*

Kerkgebouw te St. Kruis
(14^e eeuw).

Hervormde kerk in St. Kruis weer in gebruik

Op zondag 30 oktober 1949 werd tijdens een bijzondere dienst de gerestaureerde kerk van St. Kruis weer in gebruik genomen. De kerk, die dateert uit de 14^e eeuw, werd tijdens oorlogsgeweld in oktober 1944 zwaar getroffen. In augustus

1947 werd onder leiding van architect E.P. Messer uit Amsterdam begonnen met de restauratie. De banken die in de kerk stonden, zijn door stoelen vervangen. Naast elektrische verlichting werd er ook een orgelgalerij aangebracht.

Gerestaureerde kerk Zoutelande weer in gebruik

Op zaterdag 28 januari 1950 klepte voor het eerst weer de klok in de toren van de Zoutelandse dorpskerk. Het oude Zoutelandse kerkje is vermoedelijk gebouwd tussen 1278 en 1284. Vlak voor de bevrijding van Zoutelande, op 2 november 1944, toen het dorp vanuit zee met enorme granaatbeschietingen te kampen had, kreeg de kerk zoveel granaten door het dak en was de vernieling zo groot dat er geen kerkdienst meer in kon worden gehouden.

Onder leiding van architect E.P. Messer uit Amsterdam werd aan de restauratie begonnen. De muren zijn in natuurlijke kleur gehouden. In de kerk zelf zijn slechts de antieke preekstoel, de koperen houder voor de doopvont en een grote koperen kroon behouden gebleven. De rest is nieuw. Om ruimte te winnen werd het gedeelte onder de toren bij de kerk getrokken.

Gerestaureerde kerk Groede weer in gebruik

Op zondag 5 februari 1950 werd de gerestaureerde kerk van de Hervormde gemeente te Groede weer in gebruik genomen. De kerk had als gevolg van oorlogshandelingen veel geleden. Aanvankelijk zou de kerk op 5 december 1949 in gebruik worden gesteld, maar als gevolg van een torenbrand op 7 november 1949 en de daardoor ontstane waterschade, kon de ingebruikneming pas twee maanden later plaatsvinden.

Moriakerk te Westkapelle

In de herfst van 1950 vond de aanbesteding plaats voor de nieuwe Moriakerk die in 1952 gereed moet zijn. De kerk krijgt een gewelf, een vrij hoog dak en naast de vierkante ramen ook twee ronde ramen. Er zal een vloerverwarming worden aangebracht voor deze kerk die 500 zitplaatsen moet bevatten. De totale kosten, inclusief die van de inrichting, zijn begroot op f 260.000.

Moriakerk van de Protestantse gemeente te Westkapelle (1951).

Inwijding Domkerk Veere

De Domkerk te Veere werd in 1570 gebouwd op de plaats waar het koor heeft gestaan van de Onze Lieve Vrouwenkerk die in 1348 werd gesticht. De noordbeuk van deze hallenkerk was het bedehuis van de Schotse natie en werd in 1613 door een muur van de middenbeuk gescheiden en in 1832 gesloopt, zodat slechts twee beuken overbleven, wat nu de hervormde kerk van Veere is.

In 1942 was de toestand van deze oude kerk zo slecht dat het niet langer verantwoord was hierin erediensten te houden. In 1948 werd met de restauratie begonnen en eind 1950 werd de gerestaureerde kerk weer in gebruik genomen.

Herbouwde kerk Oostburg weer in gebruik

Op zaterdag 16 december 1950 werd de herbouwde kerk van de Hervormde gemeente te Oostburg, die als gevolg van oorlogsgeweld verwoest was, weer in gebruik genomen. De Hervormde gemeente te Naarden adopteerde de Hervormde gemeente van Oostburg.

Nieuwe kerk in Ellewoutsdijk

Op zaterdag 28 april 1951 werd de nieuwe kerk van de Hervormde gemeente te Ellewoutsdijk in gebruik genomen. In de kom van het dorp in de Zak van Zuid-Beveland aan de oever van de Schelde, op de plaats waar in 1944 na het oorlogsgeweld nog slechts enkele restanten van de oude hervormde kerk stonden, was een nieuw bouwwerk verschenen. De toren is eigendom van de burgerlijke gemeente. De Hervormde gemeente Rijsburg en de adopterende gemeenten in de classis Goes hadden de schouders onder dit werk gezet.

Kerkgebouw Sion van de Hervormde gemeente te Breskens (1953).

Herbouwde kerk te Zuidzande

Op 5 juli 1952 werd de nieuwe kerk van Zuidzande in gebruik genomen. Het nieuwe gebouw wijkt zowel in- als uitwendig sterk af van de oude kerk die op 20 oktober 1944 door oorlogsgeweld werd vernield. Het nieuwe gebouw is achthoekig van vorm. Om de kosten te beperken werd de kerk van een pannendak voorzien. Bij de ingebruikname werd met name dank gebracht aan de Hervormde gemeenten van Hillegersberg, Berkel en Rodenrijs, Zevenhuizen en Capelle aan den IJssel, die gezamenlijk de Hervormde gemeente van Zuidzande hadden geadopteerd.

Gerestaureerde kerk van Breskens in gebruik

Najaar 1944. De oorlog raasde over Breskens en zwaar was de tol die voor de bevrijding moest worden betaald. Er waren honderden doden te

betreuren en het grootste deel van een dorp was een puinhoop. Ook het kerkelijk centrum (kerk, pastorie en jeugdgebouw) was zwaar getroffen.

Er werden door architect A. Eibink uit Amsterdam plannen gemaakt voor de bouw van een nieuwe kerk. In maart 1952 begon de firma Korteweg uit Breda met de bouw. De totale kosten bedroegen f 220.000, waarvan de adopterende gemeente, de Hervormde gemeente Scheveningen, een bedrag van f 50.000 voor haar rekening nam. De kerk telt 500 zitplaatsen. Boven de ingang bevindt zich het orgel, gebouwd volgens het elektrisch kogelladesysteem, verdeeld over twee klavieren en een vrij pedaal. Het heeft 17 registers en is gebouwd door de firma Reil uit Heerde.

Ingebruikneming St. Jacobskerk Vlissingen

De gevolgen van rampen zijn de Hervormde gemeente van Vlissingen niet bespaard gebleven. In 1906 is de binnenstad overstroomd en stond het zeewater in de kerk. In 1911 was er een zware brand die kerk en toren, behalve de restanten van muren, verloren deed gaan. In 1915 was de kerk weer herbouwd. Daarna, in de nacht van 1 november 1944, had de zware beschieting voor de kerk fatale gevolgen. In 1945 werd een noodvoorziening aangebracht en de uiteindelijke restauratie zou pas eind 1952 een aanvang nemen.

Kerkgebouw De Levensbron van de Protestantse gemeente te Rilland-Bath (1958).

Een nieuwe ramp, die van de watersnood op 1 februari 1953, volgde. Het zeewater kwam tot een hoogte van 2,20 meter in de kerk en de gevolgen waren verontrustend. Het restauratiewerk ging ondanks alles voort, zodat op 15 september 1954 de kerk opnieuw in gebruik kon worden genomen.

Herstelde kerk Rilland-Bath in gebruik

Op 9 oktober 1954 werd de herstelde kerk van de Hervormde gemeente Rilland-Bath weer in gebruik genomen. Hiermee was de tweede restauratie van dit pas 25 jaar oude kerkgebouw voltooid. Eerst had de kerk zwaar te lijden van granaatvuur en een in de nabijheid neerkomende V-1. Omdat andere gemeenten zwaarder getroffen waren, moest de hervormde gemeente zelf een forse eigen bijdrage betalen. Van de f 50.000 die met het herstel gepaard ging, kreeg zij slechts een rijksvergoeding van oorlogsschade van circa f 8.500. Het werk werd daarom in fasen uitgevoerd. Op 1 februari 1953 was de laatste fase, namelijk het schilderen van het interieur, zover gevorderd dat nog slechts enkele dagen gewerkt moest worden. De stormramp bracht toen opnieuw aanzienlijke schade aan het interieur van de kerk. De financiering van deze herstelwerkzaamheden, die neerkwamen op f 22.000, werd door de uitgifte van renteloze leningen gerealiseerd.

Gerestaureerde kerk Oosterland in gebruik

Op 29 december 1954 vond de ingebruikneming plaats van de gerestaureerde kerk van de Hervormde gemeente te Oosterland. De restauratie kon plaatsvinden dankzij onder meer bijdragen van de Stichting Oecumenische Hulp aan Kerken en Vluchtelingen, de rijksbijdrage herstel waterschade en de plaatselijke gemeente. Het gehele bankenplan is vernieuwd, terwijl de antieke preekstoel en de ambachtsherenbank gerestaureerd zijn.

St. Jodocuskerk van de Protestantse gemeente te Oosterland (16^e eeuw).

Restauratie kerk Noordgouwe

Reeds in 1938 waren er plannen om de uit 1462 daterende kerk van Noordgouwe te restaureren. Als gevolg van het grote aantal door de oorlog zwaar beschadigde kerkgebouwen, zou de hervormde kerk van Noordgouwe pas in 1955 voor restauratie aan de beurt komen. Maar na langdurig onderhandelen werd besloten de restauratie in de periode 1953-1955 uit te voeren.

De totale kosten worden begroot op f 136.000, waarvan f 36.000, te verhogen met de niet-subsidiabele kosten die op f 20.000 worden begroot, voor rekening van de hervormde gemeente komen. De hervormde gemeente beschikt reeds over f 35.000.

Hervormde kerk Vrouwenpolder weer in gebruik

Op 2 maart 1955 werd het kerkgebouw van de Hervormde gemeente Vrouwenpolder weer in gebruik genomen. De kerk (1622) is een bakstenen gebouw met aangebouwde consistorie. De preekstoel dateert uit 1624. Met de restauratie was een bedrag van circa f 60.000 gemoeid.

Ingebruikneming kerk Colijnsplaat

Op 30 september 1955 werd de gerestaureerde kerk van de Hervormde gemeente Colijnsplaat weer in gebruik genomen. De restauratiekosten bedroegen f 30.000. Een voor deze restauratie gehouden bazaar bracht f 6.000 op en een lijstcollectie onder de 400 hervormde gezinnen leverde nog eens f 11.000 op.

*Kerkgebouw van de
Hervormde gemeente te
Colijnsplaat (1607).*

Nieuwe kerk in Vlissingen

In het centrum van het nieuwe Vlissingen werd op 9 november 1955 de nieuw gebouwde Johanneskerk in gebruik genomen. De totale kosten bedroegen f 325.000. De burgerlijke gemeente Vlissingen verstrekke een subsidie van f 50.000.

Kattendijke nam de gerestaureerde kerk in gebruik

Op 26 januari 1956 nam de Hervormde gemeente van Kattendijke haar gerestaureerde kerk weer in gebruik. In 1947 werd in verband met de desolate toestand van het kerkgebouw door de toenmalige kerkvoogden de mogelijkheid van een algehele restauratie onder ogen gezien. De financiële situatie van de gemeente was niet rooskleurig en op een gemeenteavond werd een begroting van de restauratie besproken. Het overgrote deel van de gemeenteleden beloofde door wekelijkse en maandelijks bijdragen de restauratie te zullen ondersteunen.

Medio 1950 werd door het ministerie goedkeuring verleend, echter met de mededeling dat de kerkelijke gemeente niet vóór 1953 op subsidie kon rekenen. Omdat aanpak op korte termijn noodzakelijk was, werd een vereenvoudigd restauratieplan gemaakt, waarna men in januari 1954 aan de slag ging. Tijdens de werkzaamheden bleek dat de architectonische waarde van het gebouw groter was dan men aanvankelijk had vermoed. Uit raamresten bleek de Romaanse invloed, terwijl er ook resten van een koor werden gevonden. Daarom werd het restauratieplan andermaal bijgesteld, met als gevolg dat de gemeente voor hogere kosten kwam te staan. Het Rijk was bereid om het subsidiepercentage van 50 naar

Bethlehemkerk van de Protestantse gemeente te Scharendijke (1956).

65 procent te verhogen, terwijl ook de Provincie Zeeland en de burgerlijke gemeente financieel bijdroegen.

De Ambachtsheer was zo met het gerestaureerde gebouw ingenomen, dat hij andermaal een gift schonk in de vorm van een nieuwe preekstoel.

Eerste steenlegging voor nieuwe kerk Scharendijke

Onder grote belangstelling werd in februari

1956 door een referendaris van het ministerie van maatschappelijk werk in Scharendijke de eerste steen gelegd voor de te bouwen nieuwe kerk. Het gemeentebestuur van Elkerzee stelde tegen een gereduceerde prijs grond ter beschikking. Veel inwoners van Elkerzee waren na de watersnoodramp niet meer naar hun verwoeste woonplaats teruggekeerd, maar hadden zich in de omgeving van Scharendijke gevestigd, waar tal van nieuwe woningen zijn verrezen. De oude kerk van Elkerzee, die de ramp overleefde, wordt gerestaureerd, maar nu veel gemeenteleden daarvan ruim 3 km vandaan wonen, verkreeg men toestemming om in Scharendijke een nieuwe kerk annex verenigingsgebouw te bouwen.

Restauratie kerk Kortgene

Het college van kerkvoogden van de Hervormde gemeente te Kortgene besloot in de zomer van 1956 het kerkgebouw te gaan restaureren. Zowel de binnen- als de buitenmuren moeten een restauratie ondergaan. Door een gunstige regeling voor de financiering van deze restauratie van door de watersnood in Zeeland getroffen kerkelijke gebouwen, wordt een belangrijke tegemoetkoming in de restauratiekosten verkregen.

Engelse kerk Middelburg weer in gebruik

De Engelse kerk die na de opheffing van de Engelse gemeente in 1921 eigendom van de Hervormde gemeente Middelburg werd, is grondig gerestaureerd en in mei

St. Agathakerk van de Protestantse gemeente te Aagtekerke (1625).

1956 weer in gebruik genomen. Het kerkje werd in 1475 als kapel voor de Cellebroeders gebouwd. In 1629 is de kapel afgestaan aan de Engelse gemeente. Het kerkje dat 145 zitplaatsen telt, zal in hoofdzaak gebruikt worden voor huwelijksbevestigingen en jeugddiensten.

Vijftiende eeuws kerkgebouw Kruiningen gerestaureerd

Op 29 november 1956 werd de gerestaureerde kerk van de Hervormde gemeente te Kruiningen weer in gebruik genomen. Deze restauratie vormde tevens voor de burgerlijke gemeente Kruiningen het sluitstuk van herstelwerkzaamheden na de watersnoodramp van februari 1953. In de gerestaureerde kerk herinneren twee ramen aan één van de rampzaligste perioden uit de geschiedenis van deze Bevelandse gemeente. Het bedehuis waarin op de avond van 1 februari 1953 het zeewater 1,68 meter hoog stond en waarin tot 22 juli 1953 elke dag twee keer de zee binnenstroomde, staat er nu weer goed op.

Hervormde gemeente Ouwerkerk heeft na 12 jaar weer een kerk

Op 19 december 1956 werd in aanwezigheid van de Commissaris van de Koningin in Zeeland en enkele andere autoriteiten, de nieuwe kerk van de Hervormde gemeente te Ouwerkerk weer in gebruik genomen. Nadat Ouwerkerk in de oorlogsjaren haar kerkgebouw verloren zag gaan, kreeg de gemeente door hulp uit Zwitserland de beschikking over een houten noodkerk. In 1952 had het college van kerkvoogden het plan voor de bouw van een nieuwe kerk gereed en was het tot aanbesteding overgegaan, maar de watersnoodramp haalde een streep door de

*Dorpskerk van de
Protestantse
gemeente te
Biggekerke
(15^e eeuw).*

rekening. Nadat het verdrinken van Duiveland weer was drooggefallen, werden ook de plannen van een nieuwe kerk weer actueel. Architect ir. F.N. Klokke uit Middelburg kreeg vervolgens de opdracht en mede namens het Nationaal Rampenfonds kwam de bouw van de kerk tot stand. Het kerkgebouw biedt plaats aan 200 personen. Aannemersbedrijf Gebr. Everaars & Van den Berg uit Steenberghe voerde het werk uit. De totale kosten bedragen circa f 400.000.

Gerestaureerde kerk en nieuw orgel Aagtekerke

Bij de ingebruikneming van de gerestaureerde kerk van Aagtekerke op 10 april 1957 werd tevens een nieuw gebouw orgel aan het college van kerkvoogden overgedragen. Organist Willem Hülsmann, die als orgeladviseur optrad, bespeelde het nieuwe orgel. Het instrument werd gebouwd door de orgelbouwers Gebr. Van Vulpen uit Utrecht.

Start restauratie kerk en toren in St. Anna ter Muiden

In het voorjaar van 1957 is een begin gemaakt met de restauratie van de kerk en de toren van St. Anna ter Muiden. Het werk wordt onder leiding van de architecten E.P. Messer en W. Messer uitgevoerd door de firma S.A. Versluijs uit Middelburg. De totale kosten bedragen f 101.500.

Subsidie voor kerk van Dreischor

De kerkvoogden van de Hervormde gemeente te Dreischor hebben van het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen in het najaar van 1957 bericht gekregen dat het door architect M.J.J. van Beveren uit Middelburg ontworpen plan tot herstel van de kerk is goedgekeurd. De kosten van de restauratie worden

Johanneskerk van de Protestantse gemeente te Serooskerke Walcheren (15^e eeuw).

geraamd op f 194.000. De minister is bereid een subsidie te verstrekken die eerst in 1961 wordt uitgekeerd.

Biggekerke nam gerestaureerde kerk in gebruik
In november 1957 nam de Hervormde gemeente te Biggekerke haar gerestaureerde kerk weer in gebruik. De kerk dateert uit 1247 en bestaat uit een schip met een gedeeltelijke koorsluiting.

De kerk fungeerde destijds als dochterkerk van Middelburg. Tot 1453 waren er zelfs twee pastoors aan verbonden. In 1583 werd door de classis Walcheren de eerste predikant aan Biggekerke toegewezen, namelijk ds. J. van Aecken. In de negentiende eeuw gaat het zo slecht dat men besluit de ambachtsheer om een bijdrage te vragen om het predi-

kantstraktement te kunnen betalen. Het Rijk zegde voor de in 1957 uitgevoerde restauratie 60 procent subsidie toe, de provincie Zeeland 8 pct. en de burgerlijke gemeente 15 pct. De totale kosten bedragen ruim f 100.000.

Kerkgebouw Meliskerke in restauratie

In het voorjaar van 1958 staat de kerk van de Hervormde gemeente te Meliskerke in de steigers. Eind 1957 werd bekend dat Rijk, provincie en gemeente 85 pct. van de restauratiekosten voor hun rekening zullen nemen. De kosten worden begroot op f 130.000.

Kerk Serooskerke (Walcheren) gerestaureerd

Op 11 juni 1953 nam de Hervormde gemeente van Serooskerke (Walcheren) haar gerestaureerde eeuwenoude bedehuis weer in gebruik. De totale kosten bedragen f 80.000, waarvan de kerkvoogden, dankzij bijdragen van rijk, provincie en gemeente, f 28.000 voor rekening van de kerkelijke gemeente behoeven te nemen.

*Johanneskerk
van de
Protestantse
gemeente te
Nieuwerkerk
(1500).*

Hierbij komt nog ongeveer f 20.000 voor een nieuwe centrale verwarming, zodat de kerkelijke gemeente nog f 48.000 bijeen moet brengen.

Kerk Cadzand wordt gerestaureerd

Met medewerking van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg zal het kerkgebouw van Cadzand in 1959 worden gerestaureerd. Op de fundamenteën van de vroegere sacristie zal opnieuw gebouwd worden. Het kerkdak wordt hersteld, terwijl ook het pleisterwerk wordt gerestaureerd.

Kerkgebouw Nieuwerkerk gerestaureerd

Op 22 april 1959 was de restauratie voltooid van het kerkgebouw van de Hervormde gemeente Nieuwerkerk op Schouwen-Duiveland. Het kerkgebouw dateert uit de middeleeuwen, maar een klein gedeelte is nog maar bewaard gebleven. Omstreeks 1600 werd het schip van de kerk door brand verwoest. Doordat de toren door de bezetter in 1945 werd verwoest, is ook grote schade aan het kerkgebouw toegebracht. In 1947 werd besloten tot algehele restauratie, al gaf het financieringsplan nog wat moeilijkheden, maar in 1950 kon met het werk worden begonnen.

Helaas werd in februari 1953 door de stormvloed een groot deel van het toen pas uitgevoerde werk vernield. Begin 1954 werd een begin gemaakt met het herstel van de rampschade, terwijl gelijktijdig de verdere restauratie werd voortgezet.

De Hervormde gemeente van Oosterbeek, die onder meer de Hervormde gemeente van Nieuwerkerk tijdens de watersnoodschade adopteerde, verzamelde gelden waarvoor enkele lichtkronen werden aangekocht, terwijl ook het gehele interieur daarvan kon worden geschilderd. De totale kosten bedragen f 270.000.

*Kleine kerk
van de
Protestantse
gemeente te
Borssele
(1851).*

Openstelling van kerken

In het kader van het initiatief van de Nederlandse Hervormde Kerk om protestantse kerkgebouwen in toeristische regio's dagelijks kosteloos open te stellen, besloot het college van kerkvoogden van Middelburg dit te doen voor de drie Abdijkerken. In andere gemeenten, waaronder Zoutelande, werd dit initiatief overgenomen. De bedoeling van de actie is, naast een rustpunt te bieden voor de toeristen, bezoekers de gelegenheid te geven kennis te nemen van het kerkinterieur.

Door de Duitse en Engelse vakantiegangers op Walcheren wordt dit initiatief zeer gewaardeerd. De kerken zijn van 10.00 tot 16.00 uur geopend. Hoewel de bezichtiging gratis is, is een vrijwillige bijdrage voor het onderhoud van de kerk altijd welkom. In Middelburg bracht die in de zomer van 1959 f 223,98 op.

Gerestaureerde kerk Borssele in gebruik

Op 1 november 1959 is de gerestaureerde kerk van Borssele weer in gebruik genomen, waarbij de president-kerkvoogd, de heer P.J. Dominicus, zijn dank uitsprak voor de spontane en grote offervaardigheid van de gemeenteleden die het mogelijk maakte dat deze restauratie kon plaatsvinden. Het interieur van de kerk heeft een totaal ander karakter gekregen.

Kerk Kamperland weer in gebruik

Tijdens een bijzondere kerkdienst werd op 28 januari 1960 het gerestaureerde kerkgebouw van de Hervormde gemeente Kamperland weer in gebruik genomen. Het interieur van de kerk is geheel vernieuwd, waarbij de banken door stoelen vervangen zijn, terwijl er een parketvloer is aangebracht. De totale kosten bedragen circa f 63.000.

Kerkgebouw De Ark van de Protestantse gemeente te Kamperland (1923).

Kerkgebouw Oostkapelle in oude luister hersteld

Op 8 oktober 1960 werd de fraai gerestaureerde kerk van de Hervormde gemeente Oostkapelle, die dateert van 1610, weer in gebruik genomen. Het interieur van de kerk is geheel vernieuwd, waarbij het aantal zitplaatsen van 240 uitgebreid is tot 290. De werkzaamheden zijn uitgevoerd door de firma D.M. Geuze & Zoon uit Middelburg. De centrale verwarmingsinstallatie is door Sawema uit Middelburg aangelegd.

Oostkerk Middelburg gerestaureerd

Na een restauratieperiode van 4,5 jaar is in Middelburg de Oostkerk op 16 december 1961 weer in gebruik genomen. De Oostkerk is een barok bouwwerk uit 1667 met een allure die versterkt wordt door een groot orgelfront met een doorzicht naar bovenin de lichte lantaarn. De Oostkerk, een koepelkerk en één van de weinige oude, echt protestantse kerken in Nederland, was reeds lang aan restauratie toe. De oorlogsschade verergerde de toestand en was de aanleiding om te restaureren. Met medewerking van rijk, provincie en gemeente was het mogelijk het project uit te voeren, waarmee een bedrag van circa f 450.000 gemoeid was. Om de kerk ook geschikt te maken voor andere gemeentelijke activiteiten zijn de vaste banken door stoelen vervangen.

Restauratieplannen voor kerk Oudelande

In het voorjaar van 1962 heeft het architectenbureau Rothuizen en 't Hooft te Middelburg-Goes plannen ontworpen voor de restauratie van de kerk van Oudelande. De werkzaamheden omvatten het ontleisteren van de buitenmuur, wegbreken van de steunberen en weer op metselen, vernieuwen van de buitenmuren en van de leibedekking. Ook is het de bedoeling dat alle banken worden verwijderd

Dorpskerk van de Protestantse gemeente te Oostkapelle (15^e eeuw).

en door stoelen worden vervangen. Ook de binnenmuren worden opnieuw bepleisterd.

Nieuwe kerk Terneuzen

In 1962 wordt begonnen met de bouw van de Goede Herderkerk in Terneuzen. Omdat het terrein van de nieuwe kerk relatief klein is, komen op de begane grond alle nevenruimten met daarboven de kerkzaal. Het "opgaan" naar de kerk wordt geaccentueerd door een grote stoep waarop de entree staat. Van hieruit komt men in de hal waarin links en rechts trappen geprojecteerd zijn naar de kerkzaal. De grote vergaderzaal is geschikt voor 125 personen, die met de kleine vergaderzaal uitgebreid kan worden tot 225 personen. De kerk, die ontworpen is door architectenbureau H.A. en ir. G.

Pothoven, zal een inhoud van 7.000 m³ hebben. De totale kosten zijn begroot op f 545.000.

Restauratieplan voor kerk te Koudekerke

De Middelburgse architect M.J.J. van Beveren heeft in 1962 een restauratieplan ontworpen voor een algehele restauratie van het uit de 17^e eeuw stammende kerkgebouw. Aanvankelijk zou alleen het kerkdak vernieuwd worden, maar al snel bleek dat ook de muren in een zodanige toestand verkeren, dat restauratie noodzakelijk is. De totale kosten worden begroot op f 71.000.

Kerk Domburg weer in gebruik

In de zomer van 1963 is de gerestaureerde kerk van Domburg weer in gebruik genomen. De restauratie omvatte het interieur, herstel van het dak en de muren. Onder leiding van architect M.J.J. van Beveren werd de restauratie uitgevoerd. De totale kosten, inclusief de aanschaf van een nieuw orgel, worden op f 160.000 geraamd. Omdat het gebouw voor een gering deel onder monumentenzorg valt,

Eligiuskerk van de Protestantse gemeente te Oudelande (15^e eeuw).

verleende het Rijk f 25.000 aanmoedigingssubsidie. Totaal is f 80.000 aan subsidies ontvangen.

Nieuw orgel in Gasthuiskerk Zierikzee

Het door de watersnood van 1 februari 1953 aangetaste orgel van de Gasthuiskerk te Zierikzee, is op kosten van het nationaal rampenfonds vervangen door een Marcusenorgel dat op 14 april 1964 in gebruik werd genomen.

De orgelbespeling werd verricht door de heer L.E. Ern , organist van de Nicolaïkerk te Utrecht en adviseur van de Orgelcommissie van de Nederlandse Hervormde Kerk.

Het orgel, dat gebouwd is door de firma Marcussen uit Denemarken, heeft 19 registers, 2 manuaalwerken en pedaal. Hiermee heeft de Hervormde gemeente van Zierikzee een fraai instrument gekregen dat geheel past in de sfeer van het uit 1450 daterende kerkgebouw.

Nieuwe kerk in Sluiskil

Op 31 mei 1965 nam de Hervormde gemeente te Sluiskil haar nieuwe kerk in gebruik. Omdat Rijkswaterstaat enkele jaren geleden begon met het verbreden van het Kanaal van Terneuzen naar Gent, moesten 130 woningen en de in 1905 gebouwde kerk worden afgebroken. Door deze onteigening werd de bouw van een nieuwe kerk noodzakelijk. Een bijzondere omstandigheid is dat de gemeente in het bezit is van een stuk bouwgrond waarop in 1952 een jeugdgebouw en in 1956 een pastorie gebouwd werden. Door de nieuwe kerk te verbinden aan het bestaande jeugdgebouw en dit laatste te moderniseren, is een doelmatig kerkelijk centrum ontstaan. De totale kosten bedragen f 360.000.

Kerk Noordwelle weer in gebruik

Het zes eeuwen oude kerkgebouw van Noordwelle is op 25 juni 1966 weer in gebruik genomen. In 1958 ontstond een totaal omvattend restauratieplan toen het

Michaelskerk van de Protestantse gemeente te Koudekerke (17^e eeuw).

kerkdak vernieuwd moest worden. Daarbij kwam vast te staan dat een algehele restauratie van het gebouw dringend noodzakelijk was. Onder leiding van architect Van Beveren uit Middelburg werd het werk door de firma Bom te Burgh uitgevoerd. Ook het orgel werd gerestaureerd. De Hervormde gemeente Noordwelle moet 10 pct. van de totale kosten bijdragen.

Restauratie Grote Kerk Terneuzen

De restauratie van de Grote Kerk van Terneuzen was op 2 juni 1967 zover gevorderd dat er vanaf dat moment weer diensten in de kerk worden gehouden. De kosten bedragen circa f 300.000.

Kerk Kapelle gerestaureerd

Na een restauratieperiode van ongeveer vier jaar heeft de Hervormde gemeente Kapelle haar gerestaureerde kerk in de zomer van 1967 weer in gebruik genomen. De kerk, die in vier fasen van de veertiende tot de zestiende eeuw is gebouwd, is nu weer in oude luister hersteld. De totale kosten bedragen circa f 1 miljoen, waarvan 200.000 voor rekening van de hervormde gemeente komt. Onder leiding van ir. L. Meyburg uit Scheveningen werd het werk uitgevoerd door aannemersbedrijf Geuze uit Middelburg.

Nieuw dak voor kerk IJzendijke

De achtkantige kerk te IJzendijke, die in de jaren 1612-1614 op last van Prins Maurits werd gebouwd, moet in 1967 van een nieuw dak worden voorzien. Deze kerk, is na de kerk van Willemstad, de tweede kerk in de Nederlanden die speciaal voor de protestantse eredienst werd gebouwd. De kosten voor het nieuwe dak

Kerkgebouw De Ark van de Protestantse gemeente te Sluiskil (1964).

bedragen f 76.000. De gemeenteraad van het overwegend Rooms-Katholieke IJzendijke, nam het besluit om 30 procent van deze kosten te subsidiëren.

Kerk Heinkenszand weer in gebruik

Na een grondige restauratie is het kerkgebouw van de Hervormde gemeente te Heinkenszand op 16 mei 1968 weer in gebruik genomen. Op de plaats waar voorheen de consistorie stond, is nu een nieuw dienstgebouw verrezen. Naast de nodige financiën die de gemeenteleden opbrachten, leverden zij ook menskracht waardoor op de totale restauratiekosten een aanzienlijk bedrag bespaard kon worden.

Bouw van dorpshuis annex kerkgebouw

In de zomer van 1968 bereikten de burgerlijke gemeente en de Hervormde gemeente van Wissenkerke overeenstemming over de bouw van een dorpshuis annex kerkgebouw. De nieuwe kerk zal 260 zitplaatsen bevatten. De plannen voor dit complex zijn ontworpen door architectenbureau Rothuizen en 't Hooft te Goes. Het orgel uit de oude kerk zal worden gerestaureerd en een plaats in de nieuwe kerk krijgen.

Restauratie kerk Ritthem

Als bijdrage in de restauratiekosten aan het kerkgebouw, heeft het college van kerkvoogden te Ritthem in 1969 aan het gemeentebestuur van Vlissingen een subsidie gevraagd. De restauratiekosten bedragen f 53.000. Het college van B&W stelt de raad voor dit verzoek te honoreren met een bijdrage van 30 procent. Rijk en provincie zegden eerder resp. 50 en 10 procent toe. De resterende 10 procent,

Jacobs- of Corneliuskerk te Noordwelle (16^e eeuw).

alsmede de niet-subsidiabele kosten, komen voor rekening van de kerkelijke gemeente.

Nieuw gebouwencomplex Zaamslag

Het college van kerkvoogden van Zaamslag heeft in 1969 de uit 1902 daterende pastorie en het niet meer doelmatige verenigingsgebouw laten vervangen door een nieuw complex dat ontworpen is door architectenbureau Rothuizen en 't Hooft te Goes. De kosten zijn begroot op f 200.000. De financiering is: f 30.000 uit de gevormde reserve, f 32.000 uit de opbrengst van acties, f 80.000 investeert de diaconie in het verenigingsgebouw en f 58.000 van leningen onder gemeenteleden, gedeeltelijk renteloos of tegen een lage rente. De sloop van de oude gebouwen wordt door vrijwilligers verricht.

Nieuw kerkelijk centrum in Hoek

De Hervormde gemeente te Hoek nam in het voorjaar van 1969 een nieuw kerkelijk centrum in gebruik dat plaats biedt aan ruim 100 personen. Daarnaast bevat het gebouw een aantal kleinere zalen, een keuken, een garderobe en toiletten. De bouwkosten bedragen f 60.000, waarvan de kerkelijke gemeente zelf f 52.000 bijeen bracht.

Restauratie van kerk Wemeldinge

Het college van kerkvoogden voerde in het najaar van 1970 enkele besprekingen met een architectenbureau om de mogelijkheden voor een restauratie van het

Dorpskerk van de Hervormde gemeente te Heinkenszand (1844).

Gereformeerde kerk te Heinkenszand (1906).

kerkgebouw te onderzoeken. Verwacht wordt dat men eerst over vijf jaar met de restauratie kan beginnen.

Nieuwe kerk Goes

In de zomer van 1971 nam de Hervormde gemeente van Goes het nieuwe kerkgebouw "De Hoogte" in gebruik. Het gebouw staat in de wijk Goes-Zuid en neemt met het koperen puntdak een opvallende plaats in. De werkzaamheden zijn, onder leiding van architect J. Krüger te Voorburg, uitgevoerd door de Bataafse aannemersmaatschappij.

Gerestaureerde kerk Kats weer in gebruik

In het najaar van 1971 werd in een feestelijke dienst de gerestaureerde kerk van de Hervormde gemeente Kats weer in gebruik genomen.

Nieuwe kerk Terneuzen in gebruik

Eind 1972 werd de nieuwe Opstandingskerk in Terneuzen-Zuid in gebruik genomen.

Restauratie kerk Poortvliet

In de zomer van 1973 is een begin gemaakt met de restauratie van het kerkgebouw van de Hervormde gemeente te Poortvliet. Naar het zich laat aanzien, zullen de

*Kerkgebouw van de
Protestantse
gemeente te
Zaamslag (1899).*

oorspronkelijk begrote kosten van f 700.000 bijna worden verdubbeld. Het grootste deel van de restauratiekosten wordt door subsidies gedekt, maar de kerkelijke gemeente zal zelf nog een aanzienlijk bedrag bijeen moeten brengen.

Kostbare voorwerpen gestolen

In de nacht van 26 op 27 december 1973 is bij een inbraak in de hervormde kerk van 's-Heer Arendskerke een aantal waardevolle voorwerpen buit gemaakt. Verdwenen zijn een acht-armige koperen kroonkandelaar, twee twee-armige koperen kroonkandelaars, een zilveren doopbekken, twee antieke asbakken en een microfoon van de geluidsinstallatie. De totale waarde van deze voorwerpen bedraagt ongeveer f 30.000.

Gerenoveerde kerk 's-Heer Hendrikskinderen

Begin 1975 werd het kerkgebouw van de Hervormde gemeente 's-Heer Hendrikskinderen weer in gebruik genomen. Het interieur van de kerk werd geheel hersteld en vernieuwd.

Restauratie kerk Burgh voltooid

De restauratie van de hervormde kerk te Burgh was in het voorjaar van 1975 voltooid. De totale kosten bedragen f 212.510, waarvan de gemeente Westerschouwen 35 pct., het Rijk 50 pct. en de provincie 5 pct. betalen. De dakbedekking en de ramen zijn geheel vernieuwd. De betonnen daklijsten zijn hersteld en het interieur is geveerd en gewit.

Nieuwe bestemming Grote Kerk Veere

Door het geven van een nieuwe bestemming aan de Grote Kerk van Veere, staat dit gebouw sinds 1975 niet langer leeg. De "Vrienden van Veere" hebben veel werk

Protestantse kerk van Kats (1660).

verzet voor het zover was. Als de zaken naar wens verlopen, zal Veere's Grote Kerk een centrumfunctie gaan vervullen ten dienste van het Nederlands-Vlaamse cultuurgebied tussen Gent en Rotterdam.

300 Jaar kerk Waterlandkerkje

In de zomer van 1975 vond een feestelijke herdenking plaats ter gelegenheid van het 300-jarig bestaan van het kerkgebouw in Waterlandkerkje. In 1974 is de kerktoeren, die op de lijst van Monumentenzorg voorkomt, gerestaureerd.

Stichting Oude Zeeuwse Kerken

In de zomer van 1976 is de Stichting Oude Zeeuwse Kerken opgericht. Deze stichting heeft als doel om kerkgebouwen, die de kerkelijke gemeente zelf niet meer kan exploiteren, multifunctioneel te gaan gebruiken.

De praktijk is dat de kerkelijke gemeente een bruidsschat moet betalen en dat er een plaatselijke commissie wordt gevormd die onder leiding van de Zeeuwse stichting stimuleert het gebouw multifunctioneel te gaan gebruiken, terwijl het gebouw tevens voor de eredienst beschikbaar blijft.

Restauratie kerk Waarde

Omdat de restauratie van het dak van het kerkgebouw van de Hervormde gemeente te Waarde in 1977 goedkoper uitviel dan aanvankelijk werd aangenomen, heeft de restauratiecommissie van het college van kerkvoogden het plan opgevat om ook nog enkele verbeteringen aan het kerkgebouw aan te brengen.

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente te Waarde (14^e eeuw).

Consistorie Gasthuiskerk vernieuwd

De consistorie van de Gasthuiskerk te Zierikzee is eind 1979 geheel vernieuwd. Door het organiseren van enkele bazaars is hiervoor f 20.000 bijeen gebracht.

Restauratie kerk Grijskerke

De kerk aan de Kerkring te Grijskerke moet worden gerestaureerd, waarvoor circa f 1 miljoen nodig is.

Monumentenzorg heeft subsidie toegezegd. Men verwacht dat begin 1981 met de restauratie kan worden begonnen. Voor de toren, die eigendom is van de burgerlijke gemeente Mariekerke, werd

al eerder door Monumentenzorg subsidie toegezegd.

Boekje over kerk te Kapelle

Het college van kerkvoogden van de Hervormde gemeente te Kapelle heeft in 1980 over het kerkgebouw een boekje uitgegeven met wetenswaardigheden. Veel facetten van het kerkgebouw, vanaf de ontstaansgeschiedenis tot en met de restauratie in 1967, komen aan de orde.

Redt het gezicht van Goes

In het kader van de actie "Redt het gezicht van Goes" verscheen in de zomer van 1981 een fotoboek over de Grote of Maria Magdalenakerk. Het boek bevat ruim tweehonderd foto's. Ook vindt men er tal van prenten in, afkomstig van het rijksarchief in Zeeland en uit het stadsarchief van Goes.

De geldwervingscommissie hoopt met de verkoop van dit boek een volgende fase te verwezenlijken, die het mogelijk maakt de kerk bruikbaar te maken en te onderhouden. De eerste stap in deze richting was de schenking van tien kronen door de Maurits van Kattendijkestichting te Amsterdam. Op 13 februari 1981 kon deze verlichting in gebruik worden genomen.

Gelijktijdig met de kronen kon ook een nieuwe elektrische installatie worden aangebracht, waarvoor de inwoners uit Goes samen met de inzet van vele

*Kerkgebouw van
de Hervormde
gemeente te
's-Heer Hendriks-
kinderen
(15^e eeuw).*

vrijwilligers en reeds aanwezige fondsen van het college van kerkvoogden van de hervormde gemeente f 200.000 bijeen brachten. Het volgende streefbedrag van de geldwervingscommissie is f 800.000, waarmee men een nieuwe verwarmingsinstallatie wil bekostigen.

Kerkgeschiedenis van Kortgene

In de zomer van 1992 verscheen een boek van 133 pagina's over de geschiedenis van de Dorpskerk van Kortgene. Daarin wordt o.m. beschreven dat Noord-Beveland in 1532 door een watersnoodramp werd getroffen die het gehele eiland onder water zette. De toren bleef staan, maar de kerk werd 150 jaar later herbouwd. In 1668 werd de kerk in gebruik genomen en in 1819 werd het eerste orgel geplaatst, dat voor f 700,00 werd gebouwd door J.P. Schmidt uit Gouda.

De verkoop van het boek moest een steentje bijdragen aan de financiering van de restauratie van het kerkinterieur, die inmiddels voltooid is. Op 13 december 1992 werd de kerk weer in gebruik genomen.

Kerkorgel Tholen weer in gebruik

Op 19 februari 1993 werd het gerestaureerde Van Dam orgel in de hervormde kerk van Tholen tijdens een speciale dienst weer in gebruik genomen. Orgelbouwer S.F. Blank gaf een technische uiteenzetting van het orgel, terwijl Jan Jongepier het orgel presenteerde en daarop vervolgens een concert gaf. De totale kosten bedragen f 250.000. Dankzij de gunstige contacten met de burgerlijke gemeente draagt die 80 pct. bij; de provincie Zeeland 10 pct., terwijl voorts een bijdrage van 6 pct. van het Prins Bernhard Cultuurfonds is ontvangen.

Met de ingebruikname van het gerestaureerde orgel is voorts een serie orgelconcerten van start gegaan met als doel geld bijeen te krijgen voor de restauratie van de kerk.

Kerkgebouw van de Protestantse gemeente te Burgh (1671).

Gasthuiskerk Zierikzee opnieuw in gebruik genomen

Op 22 april 1994 vond de ingebruikneming plaats van de geres taureerde Gasthuiskerk te Zierikzee. Ter gelegenheid hiervan werd een brochure uitgegeven over de geschiedenis van deze kerk. Vroeger had elke stad een gasthuis waar vreemdelingen konden overnachten en waar opvang en verpleging was voor behoeftige zieken. Het St. Elizabeth- of Onze Lieve Vrouwen Gasthuis had een kapel die tegen het Gasthuis gebouwd was. Dat was het begin van de huidige Gasthuiskerk.

Omstreeks 1587 ontstond in Zierikzee ten behoeve van de Franse en Waalse vluchtelingen een Waalse gemeente, die door

de burgerlijke overheid de kapel als bedehuis kreeg toegewezen. Dat duurde tot 1613, toen kreeg deze gemeente een ander gebouw toegewezen. De hervormde gemeente groeide enorm, men trok een vierde predikant aan en de gemeente kreeg de beschikking over de Gasthuiskerk.

In 1650 vond een grote verbouwing plaats en in het voorjaar van 1652 kon de kerk opnieuw in gebruik worden genomen. Dat was tevens het moment om een vijfde predikant te beroepen.

In de periode 1948-1958 onderging de Gasthuiskerk een grondige restauratie, waarbij ook het interieur van de kerk sterk veranderde. Op 14 november 1958 nam de Hervormde gemeente van Zierikzee, na een restauratieperiode van 9 jaar, de geres taureerde Kleine of Gasthuiskerk, gelegen aan het Havenplein, weer in gebruik. Na een wijdingswoord door de plaatselijke predikant, voerden diverse aanwezige vertegenwoordigers van burgerlijke en kerkelijke colleges het woord. Er werd stil gestaan bij de vele moeilijkheden die overwonnen moesten worden als gevolg van de watersnoodramp van 1953. Het Rampenfonds maakte het o.m. mogelijk dat de lasten aanzienlijk konden worden verlicht, waardoor de aankoop van een nieuw orgel en de aanleg van centrale verwarming mogelijk werden.

*St. Michaëlskerk van
de Protestantse
gemeente te
Grijpskerke (15^e eeuw).*

Om de kerk in goede staat te houden, werd begin van de jaren negentig van de vorige eeuw duidelijk dat het interieur gerestaureerd moest worden. Bij inspectie bleek dat de gewelfdelen van de kap niet meer goed vastzaten. Een restauratieplan werd gemaakt waarvan de kosten op f 280.000 begroot werden. Maar al snel werd duidelijk dat de bonte knaagkever zijn vernietigend werk in de Gasthuiskerk was begonnen.

Als gevolg daarvan werd het college van kerkvoogden met een kostenoverschrijding van f 1 miljoen geconfronteerd. Dankzij de goede contacten met de toenmalige Rijksdienst voor de Monumentenzorg en de burgerlijke gemeente Zierikzee werd het financieel gezien mogelijk gemaakt met deze ingrijpende restauratie te beginnen.

Hervormde gemeente Bruinisse nam orgel weer in gebruik

Op 5 september 1997 nam de Hervormde gemeente te Bruinisse haar geres- taureerde Van Vulpen orgel weer in gebruik. Toen op 5 april 1952 het nieuwe kerkgebouw in gebruik werd genomen, ontbrak er een kerkorgel. Maar sinds oktober 1954 beschikt de kerk over een door Gebr. Van Vulpen gebouwd orgel. De kosten van de in 1997 uitgevoerde restauratiewerkzaamheden bedragen ruim f 150.000.

Sint-Jacobskerk Vlissingen in de steigers

In de herfst van 1997 staat de Sint-Jacobskerk van Vlissingen in de steigers. Op 66 meter hoogte werken bouwlieden aan een f 5 miljoen kostende restauratie. De kerk en de toren zijn volledig ingepakt.

De Sint-Jacobskerk heeft een bewogen historie. Het ruim 50 meter lange middenschip van de hallenkerk dateert al van 1308. In de vijftiende eeuw is de kerk

De Gasthuiskerk van de Hervormde gemeente te Zierikzee (1450).

aanzienlijk uitgebreid en kreeg het gebouw zijn huidige kruisvorm. Waar de zijbeuken zijn aangebouwd, is de kerk ongeveer 48 meter breed. De eerste hervormde dienst werd op 28 september 1572 gehouden. In dat jaar bevrijdde Vlissingen zichzelf van de Spanjaarden en bood de stad haar diensten aan de Prins van Oranje aan.

Vele keren heeft de kerk te maken gehad met het zilte zeewater. In de zestiende en zeventiende eeuw, maar ook in 1953 toen het water in het gebouw de hoogte van 1,93 meter bereikte. In 1911 viel de Sint-Jacobskerk ten prooi aan de vlammen. De brand ontstond tijdens werkzaamheden van de loodgieter. Het gebouw werd tot op de muren verteerd. De bovenbouw van de toren stortte met klokken en al in het schip, waardoor alle pilaren aan de zuidzijde werden vermorzeld. Na een restauratieperiode van vier jaar kon de kerk weer worden gebruikt.

De kosten van de operatie die in 1997 gestart is, zijn op f 5 miljoen begroot. Naast bijdragen uit fondsen zoals Monumentenzorg, VSB- en Prins Bernhardcultuurfonds, komen er ook giften binnen van particulieren, zelfs uit Canada en Sierra Leone.

Dorpskerk van de Hervormde gemeente te Scherpenisse (15^e eeuw).

600 jaar kerkelijke gemeente Serooskerke (Walcheren)

In 2005 bestaat de kerkelijke gemeente van Serooskerke (Walcheren) 600 jaar. Sinds 1405 wordt zij, dan nog als rooms-katholieke parochie, voor het eerst genoemd in de rekeningen van het bisdom Utrecht. Ten tijde van de Tachtigjarige Oorlog maakt de kerk roerige tijden door. In 1575 is Serooskerke in handen van de Spanjaarden. Op 14 december van dat jaar ondernemen de geuzen met boten een aanval op het dorp. Ze plunderen Serooskerke en de kerk loopt door brand zware schade op.

In 1611 krijgt de kerk de eerste hervormde predikant. Drie eeuwen later, op 1 februari 1953, krijgt de kerk het weer zwaar te verduren. Tijdens de stormvloed ontstaat er grote schade aan het godshuis. Diverse dorpelingen zoeken een tijdelijk veilig heenkomen in de hoger gelegen kerk. Op een monument voor de kerk staan de namen van vijftien slachtoffers.

Kerk Renesse 500 jaar

In het kader van het 500-jarig bestaan van de Jacobuskerk te Renesse werden de inwoners van Renesse voor zaterdag 23 september 2006 uitgenodigd voor een eetfeest op het terrein van de kerk.

De Jacobuskerk is een gotische kerk die in de 16e eeuw gebouwd is. De kerk heeft een één-beukig schip met een houten tongewelf. Achter het orgel is nog te zien dat

*Eben Haëzerkerk van de
Gereformeerde kerk van
Arnhem (1967).*

het de bedoeling was een groot bijpassend koor aan te bouwen, maar dat is nooit gebeurd omdat na de Reformatie een altaar niet meer nodig was.

In 1970 werd de restauratie van de kerk aangepakt. Daarbij is een deel van een wijwaterbakje terug gevonden, dat naast de oude ingang aan de noordzijde is ingemetseld.

Grondige renovatie kerk Koudekerke

In 2007 is de Dorpskerk te Koudekerke grondig gerenoveerd. Zo is de 700 jaar oude kerk van een centrale verwarming voorzien. Verder zijn de vloeren, toiletten en andere

voorzieningen aangepakt. Verwacht wordt dat de kerk na deze renovatie vaker gebruikt zal worden voor andere bijeenkomsten, koorrepetities, uitvoeringen en trouwpartijen.

Restauratie hervormde kerk Scherpenisse

De Hervormde gemeente van Scherpenisse heeft in 2007 plannen gemaakt om tot restauratie van de kerk te komen. Of deze kan worden uitgevoerd, hangt af van een beslissing van de rijksoverheid over de vraag of de kerk in aanmerking komt voor een speciale subsidie wegens achterstallig onderhoud. De bouwkundige staat van het interieur is slecht. Het pleisterwerk brokkelt af, de houten spanten zijn aangetast en het voegwerk van de natuursteen is aan een opknapbeurt toe. De kosten van de restauratie zijn begroot op ongeveer € 350.000.

Kerk Groede ingepakt in strijd voor restauratie

Op 2 mei 2008 werd de toren van het kerkgebouw te Groede met lakens ingepakt. Enkele bezorgde inwoners van Groede deden dit om daarmee steun te betuigen aan de broodnodige restauratie van de kerk aan de Markt in Groede. Sinds najaar 2007 worden er in de kerk geen diensten meer gehouden. Voor het inpakken van de veertiende-eeuwse kerktoren zijn ongeveer 400 lakens nodig.

Op deze manier en met andere ludieke acties wil de Stichting Restauratiegelden Hervormde kerk Groede de aandacht van het Rijk trekken voor de noodzakelijke

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente te Arnemuiden (1858).

restauratie van het kerkgebouw. De kosten hiervoor bedragen ongeveer € 1,8 miljoen. De benodigde subsidies van de provincie Zeeland en de gemeente Sluis, waar Groede deel van uitmaakt, zijn toegekend, maar de belangrijkste bijdrage namelijk die van Monumentenzorg, blijft door het beperkte budget van de rijksregeling uit. Maar uiteindelijk kon de restauratie beginnen.

Op 2 september 2010 werd de gerestaureerde kerk weer in gebruik genomen. Nu de restauratie gereed is, is de kerk klaar voor multifunctioneel gebruik. De totale restauratiekosten bedragen € 1,8 miljoen, waarvan € 200.000 voor rekening komt van de Stichting Instandhouding Hervormde kerk Groede.

Kleine Kerk Veere

De restauratie van de Kleine Kerk te Veere is in 2008 voltooid. De Protestantse gemeente in Veere

houdt haar diensten in de Kleine Kerk, een kerkgebouw met een rijke geschiedenis. De Kleine Kerk maakt deel uit van de Grote Kerk (ofwel Domkerk) en is een zogenaamde hallenkerk, de Grote Kerk is namelijk tegen de Kleine Kerk aan gebouwd. Deze Kleine Kerk heeft een restauratie ondergaan omdat de houten zolderconstructie was aangetast door de bonte knaagkever, houtworm, houtzwam en schimmels. Bij de meeste balken behoeften alleen de koppen vernieuwd te worden. De totale opknapbeurt kostte € 140.000.

150 jaar kerk van Arnemuiden

In 2008 was het 150 jaar geleden dat de bouw van de kerk aan de Markt in Arnemuiden voltooid werd. Voor de Hervormde gemeente te Arnemuiden was dat aanleiding deze gebeurtenis te herdenken. Samen met de historische vereniging in Arnemuiden werd op 13 november 2008 een thema-avond gehouden onder het motto "De kerk in het midden".

De voormalige Gereformeerde Westerkerk te Goes die sinds 2009 eigendom is van de Stichting Johannes Thielen.

Passende herbestemming Westerkerk Goes

De voormalige gereformeerde Westerkerk, naar een ontwerp van architect F.G.C. Rothuizen uit Goes, is sinds 30 december 2009 eigendom van de Stichting Johannes Thielen. Nadat de heer Thielen in 2008 overleed, heeft zijn weduwe een deel van haar vermogen aangewend om de kerk te kopen. Mevr. Thielen-Smit wilde voorkomen dat de kerk omgebouwd wordt tot een appartementencomplex. Zij heeft samen met haar man vele jaren in de Westerkerk gekerkt en haar man was toentertijd lid van de kerkenraad.

Voor het beheer van de Westerkerk is een bestuur gevormd dat uit vijf personen bestaat. Het bestuur hecht aan het voortbestaan van de kerk in de huidige staat wegens de markante architectuur en historische achtergrond. De stichting heeft als doel de kerk ter beschikking te stellen voor religieuze, culturele en maatschappelijke activiteiten. De kerk, die 500 zitplaatsen heeft, is bedoeld als ontmoetingsplaats en is daarom ook te huur. Dat geldt voor kerkdiensten, rouw- en trouwdiensten, repetities en uitvoeringen van koren, maar ook voor culturele activiteiten, zoals concerten, lezingen of exposities.

Omdat de opbrengsten van deze activiteiten niet toereikend zijn om de totale jaarlijkse exploitatiekosten te financieren, is sponsoring door bedrijven erg belangrijk. Ondernemers die de stichting steunen, krijgen vanaf een jaarlijkse bijdrage van

Johannes de Doperkerk van de Protestantse gemeente te 's-Heer Abtskerke (15^e eeuw).

€ 250, een vermelding met logo op de sponsorpagina. Men kan de stichting ook steunen door sponsoring in natura. Daarbij kan gedacht worden aan het kosteloos ontwerpen van briefpapier of het tegen geringe vergoeding leveren van een geluidsinstallatie of brandpreventiematerialen.

Eerste maal Kerkbalans

De Hervormde gemeente te 's-Heer Abtskerke/Sinoutskerke deed in 2009 voor de eerste keer mee aan de actie Kerkbalans. Het resultaat is dat de toezeggingen circa € 13.250 bedroegen, hetgeen 15 pct. hoger is dan het bedrag dat in 2008 aan vrijwillige bijdragen werd ontvangen.

's Heer Abtskerke/Sinoutskerke is vanouds een agrarische gemeente waar het de gewoonte was de geldwerving voor de kerkelijke gemeente te beperken tot biddag en dankdag voor gewas en arbeid. Als gevolg van de vergrijzing en het ledenverlies besloot het college van kerkrentmeesters de actie Kerkbalans te gaan voeren.

Restauratie Mariakerk te Nisse

In de zomer van 2010 stond de Mariakerk van de Protestantse gemeente Nisse in de steigers. Zowel het kerkdak als de toren worden gerestaureerd, waarmee een bedrag van € 1.500.000 gemoeid is. De burgerlijke gemeente, die eigenaar van de toren is, draagt € 1.000.000 bij.

Er is subsidie door de landelijke, provinciale en plaatselijke overheden toegekend, zodat voor rekening van de kerkelijke gemeente, die uit ongeveer 100 leden bestaat, nog € 100.000 komt.

Open Havenkerk van de Protestantse gemeente te Oost-Souburg (13^e eeuw).

Historische kerk Oost-Souburg

De kerk van de Protestantse gemeente Oost-Souburg is in januari 2011 weer in gebruik gesteld. De protestantse gemeente beschikt alleen nog maar over deze kerk, die uit 1250 dateert. De restauratie van de kerk en de aanbouw van het ontmoetingscentrum zijn betaald uit de verkoop van het andere kerkgebouw.

De kerk is in gebruik voor de zondagse erediensten, maar daarnaast wordt de kerk voor concerten en symposia gebruikt. De Stichting Vrienden van de Historische Kerk Souburg organiseert de culturele activiteiten.

De Odulphuskerk van Meliskerke

De Odulphuskerk te Meliskerke werd gebouwd omstreeks 1400. Odulphus leefde in de 9e eeuw. Hij was eerst pastoor te Oirschot. Later werd hij missionaris onder de Friezen en stichtte hij een kloosterorde in Staverden.

Oorspronkelijk was er ook een koor aan de oostzijde van de kerk van Meliskerke gebouwd. Tijdens een ingrijpende verbouwing na de Reformatie werd het koor verwijderd, in plaats waarvan een consistorie werd aangebouwd. De toren is 28 meter hoog. Toen de torenbouw ongeveer halverwege was, ontdekte men dat er scheef was gebouwd. Zo ontstond de kromme toren. Bij een algehele restauratie in 1958 werd de fundering grondig geïnspecteerd. Er bleek geen gevaar voor omvallen te bestaan. De bronzen torenklok werd in 1636 gegoten door de Middelburgse klokkengieter Johannes Burgerhuis.

De preekstoel dateert uit de eerste helft van de 17e eeuw: een eikenhouten met snijwerk versierde 'houten broek'. Het zilveren doopvont werd in 1801 geschonken

Odulphuskerk van de Protestantse gemeente te Meliskerke (15^e eeuw).

door mr. Leydekker de Bruyn, ambachtsheer van Meliskerke en Mariakerke. Hij liet in 1849 een statige ambachtsherenbank in de kerk plaatsen. Tijdens de kerkdienst werd deze bank gebruikt door de ambachtsheer en zijn familie. In latere jaren deed de bank dienst als kerkenraadsbank. Het orgel werd in 1744 gebouwd door de Duitse orgelbouwers Thomas en Peter Weidtman. Het was oorspronkelijk een kabinetsorgel voor de huiskamer. In 2011 is het interieur van de kerk aangepast.

400 Jaar Gasthuiskerk Zierikzee

De Hervormde gemeente te Zierikzee, die haar diensten houdt in de Gasthuiskerk die gelegen is aan het Havenplein, is zoals de naam aangeeft, altijd een gastvrij huis geweest en bestaat in 2013 al 400 jaar. De Gasthuiskerk, destijds ook wel Kleine Kerk genoemd, dateert in haar eerste vorm uit de late Middeleeuwen. Het gebouw was als ziekenhuiskapel als het ware een groot ziekenhuis – het Gasthuis – in Zierikzee. Het van oorsprong middeleeuwse ziekenhuis is tijdens de Franse bezetting van ons land afgebroken. De Gasthuiskerk is echter redelijk ongeschonden door de tijd heen gekomen en heeft zelfs de watersnoodramp van 1953 goed overleefd, in tegenstelling tot veel andere Zeeuwse kerken.

Eerste paal voor hervormd ontmoetingscentrum Bruinisse

Op 11 oktober 2013 werd door vijf kinderen de eerste paal geslagen voor de bouw van een nieuw ontmoetingscentrum voor de Hervormde gemeente Bruinisse. Met de bouw van dit centrum naast de kerk gaat een lang gekoesterde wens in vervulling. Met de verkoop van het oude verenigingsgebouw kon een groot deel van de

Johanneskerk van de Protestantse gemeente te Kruiningen (15^e eeuw).

nieuwbouw gefinancierd worden. De totale kosten voor het nieuwe centrum bedragen ruim € 600.000.

Nationale Orgeldag 2014 in Goes van start

Op zaterdag 13 september 2014 werd voor de 13^e achtereenvolgende keer de Nationale Orgeldag gehouden. De landelijke openingsmanifestatie hiervan vond plaats in de Grote of Maria Magdalenakerk in Goes, waarbij Han Polman, Commissaris van de Koning in Zeeland, het openingswoord sprak en stadsorganist Arno van Wijk het orgel bespeelde.

Subsidie van € 177.000 voor kerk Kruiningen

De Provincie Zeeland kende eind 2014 € 177.000 toe voor de restauratie van de Johanneskerk van de Protestantse gemeente van Kruiningen. De kerk verkeert in slechte staat en moet voor € 250.000 worden opgeknapt. Vooral het dak is er slecht aan toe. Ook zijn er gebreken aan de gevels. De zuilen in de kerk zijn tijdens de watersnoodramp van 1953 aangetast door het zoute water.

Orgel Grote Kerk Goes opnieuw gerestaureerd

Het Marcussenorgel in de Grote of Maria Magdalenakerk in Goes is op 13 mei 2016 na een restauratie weer in gebruik genomen. De werkzaamheden zijn in twee fasen uitgevoerd door Verschueren Orgelbouw uit Heythuysen. Het pijpwerk heeft een grondige opknappbeurt ondergaan, de windladen zijn schoongemaakt en het klaviatuur is gereviseerd.

Bestuur

Een provinciale afdeling van de VKB, die geheel autonoom is, wordt door enkele bestuurders geleid waarvan er één tevens zitting heeft in het hoofdbestuur van de landelijke VKB. Als blijk van waardering voor het werk dat de bestuurders van de afdeling Zeeland in de periode 1932–2018 voor de plaatselijke protestantse gemeenten in het kader van het kerkrentmeesterlijk beheer hebben verricht, volgen hieronder de namen van voorzitters, secretarissen, penningmeesters en ereleden die de afdeling Zeeland over een lange periode hebben gediend.

Voorzitters

J.A. Dominicus	1932 – 1939
Mr. A. van der Hoop	1939 – 1945
M. Krijger	1945 – 1958
J. Moll	1958 – 1963
J.P. Overbeeke	1963 – 1966
A. Sorber	1966 – 1974
P. de Leeuw	1974 – 1984
G.D. van der Kuijl	1984 – 1990
D. van der Steenhoven	1990 – 2000
C.M. van den Boomgaard	2000 – 2009
D. Mooijaart	2009 – 2010
L.M. Moerland	2011 tot heden

Secretarissen

B.J. van Oeveren	1933 – 1962
J.A. Nortier	1962 – 1968
J.J. Bevelander	1968 – 1974
C.M. Dagevos	1974 – 1981
P.J. Bos	1981 – 1983
A. Davidse	1983 – 1989
P.J. Bos	1989 – 1999
J. Nieuwenhuijse	1999 – 2007
Mevr. Y.F. Freeke-Broekhuizen	2007 – 2016
L.M. Moerland	2016 tot heden

Penningmeesters

P.W.M. Hoegen van Hoogelande	1932 – 1941
A.C. Burger	1941 – 1964
J. Kwekkeboom	1964 – 1969
J. Sanderse	1969 – 1977
M.I de Bruijne	1977 – 1981
P.J. Bos	1981 – 1983

A. Davidse	1983 – 1989
P.J. Bos	1989 – 2003
J. Nieuwenhuijse	2003 – 2007
P. Clarisse	2007 tot heden

Ereleden

M. Krijger, benoemd in 1958
B.J. van Oeveren, benoemd in 1963
J. Moll, benoemd in 1963
C.A. de Kraker, benoemd in 1968
A.F. Schoof, benoemd in 1982
A. de Vos, benoemd in 1982
D. van Tuijl, benoemd in 1982
G.D. van der Kuijl, benoemd in 1990

**Gemeenten waarvan foto's van kerkgebouwen e.d. zijn
opgenomen (met paginanummer):**

Aagtekerke, 139
Aardenburg, 58
Arnemuiden, 159, 160
Axel, 9

Baarland, 17, 123
Biervliet, 27
Biezelinge, 25
Biggekerke, 140
Borssele, 143
Breskens, 134
Brouwershaven, 60
Bruinisse, 62, 129
Burgh, 155

Cadzand, 64
Colijnsplaat, 137

Domburg, 30
Dreischor, 65
Driewegen, 118

Ellewoutsdijk, 118

Gapinge, 27
Goes, 66, 67, 111, 121, 161
's-Gravenpolder, 29
Groede, 68
Grijpskerke, 156

Haamstede, 70, 103
Hansweert, 20
's-Heer Abtskerke, 162
's-Heer Arendskerke, 10
's-Heer Hendrikskinderen, 154
Heinkenszand, 150
Hoedekenskerke, 131
Hoek, 116, 117
Hulst, 15

IJzendijke, 89

Kamperland, 144
Kapelle, 72, 73
Kats, 152
Kattendijke, 99
Kerkwerve, 28
Kleverskerke, 50
Kloetinge, 21
Kloosterzande, 75
Kortgene, 76
Koudekerke, 147
Krabbendijke, 24, 32
Kruiningen, 165

Lewedorp, 53

Meliskerke, 164
Middelburg, 77, 127

Nieuwdorp, 25
Nieuw- en St. Joosland, 45
Nieuwerkerk, 142
Nieuwvliet, 39
Nisse, 113
Noordgouwe, 33
Noordwelle, 149

Oostburg, 41
Oosterland, 136
Oostkapelle, 145
Oost-Souburg, 163
Oudelande, 146
Oud-Vossemeer, 47
Ouwerkerk, 95
Ovezande, 119

Philippine, 20
Poortvliet, 38

Renesse, 97
Retranchement, 23
Rilland-Bath, 135
Ritthem, 13

Scharendijke, 138
Scherpenisse, 158
Schoondijke, 130
Schore, 12
Serooskerke, Schouwen en
Duiveland, 10
Serooskerke, Walcheren, 141
St. Annaland, 79
St. Kruis, 132
St. Laurens, 26
St. Maartensdijk, 31
St. Philipsland, 80
Sirjansland, 34
Sluiskil, 148
Stavenisse, 11

Terneuzen, 81
Tholen, 12, 83, 84, 109, 125

Veere, 105
Vlissingen, 85, 111,
Vrouwenpolder, 54

Waarde, 153
Waterlandkerkje, 114
Wemeldinge, 87
Westkapelle, 133
Wilhelminadorp, 18
Wissenkerke-Geersdijk, 46
Wolphaartsdijk, 37

Yerseke, 18, 19

Zaamslag, 151
Zierikzee, 90, 157
Zonnemaire, 14
Zoutelande, 93
Zuidzande, 108

